

RAPORTTEJA 229

HISTORIALLISTA KULTTUURI- MATKAILUA KESTÄVÄSTI –

Ajan, paikan ja persoonan inspiroimana

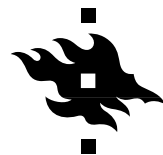
INNA KOPOTEVA, TORSTI HYYRYLÄINEN, EEVA UUSITALO
JA SULEVI RIUKULEHTO (TOIM.)

HISTORIALLISTA KULTTUURI- MATKAILUA KESTÄVÄSTI – Ajan, paikan ja persoonan inspiroimana

INNA KOPOTEVA, TORSTI HYYRYLÄINEN, EEVA UUSITALO
JA SULEVI RIUKULEHTO (TOIM.)

**Euroopan unionin
rahoittama**

**HELSINGIN YLIOPISTO
RURALIA-INSTITUUTTI**

2023

Julkaisija Helsingin yliopisto
Ruralia-instituutti
www.helsinki.fi/fi/ruralia-instituutti

Sarja Raportteja 229

Kannen kuva Kuva Brahelinnan everstinvirkatalosta Maria Luostarinen.
G. M. Sprengtportenin kuva Lous Sparre.
<https://sprengtportenmuseum.fi/>

ISBN 978-951-51-8659-1
ISBN 978-951-51-8660-7 (pdf)

ISSN 1796-0622
ISSN 1796-0630 (pdf)

HISTORIASTA SISÄLTÖÄ KULTTUURIMATKAILUUN

Mikään toiminta ei synny sosiaalisessa tyhjiössä vaan kumpuaa ihmisten teoista ja tavoitteista. Meillä on ollut ilo päästä mukaan ristiinalaisten ylläpitämään paikalliskulttuurin jatkumoon. Ilman kotiseuturakkautta ja siitä kumpuavaa intohimoista suhtautumista historian henkilöihin, tapahtumiin ja paikkoihin, ei olisi syntynyt sitä kulttuurista ja toiminnallista pääomaa, jonka avulla myös tässä hankkeessa on voitu rohkeasti ja luotavaisesti ponnistaa eteenpäin.

Tämän tarinan keskuspaikaksi voi nimetä Ristiinan pitäjän, jonka Suomen kenraalikuvernööri, kreivi **Pietari Brahe** perusti vaimonsa nimeä kunnioittaen vuonna 1649. Mikkelin kaupungin kanssa 2012–2013 neuvotellun kuntaliitoksen myötä Ristiinasta tuli osa Mikkelin kaupunkia. Liitosneuvotteluissa nostatettiin esiin **Ristiinan Brahelinnan everstinvirikatalon** – kunnan tärkeimpiin kuuluvan kulttuurihistoriallisen rakennuksen – arvoa ja merkitystä. Ristiinalaiset halusivat tehdä talosta toiminnallisen keskuksen ja matkailun monipuolisen vetovoimakohteen. Tätä tavoitetta tukemaan haastettiin mukaan Mikkelin kaupunkia, mutta samalla organisoitiin myös paikallista talkooväkeä taloa kunnostamaan. Mikä tärkeintä, tuolloin nähtiin myös mahdollisuudet tyhjäksi jääneen rakennuksen uudelle käytölle.

Paikallisten puheissa rakennusta nimitetään edelleen usein **sotakouluksi**, koska rakennuksen alkuperäinen tarkoitus oli toimia Ruotsin armeijan ruotujakolaitoksen everstinvirikatalona. Erityisesti yksi talon isännistä – **Georg Magnus Sprengtporten** – tekee rakennuksesta erityisen kiinnostavan, onhan Sprengtporten kiistatta kiehtova, joskin myös ristiriitaisia ajatuksia herättävä persoona. Pääsimme siis rakentamaan kiinnostavaa tarinaa. Nämä alkuvaiheet dokumentoituivat vuonna 2017 julkaistuun **Ristiinan Brahelinna eilen, tänään, huomenna** -teokseen, josta 2023 otettiin 2. painos.

Hankkeemme ”päähenkilöksi” Georg Magnus Sprengtporten ei siis noussut sattumalta, vaan hänet nostettiin keskiöön vahvoilla perusteilla. Sprengtportenin ympärille oli mahdollista rakentaa laajasti ihmisiä inspiroiva ja motivoiva asetelma, joka houkuttelisi mukaan erilaisia toimijoita, niin tutkijoita, kehittäjiä, opiskelijoita, yrittäjiä, kaupungin viranhaltijoita kuin talkoolaisiakin. Sprengtportenin persoonan kautta asetelmaa oli luontevaa laajentaa myös kansainväliseksi, sillä Georg Magnus oli aikansa kosmopoliitti.

Aloite otettiin hyvin vastaan myös rahoittajien suunnassa. **Kestävä kansainvälinen historiamatkailu. Kustaa III – Sprengtporten – Katariina II -hanke** sai 2019 rahoituksen Euroopan unionin Kaakkois-Suomi–Venäjä (CBC) 2014–2020 raja-alueohjelmasta (Cross Border Cooperation). Sprengtportenin Venäjän hovissa viettämien vuosien keskeiset arkistot saatiin poikkeuksellisen laajasti käyttöön, kun suomalaisten historian tutkijoiden lisäksi työhön ryhtyi tutkijaryhmä myös Pietarissa.

Tarkoituksena oli seurata päähenkilömme elämänvaiheita yhteistyössä venäläisten kollegojen kanssa, valtioiden rajoista riippumatta ja sellaisina, kuin historiankirjoitus on molemmissa maissa nämä vaiheet dokumentoinut. Venäläinen tutkimusryhmä toimittikin meille tammikuussa 2022 Sprengtportenista tekemänsä tutkimukset (kolme artik-

kelia). Artikkeleissa oli kiinnostava, hieman Suomessa totutusta poikkeava näkökulma päähenkilöemme elämään ja toimintaan. Niistä tehtiin pian myös suomenkieliset käännökset. Venäläisen osapuolen tutkimusraportit ovat alkuperäisinä luettavissa verkossa: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=49307013>. Tuossa vaiheessa totesimme tyytyväisinä tutkimuksellisten tavoitteiden tältä osin tulleen täytetyiksi.

Vuoden 2022 helmikuussa rajojen merkitys konkretisoitui hankkeelle dramaattisella tavalla: yhteys venäläisiin tutkijoihin katkesi. Venäjän aloittama sota Ukrainassa johti kansainvälisiin päätöksiin, joiden perusteella kaikki EU-rahoitteinen hankeyhteistyö Venäjän kanssa lopetettiin.

Sota ei kuitenkaan ollut ainoa vitsaus, joka muutti toimintaedellytyksiä radikaalisti. Heti hankkeen alkuvaiheessa valtiiovallan asettamat maailmanlaajuiseen koronapandemiaan liittyneet rajoitustoimet vaikeuttivat vuorovaikutustoimintoja, tapaamisia, tapahtumia ja yhteiskehittelyä. Globaalit shokit synnyttivät isoja haasteita hankkeen toimeenpanolle, mutta samalla ne loivat myös uusia mahdollisuuksia. Hanke osoittautui hyvin muutoskestäväksi.

Muutosten myötä hankkeen painopiste siirtyi kansainvälisestä kansalliseen ja paikalliseen kontekstiin: pystyimme keskittymään enemmän pieniin eteläsavolaisiin yrityksiin. Yhdessä tekeminen yrittäjien kanssa muuttui intensiivisemmäksi yhteiskehittämiseksi, josta haluamme kiittää: **Aila Alankoa** (Löydön kartano), **Katariina Turmania** (Raijan Aitta), **Seija Lipsasta** (Valkea talo), **Aija Lyytikäistä** (Mikkelin Upseerikerho), **Sirpa Villasta** (Ollinmäen viinitila), **Iiro Heikkilää** (Nilkko Brewery), **Mika Pippuria** (Dom Mikkelin oppaat), **Pirjo Mannista** (Kyyhkylän kartano), **Jaana Oravaa** (Ripesti), **Anne Mäkeläistä** (Astuvansalmen Amatsoni). Kiitämme myös **Soili Lindströmiä** ja **Jukka Tammisuota** Paukkulan nuorisopistosta.

Hankesuunnitelmassa nuoret nähtiin sekä osallisina että kohderyhmänä. Ajatuksena oli, että nuoret osallistuvat Suomessa ja Venäjällä niin tutkimus- kuin kehitystyöhönkin yhdessä hankkeen muiden toimijoiden kanssa. Edellä kuvatuista muutoksista johtuen tämä tavoite toteutui toista tietä: nuorten näkökulma yhdistettiin Sprengtportenin ja hänen aikakauttaan koskevan virtuaalimuseon suunnitteluun.

Virtuaalimuseon suunnittelussa tehtiin yhteistyötä Jyväskylän yliopistojen Museo ja yleisö -kurssin kanssa. Tämä mahdollisti yhteistyön, joka alkoi ideasta ja päättyi virtuaalimuseon toteutukseen. Museo tarjoaa tietoa Sprengtportenin elämästä ja urasta, kulttuurisesta vaikutuksesta, historiallisesta merkityksestä ja muista aiheista, jotka liittyvät Sprengtportenin elämään ja saavutuksiin. Verkossa on myös nuoremman polven museokävijöitä kiinnostavia interaktiivisia toimintoja, kuten Sprengtporten-tietovisa koululaisille ja testi ”Oletko Sprengtportenin ystävä vai vihollinen”. Virtuaalimuseo tulee aikanaan tukemaan Brahelinnan everstinvirkatalon yhteen huoneeseen rakennettavaa Sprengtporten näyttelyä.

Virtuaalimuseon toteutussuunnitelma ei olisi syntynyt ilman museologian kurssin opettajaa **Minna Mäkistä**. Lämmin kiitos Minnalle sekä opiskelijoille **Viivi Salo**, **Annina Heikinheimo** ja **Saara Koskela-Issa** luovasti, paneutuen ja asiantuntevasti tehdystä

työstä. Virtuaalimuseon toteutti suunnitelman pohjalta Mindhive Oy, jonka asiantuntemus oli virtuaalimuseon teknisessä toteutuksessa välttämätöntä. Virtuaalimuseo on toiminnassa osoitteessa <https://sprengtportenmuseum.fi/>.

Yrittäjien kanssa tapahtuvassa yhteistyössä oli tiiviisti mukana Mikkelin kehitysyritys Miksein huippuasiantuntijat **Tarja Vesalainen** ja **Maisa Häkkinen**. Mikkelin kaupungilla oli merkittävä rooli sekä hankkeen osarahoittajana että everstinvirkatalon kunnostustöiden vastuutahona. Kiitos yhteistyöstä **Markku Piiparille** (Granlund Mikkeli oy) sekä Mikkelin kaupunkikehitysjohtaja **Jouni Riihelälle**. Kiitettävällä tavalla myös **Maria Luostarinen** oli jälleen mukana ratkaisemassa eteen nousevia ongelmia.

Alkuperäiseen hankesuunnitelmaan jouduttiin matkan varrella tekemään useita muutoksia. Kiitämme CBC-ohjelman edustajia **Sonja Miettistä**, **Kimmo Turusta** ja **Tytti Lankista** kaikissa projektin vaiheissa saamastamme tuesta. Helsingin yliopiston yliopistopalveluissa suurimman työn hankkeen hallinnossa teki **Susanna Björninen**, jolle lämmin kiitos erinomaisen asiantuntevasta palvelusta monitoimijaisen hankkeen talouden seurannassa ja raportoinnissa. Kiitos **Jaana Huhtalalle** julkaisun osaavasta taitosta.

Yhteistyö ristiinalaisten aktiivien perustaman yhteisön, eli sotakouluntaryöryhmän kanssa on koko hankkeen ajan ollut erittäin tiivistä. Kiitokset **Anne Hujalalle**, **Seppo Lindqvistille**, **Jouko Nousiaiselle**, **Päivi Roosille**, **Jaakko Syrjäläiselle**, **Markku Tuomiselle** sekä **Riitta Väänänselle** erittäin arvokkaasta panoksesta hankkeen toteuttamiselle. Muille talkoissa ja tapahtumissa sinnikkäästi toimineille kyläaktiiveille olemme luonnollisesti myös kiitoksen velkaa. Heille kiitoksemme välittyvät ehkä parhaiten vahvan ristiinalaisen vaikuttajan **Kirsi Olkkosen** kautta. Haluamme kiittää myös Helsingin yliopiston professori emeritus **Jari Valkosta** siitä, että hän osoitti meille tien tähän yhteistyöhön. Ilman Kirsin ja Jarin päämäärätietoista toimintaa yhteiseksi hyväksi tätä teosta ei todennäköisesti olisi koskaan kirjoitettu.

Mikkelissä 16. kesäkuuta 2023

Inna Kopoteva, Torsti Hyyryläinen, Eeva Uusitalo ja Sulevi Riukulehto

SISÄLLYS

HISTORIASTA SISÄLTÖÄ KULTTUURIMATKAILUUN	3
TIIVISTELMÄ	9
ABSTRACT	11
TUTKITUSTA TIEDOSTA INNOVAATIOITA KESTÄVÄÄN MATKAILUUN	13
Tutkimuksellinen kehittämishanke luovana oppimisympäristönä (Torsti Hyyryläinen).....	13
Kestävä matkailu lähtökohtana (Hanna-Maija Väisänen).....	17
GEORG MAGNUS SPRENGTPORTEN HISTORIALLISENA TOIMIJANA	21
Sprengtportenin aikakausi (Matti Mäkelä)	21
Sprengtporten poliitikkona, sotilaana ja kosmopoliittina (Matti Mäkelä).....	28
Sprengtporten valistusajattelijana (Jaakko Mäntylä)	54
Sprengtporten venäläisessä historiakirjoituksessa (Anastasia Zhukova ja Svetlana Zaitseva)...	62
SPRENGTPORTENIN JA MATKAILULIIKETOIMINNAN YHTYMÄKOHTIA	70
Kestävyys käytännössä – matkailutuotteita ja -palveluita (Hanna-Maija Väisänen).....	70
Georg Magnuksen ajan ruokakulttuurista (Marjo Särkkä)	75
Georg Magnuksen elämästä nousevia ideoita tuote- ja palveluinnovaatioiksi (Matti Mäkelä, Jaako Mäntylä ja Marjo Särkkä)	81
Tarinoita oppaille ja yrittäjille (Matti Mäkelä, Jaako Mäntylä ja Marjo Särkkä)	86
Yrittäjien kehittämiä ja toteuttamia tuotteita ja palveluita (Inna Kopoteva ja Marjo Särkkä)	95
HANKE MUUTOSKESTÄVÄNÄ JA LUOVANA OPPIMISYMPÄRISTÖNÄ	105
LÄHTEET	107
KIRJALLISUUS	108
LIITE 1. Hankekuvaus	117
LIITE 2. Visit Finlandin kestävä matkailun periaatteet, sertifiointi ja ohjelmat	118
LIITE 3. Brahelinnan palveluiden ideat kohderyhmittäin	119
LIITE 4. Brahen 1600-luvun reseptikokoelmasta poimittuja ohjeita	122

TIIVISTELMÄ

Julkaisussa kuvataan vuosina 2020–2023 toteutettua hanketta, jonka tarkoitus oli edistää kestävästä kansainvälistä historiamatkailua kehittämällä tutkittuun historiatietoon perustuvia vastuullisia matkailutuotteita ja -palveluja yhdessä yritysten kanssa. Hanke ymmärrettiin luovana oppimisympäristönä, jossa sekä tutkimuksen että kehittämisen lähestymistavat ovat vuorovaikutuksessa lisäarvoa tuottavalla tavalla. Tutkijoiden ja kehittäjien vuoropuhelu eteni lopulta matkailutuotteiden ja -palvelujen yhteiskehittelyyn.

Hankkeen keskiössä oli Georg Magnus Sprengtporten (1740–1819), joka tunnetaan mittavan uran Ruotsin ja Venäjän hallitsijoiden palveluksessa tehneenä merkittävänä henkilönä. Tutkimuksen kautta hänestä löytyi myös uutta ja kiinnostavaa tietoa, jota hyödynnettiin yritysten kanssa tehtävän yhteiskehittelyn inspiraationa. Julkaisussa esitellään monipuolisesti historiatutkimuksen tuloksia, mutta myös tästä tutkimuksesta nousevia aihioita ja ideoita. Yrittäjät työstivät niitä eteenpäin, aina tuotteiksi asti.

Hankkeessa kunnostettiin osittain Kulttuurihistoriallisesti merkittävää, Sprengtportenin vuosina 1775–1780 isännöimää Ristiinan Brahelinnan everstinvirkataloa, jossa hän myös aloitti suomalaisen upseerikoulutuksen. Everstinvirkatalon toiminnallinen visio on kehittyä vetovoimaiseksi matkailukohteeksi, jossa olisi monipuolista toimintaa, kuten matkailuinfo, satamakonttori ja läheisen Astuvansalmen kalliomaaluksille johdettava kalliotaidekeskus. Lisäksi talon on tarkoitus toimia kokoontumis- ja juhlatilana. Hankkeessa talon huoneita entisöitiin ja rakennettiin paremmin matkailukohteen vaatimuksia palveleva sisäänkäynti.

Hanketta koordinoi Helsingin yliopiston Ruralia-instituutti. Partnereina toimivat Mikkelin kaupunki, Mikkelin kehitysyritys Miksei Oy, Viipurin piirikunnan aluehallinto, Viipurin alueen yritysten tukikeskus ja Leningradin alueen kauppa- ja teollisuuskamari. Ukrainan sodan alettua helmikuussa 2022 yhteistyö venäläisten kumppaneiden kanssa loppui. Tämän jälkeen hankkeen painopiste siirtyi Suomen puolelle.

ABSTRACT

SUSTAINABLE HISTORICAL CULTURAL TOURISM – INSPIRED BY TIME, PLACE AND PERSON

The publication describes a project carried out between 2020 and 2023. The purpose was to promote sustainable international historical tourism by developing responsible tourism products and services together with enterprises, based on data produced by historical research. The project was understood as a creative learning environment where both research and development approaches interact in a way that produces added value. The dialogue between researchers and developers eventually progressed to the co-creation of tourism products and services.

The center figure of the project was Georg Magnus Sprengtporten (1740–1819), a significant character in the history of Finland. He had a long career in the service of the rulers of Sweden and Russia. Through the research, new and interesting information was found about him, which was used as inspiration for co-creation with enterprises. The publication presents the results of the historical research in a versatile way, but also the blanks and ideas arising from this research. Entrepreneurs worked on them, all the way to the finished products.

In the project, Brahelinna Colonel Residence in Ristiina (located in the province of Eastern Finland) was partly renovated. The house is important in terms of cultural history and hosted by Sprengtporten between 1775 and 1780. This is where he also began the officer training in Finland. The functional vision of the colonel's official residence is to develop it into an attractive tourist destination with versatile activities, such as tourist information, a harbour office and a rock art center leading to the rock paintings of the nearby Astuvansalmi historical landmark. In addition, the house is intended to function as a meeting and party space. In the project, the rooms of the house were restored and an entrance that better served the requirements of a tourist destination was built.

The publication is the product of the project Responsible cross-border history-based tourism. Gustav III – Sprengtporten – Catherina II. It was funded by the Cross-Border Co-Operation (CBC) EU Programme.

The project was coordinated by the Ruralia Institute of the University of Helsinki. The partners were the City of Mikkeli, Mikkeli Development Company Miksei Ltd., Administration of Municipal Union Vyborg district of Leningrad region, Vyborg Center of Business Support and Leningrad Region Chamber of Commerce and Industry. After the start of the war in Ukraine in February 2022, the work with the Russian partners ended. After this, the focus of the project shifted to the Finnish side.

TUTKITUSTA TIEDOSTA INNOVAATIOITA KESTÄVÄÄN MATKAILUUN

TUTKIMUKSELLINEN KEHITTÄMISHANKE LUOVANA OPPIMISYMPÄRISTÖNÄ

Torsti Hyyryläinen

Mitä uutta kehittämishanke on tuottanut? Tähän tuttuun mutta perusteltuun kysymykseen vastaamisen tekee vaikeaksi muun muassa se, että ”uutuuden” määrittäminen riippuu kontekstista ja näkökulmasta. Lisäksi hankkeissa kohdataan usein myös ennalta arvaamattomia yllätyksiä, jotka sotkevat suunnitelmat ja pakottavat arvioimaan tavoitteita ja toimenpiteitä uudelleen. Rehellisesti sanoen on hyvin harvinaista, että kehittämishanke etenee täysin etukäteen laaditun suunnitelman mukaisesti. Koska kehittäminen suuntautuu epävarmaan tulevaisuuteen, siihen sisältyy aina riski – poikkeama odotetusta ja tiedetystä.

Sanan **projekti** etymologia viittaa ”eteen heitettyyn” projektiin, kuviteltuun asioiden tilaan, jota kohti kuljemme tietämättä tarkasti kaikkia matkan varrella eteen tulevia tekijöitä. Projekti-sanana suomen kielen synonyyminä käytetty sana **hanke** liittyy puolestaan termiin **hankkia**. Sen kautta tulevat ymmärretyiksi moninaiset odotukset, joita meillä on projekteihin liittyen: hankkeilta odotetaan lisäarvoa, niiden odotetaan synnyttävän jotain uutta.

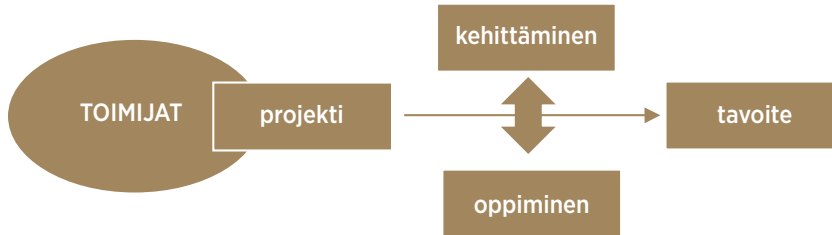
Kehittämishankkeissa pyritään asetettuihin tavoitteisiin ja **tuloksiin**. Ne luovat tärkeän yhteistyöhön motivoivan odotusarvon projektin toimijoille. Parhaimmillaan odotukset täyttyvät ja luottamus yhteistyön voimaan vahvistuu. Monipuolisella yhteistyöllä voidaan saada aikaan merkittäviä muutoksia. Tiedon ja osaamisen lisäksi menestyminen kehittämisessä perustuu erityisesti toimijoiden väliseen sosiaaliseen pääomaan.

TUTKIMUS UUDEN TIEDON TAVOITTELUNA, OPPIMISENA JA KEHITTÄMISENÄ

Tutkimus voidaan määritellä systemaattiseksi tavaksi tuottaa uutta tietoa ja oppia. Tieteellinen tutkimus on moninainen uuden tiedon tuottamisen kulttuuri. Tässä yhteydessä tämä lähtökohta voidaan tiivistää seuraavaan ajatukseen: tieteelliselle tutkimukselle on tyypillistä, että se tavoittelee uutta tietoa asettamalla tavoitteita epävarmaan tulevaisuuteen – käytännössä kysymällä **tutkimuskysymyksiä**, joihin ei vielä ole vastausta.

Tutkimus on siis eräänlaista kysymällä kurottautumista asetettuja tavoitteita kohti. Se on tekijöilleen aina oppimista, uuden tiedon ja tietämyksen rakentumisen prosessi. Lähtökohtaisesti tutkimus on kansainvälistä kiinnittyen tiedemaailman jaettuun ymmärrykseen. Julkaisujen kautta luodaan yhteys jo tiedettyyn. Tutkimus on siis monin tavoin sosiaalista toimintaa, jossa vuorovaikutus niin aiemmin tuotetun tiedon kuin muiden tutkijoiden kanssa on tärkeää.

Tutkimus kiinnittyy kehittämiseen – uudistavaan toimintaan – parhaiten juuri yhteis-toiminnallisen luonteensa sekä oppimista tukevan toimintatapansa kautta. Parhaimmil-laan tutkimuksen kautta saatu uusi tieto motivoi yhteistyön osapuolia myös kehittämis-hankkeissa. Tällä perusteella onkin tärkeää etsiä tapoja, joilla tutkimus voisi yhdistyä hankekontekstissa kehittämiseen.

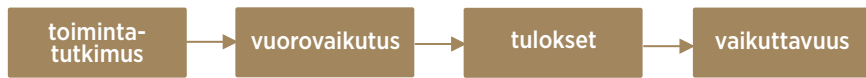
Kuva 1. Toimijoiden yhteinen projekti tavoitteisen kehittämisen ja oppimisen asetelmana (Lähde: Hyyryläinen ym. 2020).

Tutkimusta on mahdollista nivoa käytännön kehittämiseen monin erilaisin tavoin. Aktiivisessa vuorovaikutuksessa sidos- ja kohderyhmien kanssa tehtävää tutkimusta voidaan nimittää **toimintatutkimukseksi**. Siinä tutkijoiden osallistuminen ja vuorovaikutus muiden toimijoiden kanssa ovat keskeinen osa tutkimusprosessia. Tässä yhteydessä on oleellista todeta, että aktiivinen tutkijoiden ja kehittäjien vuorovaikutus ja toisiltaan oppiminen vaikuttavat yleensä myös toimintatutkimuksellisen hankkeen tuloksiin.

Toimintatutkimuksen pääosat ovat Levinin ja Greenwoodin (2001) mukaan seuraavat:

- **kontekstisidonnaisuus** (*context-bound*) ja **elävän elämän** (*real-life*) ongelmien kohtaaminen
- **tiedon** yhteisluominen (*co-generate*) kommunikoimalla kumppaneiden kanssa
- syntyvän kapasiteetin ja kokemuksen hyödyntäminen myös uusina **tutkimusoi-valluksina**
- **merkitysten** (*meanings*) rakentuminen ja muuttuminen yhteisissä prosesseissa
- saadun tiedon/tulosten uskottavuus/käytettävyys nousee kyvystä **ratkaista ongelmia** sekä
- mahdollisuudesta vahvistaa paikallisten toimijoiden kykyä **hallita omaa tilannettaan**.

Tiivistäen, toimintatutkimuksen myötä syntynyttä tietoa ja tuloksia voidaan pitää *dialogisen vuorovaikutuksen* kautta syntyneinä. Samalla prosessiin sisäistyy ymmärrystä, joka vaikuttaa myös tulosten, tuotteiden ja ratkaisujen toimeenpanoon ja toiminnan jatkuvuuteen. Tällainen tulosten kokonaisvaltainen rakentuminen on huomionarvoinen tekijä, kun tarkastellaan toiminnan vaikuttavuutta. Asetelma on yksinkertaistetusti esitetty Kuvassa 2.

Kuva 2. Vaikuttavuusketju toimintatutkimuksellisessa hankkeessa (Lähde: Hyyryläinen ym. 2020).

Tutkimuksen ja kehittämisen välinen suhde konkretisoituu, kun tutkijat ja kehittäjät organisoidaan työskentelemään samassa hankekokonaisuudessa. Tutkimuksellisen kehittämishankkeen kokoaminen onkin palapeli, jossa on huomioitava monia asioita. Toimijoita on parhaimmillaan mahdollisuus roolittaa eri tehtäviin osaamisen ja kiinnostuksen mukaan. Tehtävien ja roolien tulisi olla toisiaan täydentäviä, jolloin ne voivat tuottaa lisäarvoa kokonaisuuteen. Erityisen tärkeätä on kiinnittää huomio tiedon virtaukseen, keskusteluihin ja vuorovaikutukseen kehittämishankkeen kokonaisuuden tasolla, toimijoiden välillä.

Kehittämishankkeet kytkeytyvät parhaimmillaan elävän elämän kontekstiin, tilanteisiin ja ongelmiin. **Tutkimuskysymysten** kautta voidaan tuottaa uutta tietoa hankkeen käyttöön, mutta sen lisäksi on löydettävä oikeat **kehittämiskysymykset** ja -ongelmat. Kyse on siis kahdesta erilaisesta orientaatiosta. Juuri erilaisina ne voivat hyödyttää toisiaan sekä tuottaa lisäarvoa osana kokonaisuutta. Toimintatutkimuksellisissa kehittämishankkeissa nämä orientaatiot kulkevat rinnan ja vaikuttavat toisiinsa.

Seuraavassa esiteltävää, vuosina 2020–2023 toteutettua **Kestävä kansainvälinen historiamatkailu** -hanketta voidaan pitää toimintatutkimuksellisenä kokonaisuutena, koska tutkijoiden ja kehittäjien vuorovaikutus on ollut oleellinen tekijä sekä hankkeen tulosten että vaikuttavuuden kannalta. Mukana olleiden tutkijoiden työtavat ja orientaatiot vaihtelivat hankkeen sisällä, mutta lähestymistapaa voidaan kokonaisuutena kutsua toimintatutkimukselliseksi.

Tämän julkaisun tarkoituksena on kuvata, mitä uutta kehittämishanke tuotti, ja miten tutkimus tässä hankkeessa nivoutui käytännön kehittämiseen.

KEHITTÄMISHANKE JATKUVAN OPPIMISEN YMPÄRISTÖNÄ

Kehittämishankkeet eivät ole vain kehittämisen hallinnollisia instrumentteja, vaan ne ovat monimutkaisia mikro-organisaatioita ja sosiaalisia verkostoja. Ne syntyvät, kasvavat ja kehittyvät sosiaalisen vuorovaikutuksen ja hankkeeseen osallistuvien ihmisten kokemusmaailmojen kohtaamisten kautta ainutkertaisiksi, ja parhaimmillaan ennalta-arvaamattoman luoviksi **oppimisympäristöiksi**. Olemme seuraavassa purkaneet tuota monimutkaista kokonaisuutta **jatkuvan oppimisen kehyksen** kautta (Kuva 3).

Kuvassa 3 esitetyn oppimisen kehän tarkoitus ei ole kuvata hankeprosessia kronologisena prosessina, vaan hankkeen toteuttamisaikana jatkuvan oppimisen kehänä, eräänlaisena syklinä, jossa samoja prosessin pääkohtia tarkastellaan jatkuvasti uudelleen.

Kuva 3. Yhteishankkeessa oppimisen kehä (Lähde: Hyyryläinen ym. 2020).

Kehittämishankkeen uutta luova dynamiikka perustuukin pohjimmitaan siihen, miten vapaasti oppimisen kehän eri ulottuvuuksia voidaan (hankehallinnon asettamissa puitteissa) arvioida uudelleen ja muuttaa niiden toteutusta **joustavasti** prosessin ja tilanteiden muuttuessa.

Analyysi-ulottuvuus tarkoittaa hankekokonaisuuden sosiaalisten ja kulttuuristen lähtökohtien, mutta myös kehittyvien sosiaalisten tilanteiden jatkuvaa tunnistamista ja arviointia. Tämä vahvistaa hankeprosessin kiinnittymistä aikaan, paikkaan, yhteistyöhön ja toimijoihin.

Tavoite-ulottuvuus tarkoittaa yhteistyön tavoitteiden jatkuvaa arviointia ja muotoilemista tilanteiden mukaan ja eri toimijaryhmille – kuten yrittäjille – merkitykselliseksi. Hankkeen tarkoitus ja päämäärä voivat pysyä suhteellisen samoina siitä huolimatta, että sitä toteuttavat konkreettiset tavoitteet elävät tilanteiden mukaisesti prosessin aikana.

Työskentely-ulottuvuus tarkoittaa toiminnallisuuden korostamista. Tämä tarkoittaa organisoitua ja suunnitelmallista tekemistä, mutta myös havaittavien tulosten synnyttämistä hankkeen aikana – ei vain sen lopussa. Se tarkoittaa hankekokonaisuuden toimeenpanon ja organisoinnin arvioimista sekä hankekokonaisuuden johtamista eri tilanteissa ja erityisesti tilanteiden muuttuessa.

Jakaminen-ulottuvuus liittyy edelliseen ja tukee toiminnallisuutta. Se tarkoittaa aktiivista tiedon jakamista niin uusista tutkimuslöydöksistä kuin muista hankkeen tuloksista. Perinteisellä tiedottamisella on paikkansa, mutta tämä ulottuvuus liittyy enemmän hankkeen kykyyn kommunikoida ja viestiä sekä sisäisesti että ulospäin kehittämishankkeen edistymisestä. Tämä on tärkeätä, koska tieto odotusten täyttymisestä ja tulosten saavuttamisesta motivoi kaikkia toimijaosapuolia. Näin myös luottamus hankkeen toimijoiden välillä vahvistuu.

Lopulta kaikki edellä kuvatut ulottuvuuden kiertyvät **jatkuvan oppimisen** idean ympärille. Hankekokonaisuus voi siis parhaimmillaan organisoitua oppimista tukevaksi rakenteeksi, joka ylläpitää uutta luovaa vuorovaikutusta tutkijoiden, kehittäjien ja yrittäjien välillä.

KESTÄVÄ MATKAILU LÄHTÖKOHTANA

Hanna-Maija Väisänen

Brundtlandin komission raportissa esitetyn, laajasti käytetyn määritelmän mukaan kehitys on kestävää, kun se täyttää ihmiskunnan tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa.¹ Yritys- ja liiketoimintakontekstissa kestävästä kehityksestä yhteydessä puhutaan usein *vastuullisuuden* kautta: yritykset ottavat vastuuta sitoutumalla kestäväen kehityksen periaatteisiin. Se on liiketoiminnan taloudellista, sosiaalista ja ekologista vastuullisuutta yhteiskuntaa ja sidosryhmiä kohtaan.

Käytännössä tämä ilmenee vastuullisina tekoina ja toimenpiteinä kaikkia edellä mainittuja tahoja kohtaan.² Vastuullisen yritystoiminnan käsite sisältää siis ajatuksen, että kestävä liiketoiminta on tavoite, johon pyritään vastuullisella toiminnalla.³ Edellisiä termejä (kestävyys ja vastuullisuus) käytetäänkin usein toistensa synonyymeina. Seuraavassa käytetään termiä kestävä matkailu tarkoittamaan niin kestäväen kehityksen mukaista kuin vastuullisesti toimivaa matkailuyritystoimintaa.

Kestäväen matkailun määritelmästä on erilaisia näkemyksiä. Tämä johtuu osittain kestäväen kehityksen moninaisesta määrittelystä. Määrittelemisestä tekee haasteellisen se, kenen tai minkä näkökulmasta tai edunmukaisesti kestävyys määritellään. Matkailu toimii erilaisissa ympäristöissä ja yhteiskunnissa, jolloin kestävyden tulkinnat ja tarpeet ovat erilaisia. Kestävää matkailua ei pitäisikään raamittaa tiukasti, vaan se voidaan määrittellä ajatusmalliksi, jossa otetaan huomioon kunkin matkailukohteen erityspiirteet.⁴

Maailman matkailujärjestön mukaan kestäväen matkailun tulisi käyttää ympäristön suomia resursseja järkevästi, kunnioittaa ja säilyttää alkuperäisen yhteisön sosiokulttuurinen aitous, ja varmistaa elinkelpoinen liiketoiminta niin, että kaikille sidosryhmille koituisi sosiaalista ja taloudellista hyötyä. Sen lisäksi, että kestäväen matkailun tulisi ylläpitää korkeaa asiakastyytyväisyyttä ja tuottaa merkityksellinen elämys matkailijalle, sen tulisi myös lisätä tietämystä kestävyteen liittyvistä asioista.⁵ Kestäväen matkailun määritelmässä tuodaan esille neljän tahon tarpeet ja toiveet: matkailijoiden, matkailuyrityksien, paikallisyhteisön ja ympäristön.

Jokaisen yrityksen on lopulta luotava oma näkemyksensä tästä monitahoisesta kokonaisuudesta: kestävydestä, sen tavoitteista sekä miten ja millä toimenpiteillä niihin päästään. Kestävyys tarkoittaa eri yrityksille erilaisia asioita, joten sen vuoksi niin vastuullisuuden toteuttamisen kuin arvioinnin tapojakin on useita. Yritys valitsee sille tärkeät kestävyysasiat yrityksen arvojen, toimintaperiaatteiden ja käytäntöjen perusteella.⁶

Vastuullisen matkailun kansainvälisen keskuksen käyttämän, niin sanotun Kapkaupungin julistuksen mukaan vastuullinen matkailu minimoi kielteiset ja maksimoi myönteiset vaikutukset ympäristöön, kulttuuriin, talouteen ja sosiaaliseen ympäristöön. Sen mukaan vastuullinen matkailu ottaa mukaan myös paikallisväestön ja kehittää paikallisyhteisöä, saa aikaan kunnioitusta ja yhteyksiä kohteen asukkaiden ja vieraiden vä-

1 Brundtland 1987.

2 Font & Lynes 2018.

3 Mm. Marrewijk 2003; Marrewijk & Werre 2003; Wempe and Kaptein 2002.

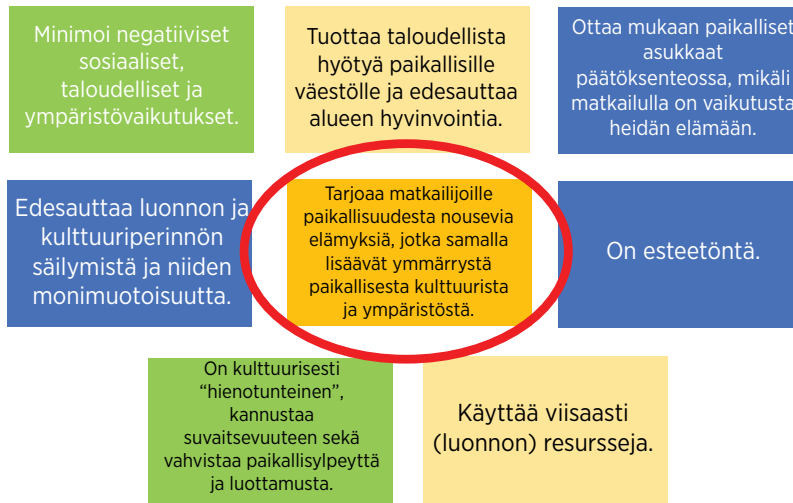
4 Sharpley 2002; Hunter 1997; Pforr 2001.

5 UNEP & WTO 2005.

6 Beloff & Chevallier 2012.

lillä.⁷ Kuvaan 4 on poimittu Kapkaupungin vastuullisen matkailun julistuksesta yksittäisiä kohtia vastuullisuudesta matkailussa. Vastuullisen matkailun määrittelyssä voidaan korostaa eri toimijoiden vastuita, mukaan lukien myös matkailijan vastuuta.⁸

Yritystoiminnassa kestävyttä voidaan tavoitella hyvin monenlaisilla vastuullisilla toimenpiteillä. Liikkeelle voi lähteä yrityksen omia lähtökohdista melko väljällä viitekehksellä. Tärkeää on kuitenkin ottaa matkailijan näkökulma huomioon. Parhaimmillaan matkailutuote tarjoaa matkailijalle mahdollisuuden myönteiseen elämykseen. Kestävyttä edistävät toimenpiteet voivat tukea, mutta mahdollisesti myös haitata myönteisen matkailukokemuksen tai elämyksen muodostumista.

Kuva 4. Poimintoja vastuullisen matkailun julistuksesta mainituista vastuullisuussuosituksista (Lähde: Goodwin 2014).

Kestävyden ja elämyksellisyden yhteensovittaminen on kuitenkin mahdollista. Kuvasa 4 on ympyröity toimenpide, jossa nämä kaksi asiaa yhdistyvät luontevasti: paikallisuuden hyödyntäminen. Paikallisuus on yksi kestävyden ilmentymä ja liittyy kaikkiin neljään kestävyden ulottuvuuteen (ekologiseen, sosiaaliseen, kulttuuriseen ja taloudelliseen). Esimerkiksi paikallinen ruoka voi olla samalla kulttuurisesti (elävä ruokaperinne, tuotantotapa), sosiaalisesti (paikallinen työvoima), taloudellisesti (tulot alueelle/tukee alueen taloutta) ja ekologisesti kestävä (lyhyt logistinen ketju). Matkailijalle paikallinen ruoka luo vahvan yhteyden matkakohteen paikallisuuteen ja siihen liittyvään kulttuuriin, joiden puolestaan on todettu yhdistyvän elämyksen kokemiseen.⁹

Seuraavassa tarkennetaan, miten kestävyys voidaan matkailutoiminnassa ymmärtää neljän kestävyden ulottuvuuden kautta tarkasteltuna sekä selvennetään, mitä historiamatkailulla tarkoitetaan.

7 International Centre for Responsible Tourism 20

8 Stanford 2008

9 Sims 2009; Wehrli ym. 2013.

KESTÄVYYDEN ULOTTUVUUDET MATKAILUSSA

Yleisesti voidaan sanoa, että oli kyse mistä tahansa matkailumuodosta – kuten luonto-, historia-, tai maaseutumatkailusta – kestävyiden perusajatukset pätevät kaikissa. Jokaisessa matkailumuodossa on kuitenkin omat erityispiirteensä, jotka ovat tärkeitä ottaa huomioon kestävyiden näkökulmasta.

Ekologinen kestävyys matkailussa tarkoittaa, että kohdealueen ekosysteemejä ei vaaranneta, toiminnalla ei ylitetä ympäristön kantokykyä ja luonnonvaroja käytetään vastuullisesti. Ympäristöön kuuluu luonnon lisäksi rakennettu ympäristö.¹⁰ Näin ollen se sisältää mm. luontoalueet, maatalousympäristön, rakennetun ympäristön sekä luonnonvarat kuten vesi ja ilmasto. Matkailussakin viihtyisällä ympäristöllä on merkitystä, sillä se voi toimia matkailullisena houkuttimena.¹¹ Matkailu onkin toimiala, joka käyttää hyväkseen sekä luonnonresursseja että rakennettua ympäristöä, ja tämän vuoksi näiden kestävä käyttö on oleellista matkailun jatkuvuuden kannalta.

Ekologinen kestävyys ilmenee matkailussa esim. ympäristöystävällisessä rakentamisessa, uusiutuvan energian käytössä, jätteiden lajittelussa, kierrätyksessä, lähiruuan suosimisessa sekä sähkön ja veden säästämässä.

Sosiaalinen kestävyys matkailun lähtökohtana tarkoittaa, että matkailutoiminta sopeutetaan paikallisväestön toimintaan. Kohdealueen asukkailla tulee olla mahdollisuus vaikuttaa matkailun kehittämiseen ja ympäristön käyttöön. Sosiaaliseen kestävyteen kuuluu, että matkailun tuomat hyödyt ja haitat jakautuvat tasa-arvoisesti sekä oikeudenmukaisesti eri intressiryhmien kesken.¹² Sosiaalinen kestävyys näkyy esimerkiksi yrittäjän ja henkilöstön hyvinvointina, paikallisten työllistämässä sekä alueen elinvoimaisuuden ylläpitämisenä.

Sosiaaliseen kestävyteen sisältyy myös ajatus, että matkailu on kaikkien saavutettavissa ja esteetöntä. Matkailussa saavutettavuus tarkoittaa sitä, että tuotteet, palvelut ja toimintaympäristö on suunniteltu ja toteutettu siten, että mahdollisimman moni asiakas pystyy niitä käyttämään riippumatta iästä, terveydentilasta, vakaumuksesta tai muista tekijöistä. Esteettömyydellä voidaan laajimmillaan tarkoittaa fyysisen ympäristön ominaisuuksien lisäksi taloudellisista tai sosiaalista esteettömyyttä.¹³ Matkailutoiminnassa esteettömyys tarkoittaa käytännössä esimerkiksi sitä, että liikkuminen on mahdollistettu rakenteellisesti kaikille, allergiset on huomioitu sekä sanalliset ohjeistukset on myös kuvallistettu.

Kulttuurisen kestävyiden näkökulmasta kaikki matkailuyrityksen teot, joilla se mahdollistaa kulttuurin säilymisen seuraaville sukupolville on kestävää toimintaa.¹⁴ Historiamatkailu toimii jo itsessään kulttuurin säilyttäjänä ja suojelijana hyödyntäessään historiasisältöjä ja tuodessaan niitä niin matkailijoiden kuin paikallisten tietoisuuteen. Kulttuurisesti kestävä matkailuyritys tiedostaa, arvostaa ja kehittää kulttuurien ominaisuuksia niin, että paikalliskulttuuri pysyy elävänä ja säilyttää erityispiirteensä. Kulttuurisesti kestävä matkailu on paikallisten hyväksymää, mikä tarkoittaa käytännössä esimerkiksi ihmisten arvokkaina pitämien maisemien huomioon ottamista.¹⁵

10 Swarbrooke 1999.

11 Liu 2003.

12 Mettiäinen & Sarkki 2007.

13 Blinnikka & Asikainen 2012.

14 Nuijamaa & Matilainen 2012.

15 Mettiäinen & Sarkki 2007; Mettiäinen 2007

Historiamatkailussa kulttuurinen kestävyys näkyy esimerkiksi vanhan rakennuskannan ennallistamisessa, palveluiden ja tuotteiden tarinallistamisessa sekä aitoudessa. Kulttuurisia erityispiirteitä, osa- ja alakulttuureja ei alisteta vieraille vaikutteille. Kestävän kehityksen mukaista on hyödyntää historiaa niin, että tietoa siitä saadaan säilytettyä ja pidettyä elävänä ja avoimena.

Taloudellisesti kestävä matkailu tarjoaa sosio-ekonomisia hyötyjä tasapuolisesti kaikille sidosryhmille sekä luo pysyviä työllisyys- ja toimeentulomahdollisuuksia paikallisyhteisölle.¹⁶ Matkailutoiminnassa on useimmiten mukana paikallisia yrityksiä, jolloin matkailu tarjoaa työ- sekä ansaintamahdollisuuksia ja tukee näin paikallistaloutta.

MITÄ ON KESTÄVÄ HISTORIAMATKAILU?

Historiamatkailun ja kulttuuriperintömatkailun erottelu on vaikeaa ja ehkä tarpeetonkin. Jos ero kuitenkin halutaan tehdä, historiamatkailu (*historical tourism*) voidaan määrittellä matkailuksi, jossa motivaatio vierailta paikassa perustuu sen historiallisiin ominaisuuksiin. Tällainen matkailumuoto perustuu ja ammentaa sisältöjä paikkaan liittyvistä historiallisista henkilöistä, rakennuksista, tapahtumista tai luonnonhistoriasta.¹⁷

Käytännössä ja yksikertaisemmillaan historiamatkailulla on tarkoitettu esimerkiksi tunnettujen historiallisten rakennusten katselua, vierailemista menneisyyttä dokumentoivissa museoissa tai muinaisilla ruuanlaittavoilla valmistetun ruuan nauttimista. Viimeksi mainittu on jo lähellä kulttuuriperintömatkailun ideaa (*heritage tai cultural heritage tourism*). Siinä motiivina on matkailukohteen kulttuuriperintö. Kiinnostus herää paikkaan, alueeseen tai ihmisryhmään kytkeytyvästä aineellisesta ja aineettomasta kulttuuriperinnöstä: historiasta, elämäntavasta, perinteistä tai taiteesta.

Kulttuuriperintömatkailussa keskeistä on matkailijoiden halu tuntea olevansa yhteydessä tiettyyn historiaan, jota he pitävät osana omaa perintöään sekä halu oppia.¹⁸ Monet ihmiset matkustavat historialliseen kohteeseen tuntematta tarvetta löytää henkilökohtaista kiintymystä tai yhteyttä paikkaan. Kulttuuriperintömatkailussa sen sijaan, historiallisiin kohteisiin matkustetaan useimmiten kokemaan henkilökohtaisempaa yhteyttä.¹⁹

Kummassakin matkailumuodossa, niin historia- kuin kulttuuriperintömatkailussa, historia on tavalla tai toisella mukana. Esimerkiksi vuonna 1789 Mikkelissä käydyn Porrasalmen taistelun muistomerkkiin ja maastoihin tutustuminen on tyypillisesti historiamatkailua. Mutta mikäli matkailijalla on jokin henkilökohtainen yhteys menneisiin tapahtumiin, esimerkiksi monen sukupolven takainen sukulainen taistelu kyseisessä taistelussa, voidaan tutustumismatkaa kutsua kulttuuriperintömatkailuksi.

16 UNEP & WTO 2005.

17 Poria ym. 2001; Kleemola 2004.

18 Poria ym. 2006.

19 Timothy 1997.

GEORG MAGNUS SPRENGTPORTEN HISTORIALLISENA TOIMIJANA

SPRENGTPORTENIN AIKAKAUSI

Matti Mäkelä

HATTUJEN JA MYSSYJEN RUOTSI

Georg Magnus Sprengtporten syntyi sotilasperheeseen Porvoossa 16.8.1740. Perheen varhaisvaiheet liittyvät suureen Pohjan sotaan ja karoliini-isän vangiksi jäämiseen. Isä, ensimmäisen puolisonsa ja Georg Magnuksen velipuolien kanssa oleskelivat Venäjällä sotavankeudessa vuosien ajan ja palasivat Suomeen vasta 1721 solmitun Uudenkaupungin rauhan jälkeen. Georg Magnuksen syntymän aikoihin Ruotsin sisäpolitiikkaa alkoi hallita hatuiksi kutsuttu poliittinen ryhmä. Lähinnä aatelissäädystä kannatuksensa keränneillä hatuilla oli varsin aggressiivisia ulkopoliittisia ajatuksia. Heidän poliittikkansa tukeutui vahvasti Ranskan esikuvaan ja sieltä saatuun rahoitukseen. Ranskalaisuuntauksen esimerkkinä mainittakoon, että Georg Magnuksen kaikki kolme vanhempaa velipuolta palvelivat nuorena Ranskan joukoissa.

Tie valtaan avautui revanssienhenkisille hatuille, kun maltillinen myssypoliitikko Arvid Horn syrjäytettiin Ruotsin valtaneuvoston johdosta vuonna 1738. Säätyn suomalaispoliitikot olivat rauhanmielisiä, mutta Tukholmasta johdettu, Ranskan liittolaisuutta tavoitteleva suuntaus voitti poliittisen kilpailun. Valittu linja johti hattujen sotaan 1741–1743. Suomessa sodan aiheuttama venäläismiehitys tunnetaan pikkuvihana.²⁰

Hattujen sodan yhteydessä Venäjän keisarinna Elisabet nosti ensimmäisen kerran esiin ajatuksen erillisestä Suomesta. Manifestissaan 1742 Elisabet ilmaisee tukevansa Suomen suuriruhtinaskuntaa, jos se haluaa irrota Ruotsista ja perustaa oman valtakunnan. Manifestin tarkoituksena on kiistellä yhä. Oliko se propagandatempu armeijan taistelutahdon lamauttamiseksi, vai oliko Venäjän johdossa todella herännyt ajatus itsenäisestä Suomesta?²¹ Kyseinen manifesti löytyy Georg Magnus Sprengtportenin pape-

Kuva 5. Carl Fredrich Brander. Portrait of Georg Magnus Sprengtporten. (Lähde: Wikimedia Commons, Kansallismuseo, Tukholma.)

²⁰ Paloposki 1986, 67–75.

²¹ Paloposki 1986, 82–83.

reista.²² Pikkuvihan lopputulemana Ruotsi menetti Kaakkois-Suomen. Raja siirtyi Kymijokeen Haminan rauhassa 1743.

Valtiopäivillä 1747 hatut ja myssyt taistelivat edelleen vallasta. Hattujen johdolla Ruotsi solmi puolustusliiton Preussin kanssa ja uudisti vanhan avustussopimuksen Ranskan kanssa. Liitto Preussin kanssa ei kestänyt kauaa, mutta Ranska pysyi Ruotsin pääliittolaisena yli 40 vuotta. Ranskan rahallinen tuki oli huomattava: 1750-luvun alussa Ruotsi sai Ranskalta vuosittain noin 400 000 hopeataaleria. Rahoituksen turvin Ruotsin itäisen osan puolustusta voitiin vahvistaa ennennäkemättömällä tavalla.²³

Suomi oli joutunut 1700-luvun alkupuolella miehitettyksi kaksi kertaa ja poliittinen paine puolustuksen parantamiseksi oli suuri. Finska fästningsbyggnaden eli Viaporin ja Svartholman rakentaminen oli valtava, ainutkertainen investointi Suomeen, ja se tehtiin normaalin puolustusbudjetin ulkopuolisena hankkeena. Mittavat puolustusinvestoinnit loivat myös teknistä osaamista ja uutta yritystoimintaa, mikä säteili monin tavoin Ruotsin valtakunnan itäiseen osaan. Vaikutusta on vaikea mitata, mutta osaaminen valui hyvinkin kauas Viaporista esimerkiksi muuraustaitoisten sotilaiden mukana.²⁴

Ruotsin valtiopäivillä 1755–1756 päätettiin myös laivaston kunnostamisesta ja saaristolaivaston eli Armeijan laivaston perustamisesta. Sijoituspaikaksi tuli Viapori.²⁵ Linnoitustöiden ja saaristolaivaston päälliköksi tuli Augustin Ehrensvärd. Hänen palveluksessaan 16-vuotias upseeri Georg Magnus Sprengtporten aloitti uransa Viaporissa.

Itävallan ja Preussin välit olivat rikkoutuneet Preussin vallattua Slesian Itävallan perimyssodassa 1740-luvulla. Itävalta keräsi Ranskan, Saksin ja Venäjän vahvaksi liittokunnaksi tarkoituksenaan Preussin kukistaminen. Preussin hallitsija Fredrik Suuri sai tästä vihiä ja hyökkäsi Saksiin 1756. Alkoi maailmanlaajuinen suursota, joka tunnetaan monilla nimillä, yleisimmin seitsenvuotisena sotana. Ruotsin sotilaallinen tukija ja rahoittaja Ranska painosti myös Ruotsin liittymään selkkaukseen. Sotaisaa hattupuoluetta motivoi nyt Ruotsin saksalaisten alueiden palauttaminen, sillä Ruotsin suurvaltakauden aikaiset omistukset olivat Saksassa kutistuneet Stralsundin kaupungin ympärille. Koska liittokunta vaikutti ylivoimaiselta, valtaneuvosto teki vuonna 1757 päätöksen sotaan osallistumisesta. Ruotsissa tästä sodasta käytetään nimitystä Pommerin sota. Sodan aikana Viaporin linnoitustyöt supistuivat 1757–1762 määrärahojen pudotessa yhteen kahdeksasosaan aiemmasta. Joukot laivattiin pääosin Pommeriin.²⁶

Pommerin sotaan lähti myös Georg Magnus Sprengtporten. Hän toimi paitsi Augustin Ehrensvärdin ja veljensä Jakob Magnuksen palveluksessa, myös kreivi Axel von Fersen vanhemman adjutanttina, josta tuli Ruotsin merkittävimpiä poliitikkoja.²⁷

Sota ei sujunut Ruotsin osalta erityisen menestyksekkäästi. Ruotsin kuningatar Lovisa Ulrika oli Fredrik Suuren sisar ja avainasemassa Ruotsin ja Preussin rauhanneuvotteluissa. Hampurin rauhassa 1762 Ruotsi säilytti entiset omistuksensa Pohjois-Saksassa. Kauaskantoisin vaikutus oli sotilaiden mukana Pohjolaan kulkeutuneella perunalla.²⁸

22 KK Coll 450: 36.

23 Aalto, Gustafsson & Granqvist 2020, 144–145.

24 Gustafsson 2016, 46.

25 Mickwitz & Paaskoski 2005, 146–147.

26 Aalto, Gustafsson & Granqvist 2020, 255–257.

27 Ramel 2005/2003: 28, 30; KK Coll 450:19.

28 Paloposki 1986, 112, 164–165, 167.

Pettymykseksi jääneen Pommerin sodan jälkeen Ruotsin valtion talous oli surkeassa tilassa. Hattujen 25-vuotinen valtakausi päättyi ja myssyt saivat enemmistön vuoden 1765 valtiopäivien kaikissa säädyissä. Myös Georg Magnus Sprengtporten osallistui tuolloin ensimmäistä kertaa valtiopäiville. Hän järkyttyi kunnioitetun esimiehensä Augustin Ehrensvärdin kohtelusta. Ehrensvärd leimattiin hattujen puolustuspolitiikan keulakuvaksi. Hänet erotettiin sekä linnoitustöiden että Saaristolaivaston johdosta.²⁹

Vapauden ajan lopun valtiopäivillä Ruotsin hallitusmuotoa koskevia uudistuksia ei toteutettu siten, että hallinnon toimintakyky olisi parantunut.³⁰ Se johti loputtomilta näyttäneiden ristiriitojen lisääntymiseen säätyjen välillä. Alamaisuuden ajatus oli sääty-yhteiskunnan ytimessä. Kansalaisuuden nostaminen alamaisuuden rinnalle merkitsi historiallista muutosta yhteiskunnallisessa ajattelussa. Kansalaisuutta painottanut ajattelu ei suuntautunut tuolloin kuningasta vastaan, vaan oli pikemminkin tarkoitettu vahvistamaan hänen valtaansa. Sääty-yhteiskunnan poliittisiin ristiriitoihin kyllästyneet ajattelivat, että uudistuneen kuninkuuden kautta voitaisiin parhaiten toteuttaa myös yhteiskunnallispoliittisia uudistuksia.³¹

Kustaa III tukijoineen lopetti vapauden ajan säätyvallan 19.8.1772 vallankaappauksella, joka toteutettiin valistuneen itsevaltiuden hengen mukaisesti. Ulkopoliittinen valta keskitettiin kuninkaalle. Valtiopäivien ja säätyjen asemaa kavennettiin. Vallankaappauksen toteutettiin kuningasmielinen upseeristo. Koko hankkeen arkkitehti oli Georg Magnus Sprengtportenin isovelji, eversti Jakob Magnus Sprengtporten, Uudenmaan rakuunoiden komentaja. Hän sai tehtäväkseen varmistaa Suomen osalta vallankaappauksen onnistumisen. Tämä tarkoitti Viaporin aseellista haltuunottoa, korkeimpien upseerien ja virkamiesten uskollisuudenvaloja sekä mahdollisten kapinoiden tukahduttamista.³² Georg Magnus osallistui operaatioihin Porvoossa ja Viaporissa yhtenä veljensä lähimmistä miehistä.

Ulkovalloilla oli ollut vahva vaikutus Ruotsin politiikkaan koko vapauden ajan. Hattujen aggressiivista idänpolitiikkaa tuki Ranska ja myssyjen maltillista politiikkaa Venäjä. Ruotsin hallitusmuodon muuttamista ei katsottu hyvällä Tanskassa, Preussissa eikä Venäjällä. Varustelusta ja kireästä ilmapiiristä huolimatta kriisi ei eskaloitunut sodaksi. Ranska pysyi Ruotsin tärkeimpänä liittolaisena 1770- ja 1780-lukujen ajan.³³

Amerikan siirtokuntien taistelu brittien siirtomaavaltaa vastaan toi jotain uutta maailmanpolitiikan näyttämölle. Amerikan itsenäisyysjulistus 1776 ja sen ihmisoikeuksia käsittelevä osa kaikkien ihmisten vapaudesta ja tasa-arvosta edelsi Ranskan vallankumouksen Ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistusta 1789. Ranska kävi siirtomaasotaa brittejä vastaan Amerikan siirtokuntien liittolaisena. Amerikan itsenäisyysotana tai vapausotana tunnettuun konfliktiin myös Georg Magnus Sprengtporten pyrki konkreettisesti osallistumaan. Hän pyrki Pariisissa Ruotsin lähettilään, kreivi Gustaf Philip Creutzin avustuksella Ranskan Amerikkaan lähteviin joukkoihin syksystä 1779 kevääseen 1781. Prosessin aikana Sprengtporten tapasi Yhdysvaltain Pariisiin lähettilään Benjamin Franklinin, jonka ajatukset putosivat otolliseen maaperään.³⁴ Sprengtporten oli

29 Aalto, Gustafsson & Granqvist 2020, 297; Kuusi 1971, 38.

30 Ks. Virrankoski 1986, 273–277.

31 Nygård 2005, 101–102.

32 Mickwitz & Paaskoski 2005, 171–172.

33 Mickwitz & Paaskoski 2005, 171–175.

34 Blomstedt 1986, 246–247.

siten suorassa yhteydessä aikansa maailmanpolitiikan keskeisiin toimijoihin ja ajankoh-
taisiin tapahtumiin. Hän ei onnistunut saamaan palkallista virkaa Ranskan armeijasta
ja palasi Suomeen keväällä 1781. Vaimonsa perimässä Seestan kartanossa hän perehtyi
aikansa virtauksiin kirjallisesti.³⁵

KOHTI VENÄJÄÄ

Kuningasperheiden sukulaisuussuhteet ovat yksi vaikuttava osa vielä 1700-luvun lopun
poliittisessa historiassa. Se selittää esimerkiksi liittolaissuhteiden syntymistä Habsbur-
gien dynastian ympärille. Myös Ruotsin ja Venäjän hallitsijat olivat sukulaisia, mutta
heidän yhteytensä ei ollut yhtä vaikuttava. Serkukset Kustaa III ja Katariina Suuri tapa-
sivat aikuisiällään kahdesti, ensimmäisen kerran Pietarissa 1777 ja toisen kerran Hami-
nassa 1783.³⁶ Haminan vierailun aikaan keisarinna halusi jatkaa laajentumispolitiikkaa
Turkin suunnalla ja rauhoittaa valtakuntansa luoteisrajan. Kustaa III puolestaan halusi
vapaa kädet Norjan valloittamiseen. Venäjä ja Tanska tavoittelivat myös Ruotsin van-
han vapaudenaikaisen hallitusjärjestelmän palauttamista. Haminan tapaaminen ei tuot-
tanut tulosta.³⁷

Vaikka Sprengtporten piti aikaansa Seestan kartanossa elämänsä onnellisimpana,
toiminnan miehenä hän kaipasi haasteita. Ruotsin Hollannin lähettiläs otti Sprengtpor-
teniin yhteyttä loppuvuodesta 1784 ja pyysi tätä kokoamaan vapaaehtoisjoukkoa Hollan-
nin tasavallan palvelukseen. Kustaa III:n lupa heltisi helposti. Hollanti oli ajautumassa
sotaan Habsburgien dynastian kanssa. Sen hallintaan kuului muun muassa Espanjan
Alankomaat, jonka pääosa muodosti myöhemmin Belgian. Hollanti oli ollut siirtomaa-
sodissa Ranskan liittolainen, kun taas Habsburgien Itävalta lähentyi Venäjää. Sprengt-
porten lähti Hollantiin 10.2.1785 astuakseen everstin virkaan maaliskuussa. Jouk-
ko-osaston, vahvuudeltaan 3 000 miestä, upseeristoa oli tarkoitus värvätä Ruotsista, ja
kymmenet nuoret upseerit, etenkin Valhalla-seuran piiristä, halusivat tunnetun ja ar-
vostetun sotilaskouluttajan joukko-osastoon. Syksyllä 1785 Hollanti ja Itävalta päätyivät
kuitenkin rauhaan. Hollanti myönsi Sprengtportenille eläkkeen, ja hän jäi maahan vielä
talveksi ja kevääksi kirjoittamaan ja perehtymään federatiiviseen hallintomalliin.³⁸

Saatuaan tiedon veljensä Jakobin kuolemasta ja valtiopäivien koollekutsumisesta,
Sprengtporten lähti kohti Tukholmaa huhtikuussa 1786. Sitä ennen hän jätti Haagissa
Venäjän ministeri Stefan Kolytseville suunnitelman Suomen valtiomuodosta Pietariin
toimitettavaksi.³⁹

Valtiopäivillä 1786 Sprengtporten pyrki toimimaan niin, että tyytymättömyys Suo-
messä entisestään lisääntyisi. Hän muun muassa ehdotti liikamaiden erottamista kos-
kevan määräyksen kumoamista Etelä-Suomen osalta, minkä aatelissäätö hyväksyikin.
Sprengtporten tapasi Tukholmassa myös Venäjän lähettilään Arkadi Markovin, jolle jätti
itsenäisyysuunnitelmansa. Markov puolsi suunnitelmaa ulkoministeriön johdossa ole-
valle kreivi Alexander Bezborodkalle.⁴⁰

35 Ks. Ehrensverd 1996.

36 Mickwitz & Paaskoski 2005, 183.

37 Blomstedt 1986, 242–243.

38 Ramel 2005/2003, 84–89; Kuusi 1971, 104–105.

39 Ramel 2005/2003, 90, 92.

40 Kuusi 1971, 110–114.

Valtiopäivien loputtua Sprengtporten siirtyi Suomeen ja lähti Porvoosta kohti Pietaria 8.9.1786. Katariina oli suunnannut politiikkansa etelään. Krimin tataarien valtio oli liitetty Venäjään. Sprengtportenin suunnitelmat olivat käyttökelpoisia, mutta eivät ajankohtaisia. Talvella 1787 Katariinan hovi suuntasi Kiovan kautta kohti Hersonia ja ruhtinas Potemkinin valloituksia. Seurueen mukana oli Georg Magnus Sprengtporten. Tammikuussa hän oli pistäytynyt Valko-Venäjällä, saamallaan Hulasevskojen tilalla lähellä Mohilevia. Kyseinen alue oli tullut Venäjän hallintaan vuonna 1772 Puolan ensimmäisessä jaossa. Mustanmeren suunnalla Katariina tapasi paitsi Puolan kuninkaan, myös Itävallan keisarin, josta oli tullut hänen tärkein liittolaisensa Turkkia vastaan. On mainittava, että Puolan kuningas Stanislaus otti Sprengtportenin ja hänen poikansa Magnus Vilhelmin hyvin ystävällisesti vastaan Kaniewissa, huhtikuussa 1787.⁴¹

Syksyllä 1787 Turkki aloitti sodan Venäjää vastaan. Turkilla ja Ruotsilla oli liittolais-sopimus, joka ei edellyttänyt Ruotsilta toimenpiteitä Turkin hyökätessä. Sprengtporten kutsuttiin asiantuntijaksi Venäjän hallituskonseljin keskusteluihin. Siellä hänelle tähdennettiin luoteisrajan rauhoittamisen tärkeyttä.⁴²

Vuonna 1788 Kustaa III aloitti revanssihengessä Kustaan sodan palauttaukseen Ruotsin suurvalta-aseman. Hänen tarkoituksenaan oli hyökätä Pietariin, pakottaa Katariina rauhaan ja palauttaa vähintään vuoden 1721 Uudenkaupungin rauhan rajalinja.⁴³ Säätyjen suostumusta sotaan ei kysytty. Muutenkin siihen oltiin heikosti valmistautuneita. Tilanteessa useat esimiehet protestoivat eroamalla palveluksesta, esimerkiksi Taalainmaan ja Södermanlandin rykmenteistä erosivat lähes kaikki upseerit.⁴⁴ Myöskään suomalainen upseeristo ja miehistö eivät olleet tällaisesta hyökkäyssodasta motivoituneita. Hyökkäystä pidettiin Suomelle vaarallisena, ja varuste- ja elintarviketilanne sekä tykistön puuttuminen eivät luvanneet hyvää manööverille. Vastarinta kytkeytyi etenkin Kustaa III:n kehnosti toteuttamaan Haminan valtausyritykseen, mikä johti Liikkalan nootina tunnetun asiakirjan laatimiseen ja toimittamiseen Katariinalle.⁴⁵ Nootin laatijoiden joukossa oli varhaisia Suomen itsenäisyysajatuksen kannattajia. Luonteeltaan nootti oli kuitenkin lähinnä upseeriston tyytymättömyyden ilmaus. Liikkalan nootin ja sittemmin myös Anjalan liittokirjan allekirjoittaneet upseerit halusivat rauhaa ja säätyjen koollekutsumista eli palaamista perustuslailliseen toimintaan. Joukossa oli myös itsenäisyyttä kannattaneita upseereita, mutta he muodostivat vain pienen vähemmistön. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että Liikkalan nootin ensimmäinen versio hylättiin Carl Henrik Klickin ja Jan Anders Jägerhornin tekstiin ujuttamien itsenäisyysajatusien vuoksi.⁴⁶

Kapinoivat upseerit olivat Katariinan kannalta hyödyllisiä: he heikensivät sopivasti Kustaan armeijan taistelutahtoa. Katariinan tavoitteena oli luoteisen rintaman rauhoittaminen, mitä upseeriopposition tavoitteet tukivat. Sprengtporten oli mitä käyttökelpoisin henkilö suomalaisten upseerien mielialojen muokkaajana. Hän oli Petroskoissa valmistelemassa hyökkäystä Pohjois-Karjalaan, kun hänet hälytettiin osallistumaan Katariinan vastauskirjeen laatimiseen. Kirjeessä ehdotettiin aselepoa ja ruotsinmaalaisten

41 KK Coll 450: 23; Ramel 2005/2003, 111, 115–118.

42 Ramel 2005/2003, 127, 129.

43 Mickwitz & Paaskoski 2005, 187–188.

44 Viinikainen & Mäki 2015, 22–23.

45 Mickwitz & Paaskoski 2005, 193, 195–197; Haminan valtauksesta ks. Viinikainen & Mäki 2015, 73–82.

46 Blomstedt 1986, 269–276.

joukkojen poistumista Suomesta, minkä jälkeen koollekutsutut valtiopäivät kumoaisivat 1772 itsevaltaisen hallitusmuodon. Samaan aikaan Suomessa kokoontuvat toiset valtiopäivät julistaisivat maan ”itsenäiseksi”. Liikkalan upseerit saivat keisarinnan vastauksen luettavakseen 23.8.1788 ja olivat siitä aidosti yllättyneitä, toisin kuin Sprengtporten, Jägerhorn ja Klick, jotka ajoivat Suomen erottamista Ruotsista. Upseeriensa epäluottamuksesta järkyttynyt Kustaa III osoitti upseereille kirjeen, jossa vaati anteeksipyyntöä ja uutta uskollisuudenvallaa sekä luvattomien neuvottelujen lopettamista venäläisten kanssa. Tähän reaktiona syntyi Anjalan liitto, kun Liikkalan nootin allekirjoittajat sekä 106 muuta upseeria vaativat rauhaa ja valtiopäivien koollekutsumista.⁴⁷

Sodan alettua Venäjälle oli tärkeää sitoa myös Ruotsi kahden rintaman sotaan. Tanska hyökkäsiinkin liittosopimuksen mukaisesti Skåneen syksyllä 1788. Anjalan liiton yllättämä Kustaa III sai suosionsa aallonpohjassa tilaisuuden poistua Ruotsiin armeijansa upseeriopposition keskeltä. Iso-Britannia ei kuitenkaan halunnut Itämeren kaupan häiriintyvän ja antoi Preussin tukemana Tanskalle nootin, jonka seurauksena Etelä-Ruotsin sotatoimet päättyivät jo lokakuussa 1788.⁴⁸ Tanskan operaatio nosti Kustaan suosiota, ja hän määräsi Liikkalan nootin allekirjoittajat vangittaviksi ja tuomittaviksi sota-oikeudessa. Sprengtportenia lähimpänä olleet Jägerhorn ja Klick ymmärsivät separatistisen toimintansa raskauttavuuden ja siirtyivät Venäjän puolelle. Muut upseerit pidätettiin virkataloistaan tammikuussa 1789. Pidätykset laajenivat suureen joukkoon Anjalan liittokirjan allekirjoittaneita.⁴⁹ Papisto ja talonpojat eivät missään vaiheessa osallistuneet Anjalan liiton pyrkimyksiin eivätkä ymmärtäneet liiton muodostamisen syitä. Suosiotaan kohentanut Kustaa III pystyi hyödyntämään tilanteen säilyttämällä syyn sotatoimien epäonnistumisesta suomalaiselle upseerioppositiolle.⁵⁰

Kustaan sota jatkui keväällä 1789. Georg Magnus Sprengtporten haavoittui Porrassalmen taistelussa 13.6.1789 ja oli hoidettavana vanhassa virkatalossaan Brahelinnassa. Sprengtportenin toipuessa Porrassalmen haavoistaan Ranskan sisäpoliittiset jännitteet johtivat 14.7.1789 Bastiljin valtauksen ja Ranskan vallankumoukseen. Tämä kuohunta jatkui Euroopassa oikeastaan Napoleonin kukistumiseen, vuoteen 1815 saakka. Kustaan sodan rauha solmittiin Värälässä 1790 ilman aluemuutoksia.⁵¹

RANSKAN JA VENÄJÄN VÄLISSÄ

Ranskan vallankumouksen jälkeistä aikaa Georg Magnus Sprengtporten aisti Euroopan eri kylpyläkaupungeissa hoidattaen haavojaan. Euroopan monarkiat yrittivät kerätä voimia radikaalia, tasavaltalaista Ranskaa vastaan. Ne halusivat pelastaa vanhasta järjestyksestä, mitä pelastettavissa oli. Ruotsissa Kustaa III ammuttiin 1792. Seurasi Reuterholmin holhoojahallituksen aika. Ranskan kuningaspari mestattiin giljotiinilla 1793. Tasavaltalainen Ranska muuttui kuitenkin keisarikunnaksi jo 1804, jolloin Napoleon kruunattiin keisariksi.⁵²

Venäjällä Katariina Suuri kuoli vuonna 1796. Samana vuonna Kustaa IV Aadolf nousi Ruotsin valtaistuimelle. Häntä yritettiin naittaa Katariinan seuraajan, Paavali I:n

47 Mickwitz & Paaskoski 2005, 200–201; 196–199.

48 Mickwitz & Paaskoski 2005, 196.

49 Viinikainen & Mäki 2015, 98–100.

50 Blomstedt 1986, 275.

51 Luoto, Talvitie & Visuri 2008, 46; Värälän rauhasta ks. Viinikainen & Mäki 2015, 300–305.

52 Aalto, Gustafsson & Granqvist 2020, 493; Mickwitz & Paaskoski 2005, 241–242.

tyttären kanssa, mikä ei kuitenkaan toteutunut.⁵³ Paavali I kutsui Sprengtportenin takaisin Pietariin Böömin Teplicestä 1798, ja lähetti hänet neuvottelemaan Napoleonin kanssa venäläisten sotavankien vapauttamisesta talvella 1800–1801. Kustaa IV Aadolf ja Paavali I solmivat vuonna 1800 puolueettomuusliiton, jolla julistauduttiin neutraaleiksi Ison-Britannian ja Ranskan konfliktissa ja samalla vastustettiin niiden vaikutusvallan lisääntymistä. Liitto päättyi Paavalin murhaan seuraavana vuonna, ja Aleksanteri I teki edullisen kauppasopimuksen Ison-Britannian kanssa. Ruotsi seurasi esimerkkiä.⁵⁴

Ison-Britannian ja Venäjän sota Napoleonia vastaan jatkui vuoteen 1807, jolloin Aleksanteri solmi Napoleonin kanssa Tilsitin liittosopimuksen.⁵⁵ Ranskalaismielinen Sprengtporten oli ehdottanut liittoa Aleksanterille jo aiemmin.⁵⁶ Koska Napoleon ei sallinut Venäjän laajentuvan etelään, Aleksanterin huomio keskittyi Pietarin turvallisuuden varmistamiseen. Suomessa muistetaan hyvin myös sodan välitön syy: Ruotsin pakkottaminen Ison-Britannian kauppasaarron eli mannermaasulkemuksen osaksi. Alkoi Suomen sota. Sprengtportenin yli 20 vuoden takaiset suunnitelmat Suomen irrottamiseksi Ruotsin yhteydestä tulivat uudelleen ajankohtaisiksi. Ajatus autonomiasta ei ollut kuitenkaan itsestään selvä tavoite. Edistyksellinen nuori tsaari, Aleksanteri I, otti Georg Magnus Sprengtportenin näkemykset huomioon, kutsui valtiopäivät koolle ja säilytti Suomen vanhat lait.

Suomen sota aiheutti kriisin Tukholmassa, tukea Suomen takaisinvalloitukseen etsittiin Napoleonilta ja hänen marsalkkansa Jean-Baptiste Bernadotte nimitettiin kruununprinssiksi. Kaikkien yllätykseksi hän kuitenkin hylkäsi revanssipolitiikan. Hän piti kiinni kannastaan jopa Napoleonin hyökätessä Venäjälle 1812, mikä osoittautui poliittisesti menestyksekkääksi.⁵⁷ Napoleonin sanotaan pitäneen Gustaf Mauritz Armfeltia, toista Brahelinnan upseeria, syyppäänä hänen ja Aleksanterin liiton kariutumiseen. Armfelt nousi Venäjälle siirryttyään merkittävään asemaan. Armfeltin ja Sprengtportenin välit eivät koskaan lämmenneet.⁵⁸

Palkkioksi Napoleonin vastaiseen taisteluun osallistumisesta Ruotsi sai Norjan. Ruotsin uusi poliittinen suuntaus takasi Suomelle 1800-luvun kestäneen rauhan jakson, ja Ruotsin se piti 1800- ja 1900-lukujen sotien ulkopuolella.⁵⁹

Wienin kongressiin 1814–1815 Euroopan johtavat poliittikot kokoontuivat pohtimaan Napoleonin jälkeistä Eurooppaa. Niin sanotun tanssivan kongressin seremoniamestarina toimi ruhtinas Ligne, Sprengtportenin hyvä ystävä Teplicen ajoilta. Kuolinvuoteellaan Ligne ilmoitti tarjoavansa kongressiväelle vielä yhden näytelmän, hautajaisensa.⁶⁰ Georg Magnus Sprengtporten nautti kesistään Viipurin Hietalassa. Viimeisessä kirjeessään Magnus Glansenstiernalle maaliskuussa 1819, Sprengtporten sanoo olleensa niin heikko, ettei ole jaksanut kirjoittaa riviäkään. Toisin kuin edellisenä vuonna, Hietalaan tulosta ei enää puhuta.⁶¹

53 Mickwitz & Paaskoski 2005, 247–249.

54 Mickwitz & Paaskoski 2005, 250–251.

55 Mickwitz & Paaskoski 2005, 260.

56 Kuusi 1971, 206–207;

57 Mickwitz & Paaskoski 2005, 305–308.

58 Ramel 1998/1997, 330–332, 317.

59 Mickwitz & Paaskoski 2005, 313–314.

60 Saarenheimo 2006, 101.

61 KA Biographica 53: kirjeet 3.5.1818 ja 8.3. 1819.

Georg Magnus Sprengtporten kuoli Pietarissa, Vasilin saarella 13.10.1819.⁶² Hän eli myrskyisenä aikana rikkaan ja monivaiheisen elämän oman aikansa kuuluisuuksien, suurvaltapolitiikan ja uusien aatteiden pyörytyksessä. Hänen elämässään erottuu useita toimeliaisuuden alueita. Seuraavassa hänen toimintaansa on ryhmitetty neljään kokonaisuuteen. Tavallaan esille astuu neljä Sprengtportenia: poliitikko, sotilas, kosmopoliitti ja valistusajattelija.

SPRENGTPORTEN POLIITIKKONA, SOTILAANA JA KOSMOPOLIITTINA

Matti Mäkelä

SPRENGTPORTEN POLIITIKKONA

Suomalaisille Georg Magnus Sprengtporten on jäänyt aikakirjoihin ensimmäisenä poliittisena toimijana, joka vakavasti toi esiin Suomen itsenäisyysajatuksen ja pitkäaikaisesti toimi sen hyväksi. Hän jopa laati ehdotuksen liittovaltiomuotoisesta hallintomallista. Ilman näitä ajatuksia Sprengtportenin henkilö ei olisi yhtä merkittävä. Itse asiassa emme voi tietää, olisiko Suomen itsehallinto toteutunut 1809 missään muodossa, ellei Sprengtporten lähipiireineen olisi pohjustanut asiaa 1780-luvulta lähtien muun muassa keskusteluissaan Katarina Suuren kanssa.

Valtiopäivämies, joka pettyi kuninkaaseen

Tukholman kadettikoulussa Georg Magnus Sprengtportenia kiusattiin suomalaistollona, mikä katkerotti nuoren pojan mieltä.⁶³ Viaporissa, ensimmäisessä työpaikassa, tilanne muuttui. Nuori linnoitusupseeri teki töitä Suomen puolustuksen kohentamiseksi. Hänen esimiehensä Augustin Ehrensward oli aidosti kiinnostunut valtakunnan itäisestä osasta ja harrasti muun muassa suomen kieltä. Ehrensward laati Helsingin ja Degerbyn linnoitussuunnitelmat 1747 ja ehdotti 1755–1756 valtiopäivillä Saaristolaivaston perustamista ja sijoittamista Viaporiin. Hän taisteli myös menestyksekkäästi Suomen puolustushankkeiden resurssoinnin puolesta.⁶⁴ Suuntautumisensa ja kiinnostuksensa vuoksi Ehrenswardista tuli nuoren Sprengtportenin esikuva.

Georg Magnus Sprengtporten oli sukunsa edustajana valtiopäivillä jo 1765 ja 1769. Poliittinen kiinnostus vahvistui kuitenkin 1771–1772 valtiopäivillä, missä säädyt onnistuivat riitelemään lähes kaikesta.⁶⁵

Sprengtportenin toimintaa ymmärtää ehkä paremmin, jos ottaa huomioon myös hänen veljensä aktiivisen sekaantumisen politiikkaan. Vanhempi veli, Jakob Magnus Sprengtporten oli Svenska Botten -klubin johtomiehiä, joka halusi rajoittaa alempien säätyjen vaikutusvaltaa kuninkaan hyväksi. Hänestä tulikin Kustaa III:n vallankaappauksen varsinainen suunnittelija. Hänen käsityksensä mukaan kapina olisi aloitettava ottamalla Viapori kuningasmielisten haltuun. Erinäisten kiemuroiden jälkeen kaappaus toteutet-

62 Syrjö 2000.

63 Blomstedt 1986, 186.

64 Gardberg 1997.

65 Syrjö 2000.

tiin vuonna 1772. Ylijahtimestari Johan Christopher Toll aloitti kaappauksen Skoonen Kristianstadista ja Sprengtportenit ystävineen Porvoosta ja Viaporista. Tukholma ajautui kuninkaan haltuun jo ennen Jakob Magnuksen saapumista, sillä merimatka ei sujunut onnellisten tähtien alla. Jakob Magnus kuitenkin ylennettiin kenraalimajuriksi ja henkikaartin komentajaksi. Nuorempi Sprengtporten, Georg Magnus, saapui Tukholmaan vasta viikon kuluttua. Hänelle annettiin everstiluutnantin arvo ja ritarimerkki.⁶⁶

Tuossa vaiheessa Georg Magnuksen poliittisista mielipiteistä kertoo hänen Tukholmaan lähettämänsä kirje. Hän uskoi valistuneeseen itsevaltiuteen ja kritikoit säätyvallan ja puoluepolitiikan johtaneen hajaannukseen ja yhteistyökyvyttömyyteen.⁶⁷

Veljesten erimielisyyksistä huolimatta Jakob Magnus oli myös yksi Georg Magnuksen esikuvista. Vanhempi veli laati jo 1760-luvulla muistion Suomen itärajan puolustamiseksi. Hänet nimitettiin Ehrensvärдин jälkeen Viaporin linnoitustöiden johtajaksi. Georg Magnus myös peri veljeltään Lediga Stunder -aluksen, joka oli alun perin kuulunut Augustin Ehrensvärdille. Tällä aluksella Georg Magnus purjehti 1786 Pietariin, veljensä kuoleman jälkeen.⁶⁸

Georg Magnus Sprengtportenin välirikko Kustaa III:n kanssa lienee alkanut Tukholman hovissa talvella 1777–1778. Sprengtporten oli esittänyt muun muassa koko Suomen joukkojen muuttamista asteittain kevyiksi joukoiksi, mutta ehdotuksista hyväksyttiin vain osa. Kuningas oli suunnitellut liikamaiden erottamisen ulottamista myös Etelä-Suomeen, mikä ei sopinut aatelin käsityksiin. Sprengtporten vastusti asiaa jyrkästi ja toi kantansa myös ilmi. Hän vietti aikaansa leskikuningattaren ja prinssi Fredrikin seurassa, jotka olivat tuolloin täydessä välirikossa Kustaan kanssa. Sprengtportenin ja kuninkaan välit paranivat väliaikaisesti, kun nuori eversti pyysi ja sai luvan lähteä opintomatalle Eurooppaan. Syksyn 1778 valtiopäiville hän ei saanut joukkonsa päällikkönä kutsua, mistä myös suivaantui. Kustaa III ei halunnut hankalaa upseeriaan valtiopäiville eikä ammattikunnan edustajia enää kutsuttukaan seuraaville valtiopäiville.⁶⁹

Uudet ajatukset valtaavat mielen

Yhdysvaltain itsenäisyysotaan meneviin Ranskan joukkoihin pyrkiessään Sprengtporten tutustui Yhdysvaltain Pariisin suurlähettilään Benjamin Franklinin ajatuksiin.⁷⁰ Amerikan Yhdysvalloista oli tullut uusi tekijä maailman poliittiselle näyttämölle. Sprengtporten näki tilanteessa yhtäläisyyksiä Suomen asemaan suhteessa Ruotsiin. Oman sotilasuran yhtäkkinen pysähtyminen ja kuninkaan penseä suhtautuminen Sprengtportenin tilanteeseen lienee vauhdittanut Sprengtportenin separatistista heräämistä.

Sprengtporten kirjoitti 1782 todennäköisesti kreivi Axel von Fersen vanhemmalle, entiselle esimiehelleen ja oppositiojohtajalle, jotta tämä puhuisi kuninkaalle hyvityksen saamisesta Pariisin tapahtumille eläkkeen muodossa. Kirjeessä Georg Magnus kertoo uhrauksistaan ja myös rahallisista panostuksistaan valtakunnan hyväksi. Ei tiedetä, tuottiko kirje tulosta, mutta eläkeasiat joka tapauksessa järjestyivät.⁷¹

66 Blomstedt 1986, 185–199.

67 En finsk officerares bref till sin vän i Stockholm. KK Coll 450: 42; Nygård 2005: 138–139.

68 Syrjö 2001; Ramel 2005/2003:103, 107.

69 Blomstedt 1986, 225; Kuusi 1971, 74–76.

70 Syrjö 2000.

71 KA Biographica 53; Ramel 2005/2003, 74–76.

Euroopasta palattuun Georg Magnus asettui Nastolan Seestaan. Hän eli siellä vuodet 1782–1785 ja on luonnehtinut aikaa elämänsä parhaaksi. Hän vietti perhe-elämää vaimonsa ja poikansa kanssa pohdiskellen Suomen sotilaalliseen ja poliittiseen asemaan liittyviä kysymyksiä. Seestan ajalta on säilynyt myös Sprengtportenin omakätisiä piirroksia. Hän luki paljon ja vaihtoi ajatuksia vanhojen upseeritoveriensä kanssa. J. A. Ehrenström mainitsee kirjeessään Sprengtportenin kääriytyneen Seestassa filosofian varjoon. Veljelleen Jakob Magnukselle hän kirjoitti katuvansa osallisuuttaan Kustaan vallankaappauksessa. Veljesten kritiikki ja pettymys hallitsijaa kohtaan oli kuitenkin syvää. Syrjään sysätty mies oli Pohjois-Amerikan siirtokuntien itsenäistymisen johdosta alkanut ajatella Suomen itsenäistymistä.⁷² Siitä kertoi Seestassa vierailtuaan Georg Henrik Jägerhorn:

Sanaa Itsenäisyys ei mainittu ennen kuin vuosina 1784 ja 1785. Pohjois-Amerikan eroaminen Englannista, sen itsenäisyys ja Washingtonin tekemiset, joita myös Suomessa jumaloitiin, herättivät itsenäisyysajatuksen joidenkin levottomien päissä. Näiden joukossa oli eversti Georg Magnus Sprengtporten ensimmäinen.⁷³

Georg Henrik Jägerhornin pikkuserkku, Jan Anders Jägerhorn oli Sprengtportenin ajatusten lämpimimpiä kannattajia. J. A. Ehrenström kertoo Sprengtportenin lumonneen Helsingissä käydessään nuoria upseereita. Hänen ajatuksensa saivat vastakaikua etenkin Jan Anders Jägerhornin johtaman Valhalla-seuran piirissä.⁷⁴ Seuran sihteerinä toimi Carl Henrik Klick. Molemmat vaikuttivat myöhemmissä Kustaan sodan tapahtumissa. Klick muotoili Liikkalan nootin ja Anjalan liittokirjan. Jan Anders Jägerhorn puolestaan toimitti Liikkalan nootin Katariina Suurelle.⁷⁵

Lähdettyään Hollantiin 1785 kokoamaan vapaaehtoisjoukkoa Sprengtporten perehtyi maan tasavaltalaiseen hallintoon. Hän jäi maahan vielä talveksi 1785–1786 kehittämään ajatuksiaan ja jätti niiden pohjalta Hollannin Venäjän lähettiläälle muistion toimitettavaksi Katariina Suurelle.⁷⁶ Tämän jälkeen Sprengtporten suuntasi Tukholmaan järjestelemään veljensä kuolinpesän asioita ja osallistumaan valtiopäiville.

Yläluokkainen itsenäisyysmies

Sprengtportenin yläluokkaisuus ilmenee hänen toimeliaisuudessaan vuoden 1786 valtiopäivillä isojakoasetuksen yhteydessä. Hän asettui suurmaanomistajien etujen puolustajaksi kruunun asutustoimintaa vastaan. Kysymys oli ollut Sprengtportenin ja Kustaa III:n välirikon taustalla jo talvella 1777–1778. Isojakoasetus ulotettiin 1777 alkaen myös Etelä-Suomen kartanoalueille, jolloin jakokuntien yhteiset liikamaat avautuivat kruunun asutustoiminnalle. Suuret maanomistajat olivat jo käyttäneet takamaita asutukseen ja näin hyötyneet verotuksellisesti perustetuista torpista. Isojakoasetuksen vuoksi torpista tuli kruunun uudistiloja eli niiden asujat maksoivat veronsa kruunulle. Tämä oli selvästi aatelin etujen vastaista. Sprengtportenin mukaan maanomistajat olivat ”kadottaneet

72 Kuusi 1971, 93–96.

73 Vainio-Korhonen 2012/2008, 122.

74 Kuusi 1971, 91–100.

75 Blomstedt 1986, 269–273.

76 Syrjö 2000.

suuren osan siitä maasta, jonka häiriintymätön nautinto oli heille vanhojen säännösten ja asetusten perusteella taattu.” Sprengtporten esitti aatelissäädylle aloitteen valitukselta, jolla kumottaisiin vuoden 1777 asetus ja palattaisiin 1775-vuoden tilanteeseen, jolloin isojako ei ulottunut Etelä-Suomeen.⁷⁷

Passevolanssi eli joukkojen huollon siirtäminen talonpojilta kruunulle, oli toinen valtiopäiviä jakanut kysymys. Kustaa III halusi toteuttaa passevolanssin koko maassa; Suomessa se oli jo toteutettu. Sprengtportenin muistion mukaan uudistus olisi pitänyt järjestää niin, että suomalaisten joukkojen liikkuvuus ei heikkenisi. Passevolanssi toteutettiin koko maassa vain väliaikaisesti neljäksi vuodeksi. On arveltu, että Sprengtporten pyrki valtiopäivillä tarkoituksellisesti lisäämään tyytymättömyyttä Suomessa. Jyrkkä kuninkaan ehdotusten vastustaminen ei aina ollut Sprengtporteninkaan etujen mukaista.⁷⁸

Tavattuaan valtiopäivien aikana Tukholmassa Venäjän lähettiläs Markovin, Sprengtporten jätti hänelle itsenäisyysuunnitelmansa, joka toimitettiin pikaisesti Pietariin Katariina Suurelle. Keisarinna suhtautui suunnitelmaan hyvin suopeasti ja ilmaisi Markovin välityksellä toiveensa nähdä Sprengtporten kenraalimajurina Venäjän palveluksessa. Samalla Katariina lupasi tarjota Sprengtportenille ja tämän maanmiehille keisarillista suojeluaan, mikäli he joutuisivat pakenemaan Venäjälle.⁷⁹ Katariina lunasti lupauksensa myöhemmin: Venäjän Valtakunnanarkiston kokoelmassa on luettelo seitsemän Sprengtportenille läheisen ja Venäjälle siirtyneen ruotsalaisupseerin eläkkeistä Venäjän palveluksessa.⁸⁰

Sprengtportenin valtiosääntöehdotus

Kun tunnemme Sprengtportenin taustan sotavankeudessa eläneessä perheessä ja hänen oman toimintansa puolustusuunnitelmien ja raja-alueen joukkojen parissa, hänen ajatuksensa muodostaa Suomesta neutraali, itsehallinnollinen alue idän ja lännen väliin tuntuu varsin ymmärrettävältä ja pragmaattiselta. Suomi oli kärsinyt 1700-luvulla jo kaksi pitkää miehitysjaksoa. Revanssihenkisissä sodissa rajoja oli siirretty toistuvasti. Sprengtportenin henkilökohtaisista vaikuttimista on esitetty monenlaisia arvioita, mutta aika osoitti Suomen neutraalin, geopoliittisen aseman toimivaksi ja kestäväksi ratkaisuksi.

Sprengtportenin valtiosääntöehdotuksessa liittovaltion muodostaisivat neljä maakuntaa. Valtiopäivät eli säädät kokoontuisivat kolmen vuoden välein ja niiden lopuksi valittaisiin seuraaviin valtiopäiviin saakka istuva kongressi. Kukin maakunta valitsisi itse kongressiedustajansa: kaksi aatelista ja kaksi aatelitonta jäsentä. Lisäksi jokainen hiippakunta asettaisi kongressiin hengellisen edustajan ja jokainen tapulikaupunki oman edustajan. Kongressin puheenjohtaja vaihtuisi kolmen kuukauden välein. Kukin maakunta, tapulikaupunki ja hiippakunta saisi lähettää kongressiin vielä kaksi ylimääräistä, äänetöntä edustajaa. Puheoikeus olisi myös hiippakuntien piispoilla.⁸¹

Talonpojilla olisi oikeus osallistua maakuntiansa kahden aatelittoman edustajan valintaan. Edustajaksi kelvollisella täytyi olla myös kiinteää omaisuutta. Talonpojat saivat osallistua runsaslukuisesti valtiopäiville. Heitä ei saisi rasittaa uusilla veroilla ilman

77 Blomstedt 1986, 239; KK Coll 450:46; Kuusi 1971, 114.

78 KK Coll 450:45; Kuusi 1971, 114.

79 Kuusi 1971, 110, 113.

80 KA U. L. Lehtosen jäljennöskokoelma: Sprengtporten-kansio.

81 Ks. Rauhala 1909.

omaa suostumustaan. Talonpojat eivät kuitenkaan osallistuisi kongressin työskentelyyn, sillä heillä ei ollut hallintoon vaadittavaa tietoa tai kokemusta eivätkä he voineet jättää maatilojaan kolmeksi vuodeksi.⁸²

Liittovaltion lakina toimisi Ruotsin valtiopäivien 1737 hyväksymä laki. Asioiden valmistelijana ja päätösten täytäntöönpanijana olisi Sprengtportenin ehdotuksessa edelleen jatkanut kuuteen hallinnonalaan jakautuva valtakunnan neuvosto valtiopresidentin johdolla. Kuuden vastuullisen neuvoksen lisäksi neuvostoon kuului kaksi valtiosihteeriä: toinen ulkoasiain, toinen sisäasiain kirjeenvaihtajana. Lisäksi sotajoukkoja johtava sotamarski voisi osallistua neuvoston asioiden käsittelyyn, mutta ei niiden ratkaisuihin.⁸³

Kustavilaisena aikana yhteiskunnallinen ajattelu sai merkittäviä uusia piirteitä. Sääty-yhteiskunnassa vallinnut alamaisuus alkoi korvautua kansalaisuuden ajatuksella. Monarkin valta ei saisi perustua pelkästään aatelin ja virkamiesten tukeen, vaan kansaan laajemmassa merkityksessä. Kansalaisten tasavertaisen kohtelun ajatus oli vallankumouksellinen.⁸⁴ Toteutuessaan Sprengtportenin valtiosääntöehdotus ei kuitenkaan olisi ollut kansanvallan riemuvoitto. Perusluonteeltaan ehdotus on aristokraattinen. Sprengtportenin veljesten pettymys kumpusi aatelin aseman heikkenemisestä. Kuningas ei ollut kasvattanutkaan aatelin vaikutusvaltaa suhteessa alempiin säätyihin, mitä vuoden 1772 vallankaappauksen tekijät olivat odottaneet. Sprengtportenin valtiosääntöehdotuksen merkittävin säädyllinen tasoitus olisikin tapahtunut aateliston sisällä, kun kreivien ja vapaaherrojen arvonimet olisi lakkautettu.⁸⁵ Asia oli Sprengtportenille itselleen ongelmallinen.

Anjalan liiton ja Liikkalan nootin taustavaikuttaja

Siirryttyään Venäjälle 1786 Sprengtporten oli jonkin aikaa poliittisesti paitsiossa, sillä Venäjän mielenkiinto kohdistui Turkin suuntaan. Kustaan sodan syttyessä Sprengtportenin asiantuntemukselle tuli käyttöä. Hänet kutsuttiin Pietariin Jan Anders Jägerhornin ilmestyttyä Katariinan hoviin Liikkalan nootti mukanaan.⁸⁶

Liikkalan noottina tunnetun asiakirjan tavoitteena oli rauha Venäjän kanssa. Sen kirjoittivat epäonnistuneen Haminan valtauksen jälkeen Liikkalan kylään kokoontuneet seitsemän korkea-arvoista Ruotsin armeijan upseeria 9.8.1788. Rauhan tahtoa osoittaakseen upseerit olivat vetäneet joukkonsa omalle puolelleen rajaa. Nootin alkuunpanijana on pidetty Jägerhornia, joka myös toimitti kirjeen Katariina Suurelle. Kirjeestä tehtiin kaksi versiota. Ensimmäisessä oli mukana Jägerhornin ja Klickin itsenäisyysajatuksia, joita muut upseerit eivät allekirjoittaneet. Matkaan lähti toinen versio, josta ne oli karsittu. Joka tapauksessa Kustaa III raivostui kirjeestä ja vaati upseereiltaan uskollisuudenvakuutusta. Sellainen annettiinkin, mutta ei aivan kuninkaan toivomassa muodossa. Anjalan kartanossa allekirjoitettiin 12.8.1788 liittokirja, jossa upseerit vaativat rauhaa, joukkojen kotiuttamista ja säätyjen koollekutsumista. Jos Venäjä ei rauhaan suostuisi, upseerit lupasivat taistella viimeiseen asti. Liittokirjan allekirjoitti peräti 113 upseeria, mutta heidän vaikuttimensa olivat hyvin erilaisia. Osa halusi rauhaa, osa säätyjen koollekutsumista ja mukana oli myös niitä, jotka olivat omaksuneet Sprengtportenin ajatuk-

82 Ks. Rauhala 1909.

83 Ks. Rauhala 1909.

84 Nygård 2005, 148–149.

85 Ks. Rauhala 1909.

86 KK Coll 450:25; Blomstedt 1986, 270–271.

set Suomen irrottamisesta Ruotsista. Varsinaisena Anjalan liittona on pidetty 2.9.1788 kartanossa järjestettyä kokousta. Vangittaviksi määrätystä osa katsoi varmasti itsekin syyllistyneensä kumoukselliseen toimintaan. He ehtivät myös paeta vangitsijoitaan.⁸⁷

Sprengtporten ei ollut Anjalan liittossa varsinaisen osallinen. Hän toimi syksyllä 1788 poliittisena upseerina pitäen yhteyttä suomalaiseen upseerioppositioon. Hänelle kirjoitti muun muassa kuninkaan adjutantti, kapteeni Törne, jonka vaikuttimena oli kuitenkin selvästi rauhan solmiminen. Kirjoituksessaan Törne antaa tarkat luonnehdinnat korkeimmista upseereista, jotka olivat upseerioppositiion kannalta merkityksellisiä.⁸⁸ Sprengtportenin toiminta ja ajatukset selvästi vaikuttivat upseeriston ilmapiiriin. Kustaa III:n päästyä tilanteen herraksi Sprengtporten pyrki vaikuttamaan tilanteeseen Savon prikaatin komentajan Berndt Johan Hastfehrin kautta, ja hän saattoikin onnettoman Hastfehrin epävarmuuden tilaan. Sprengtporten tapasi ensin Hastfehrin ja kapteeni Otto von Fieandtin luottamuksellisesti Ruokolahden Käyhkänsalmella 21.9.1788. Lokakuun puolivälissä hän tapasi uudelleen Hastfehrin Kymijokivarressa Ummeljoella ja suostutteli tämän pysymään Ruotsin palveluksessa. Sprengtporten piti tukikohtanaan Sippolan hovia. Kapteeni Elmeenin kirjeiden mukaan ruotsalaiset suunnittelivat hänen vangitsemistaan sieltä 3 000 riikintaalerin palkkiota vastaan.⁸⁹

Ristiriita Sprengtportenin ja tavallisen kansan välillä juontaa juurensa yläluokaisen kosmopoliitin ja rahvaan arkitodellisuuden eroihin. Talonpojille kuninkaaseen vetoaminen oli ollut perinteisesti ainut keino virkamiesten ja aatelin väärinkäytöksiä vastaan, minkä vuoksi talonpojat olivat kuninkaalle erittäin uskollisia. Miehitysaikojen rankat kokemukset olivat kansan tuoreessa muistissa. Mahdollisesti Sprengtporten piti omia kosmopoliitin kokemuksista kumpuavia näkemyksiään kansan kannattamina. Valtiosääntösuunnitelmassaan hän jätti talonpojat pois kongressista, sillä hän ajatteli ylempien säätyjen tietävän paremmin, mikä kansalle on parasta. Kustaan sodan alla Sprengtporten oli monelta osin aikansa hermolla, mutta Suomen kansalle aikaikkuna ei vielä ollut auki.

Autonomisen Suomen kenraalikuvernööri

Kustaan sodan päätyttyä tuloksettomana Sprengtportenin poliittiseen toimintaan tuli tauko. Se jatkui vasta seuraavan vuosisadan alussa neuvotteluilla Napoleonin kanssa, mikä johti Ranskan ja Venäjän lähentymiseen. Napoleon teki Sprengtporteniin vaikutuksen ja neuvottelija ehdottikin Aleksanterille liittoa Napoleonin kanssa jo 1805. Liitto solmittiin Tiltsissä 1807.⁹⁰

Suomen sodan aikana Sprengtporten käytti diplomaatin taitojaan ja henkilökohtaisia suhteitaan sekä Svartholman että Viaporin antautumisessa.⁹¹ Venäjän hallinnon kulisseeissä käyty vääntö Suomen tulevasta asemasta ei ollut helppo. Mielipiteet jakautuivat alueen Venäjään liittämisen ja itsehallinnollisen erityisaseman kesken. Edistyksellinen nuori tsaari oli ajanut hallinnossa läpi uudistuksen, jonka mukaan Venäjän raja-alueilla voitiin ottaa vallitsevasta järjestelmästä poikkeavat erot huomioon. Syksyllä 1808 Sprengtporten pääsi yhdessä Bogdan von Knorringin ja sotaministeri Araktsejevin

87 Blomstedt 1986, 269–275.

88 KK Coll 450:49:34.

89 Blomstedt 1986, 279; Viinikainen & Mäki 2015, 95; KK Coll 450:49: 48, 53.

90 Kuusi 1971, 205–208; Blomstedt 1986, 327.

91 Ramel 2005/2003, 211–212.

kanssa valmistelemaan Suomen väliaikaisen hallinnon järjestämistä. Aleksanteri teki itse heidän ehdotukseensa muutoksen, jonka mukaan Suomen asiat oli esiteltävä suoraan hänelle, ei Venäjän ministereille. Valtiopäivät kutsuttiin koolle, ja Sprengtporten nimitettiin kenraalikuvernööriksi.⁹²

Sprengtporten saapui Porvooseen maaliskuussa 1809 ennen valtiopäiviä. Porvoon lukion lehtori Joachim Adolf Cleve kirjoittaa hänestä päiväkirjassaan seuraavasti:

Kenraali Sprengtport saapui kaupunkiin. Miten tärkeä henkilö tämä harvinaisilla avuilla varustettu mies on ollut Ruotsille, sekä ystävänä että vihollisena on yleisesti tunnettua. Suomen kansakunnalle oli todellakin onni, että tämä Herra, joka on aina ollut sen ystävä, on nyt omassa persoonassaan tullut käymään tässä maassa. Sillä hän todella rakastaa maamiehiään ja vakavasti yrittää edistää heidän parastaan, mistä on todisteena se, että jokainen sekä ylhäinen että alhainen sai vapaan pääsyn hänen luokseen, ja kaikki otettiin vastaan kunnioittavasti, hyvyydellä ja vaatimattomuudella.⁹³

Porvoon valtiopäivistä muodostui Sprengtportenin poliittisen uran tähtihetki. Työskentely Suomen itsehallinnon toteutumiseksi ja valtiopäivien koolle kutsumiseksi oli kestänyt yli 20 vuotta. Porvoon tuomiokirkossa työ huipentui valtiopäivien avajaisissa Sprengtportenin lukiessa Aleksanterin hallitsijanvakuutuksen ruotsiksi. Kaikki tämä tapahtui maailmaa kiertäneen kosmopoliitin vanhassa syntymä- ja kotikaupungissa.

Kenraalikuvernöörinä Sprengtporten ei pystynyt kauan toimimaan. Vaikka arvostaviakin mielipiteitä oli, suuri osa suomalaisista piti häntä maanpetturina. Monet Sprengtportenin tavoitteista tavallaan toteutuivat vuonna 1809, mutta yleinen suhtautuminen häneen ei juuri muuttunut. Heti huhtikuussa Sprengtporten joutui Turun virka-asuntoa koskevaan kiistaan. Riitaisuuksien seurauksena hän joutui luopumaan tehtävästään jo kesällä 1809.⁹⁴

SPRENGTPORTEN SOTILAANA

Ohjautuminen sotilasuralle

Georg Magnus Sprengtportenin sotilasuralle ei oikeastaan ollut todellisia vaihtoehtoja. Sekä hänen isänsä että veljensä olivat sotilaita. Isä, majuri Magnus Vilhelm Sprengtporten oli karoliini, joka jäi sotavangiksi Pultavan taistelussa 1709. Isänsä ensimmäisestä avioliitosta Georg Magnuksella oli kolme vanhempaa veljeä, jotka kaikki palvelivat myöhemmin Ranskan joukoissa. Perhe palasi sotavankeudesta Suomeen vasta 1722. Palattuaan isä toimi valtiopäivämiehenä. Isänsä kuoltua Georg Magnus vietti vuodet 1749–1751 setänsä luona Smoolannissa. Koska valtio piti huolen omistaan, Georg Magnus lähetettiin Tukholmaan kadettikouluun 12-vuotiaana.⁹⁵

Kadettikoulussa nuorta Sprengtportenia kiusattiin suomalaistollona, mikä katke-roiitti pojan mieltä. Herkkään vaiheeseen osui myös kotikartanon Gammelbackan myynti: Sprengtportenit eivät ole Gammelbackan rippikirjassa 1754–1770. Georg Magnuksen

92 KA Ea1, muistio 19.11.1808; Kuusi 1971, 220–227.

93 Cleve 1981.

94 Koskinen 1881/1869, 559.

95 Kuusi 1971, 13–17.

äiti siirtyi Gammelbackan naapuriin, Peippolan (Pepot) säteriin. Kotikartanon myyntiä vanhemmat veljet ja myöhemmin myös Georg Magnus pyrkivät purkamaan oikeusteitse, mikä onnistuikin vuonna 1773.⁹⁶

Kadettikoulun loppuvaiheisiin sijoittuu kauhea tapahtuma, joka jätti Sprengtportenin jälkensä ja vaikutti varmasti hänen myöhempään haluunsa kaataa säätyvalta. Vuonna 1756 paljastui muutaman upseerin vallankaappausyritys, jonka säädyt tukahduttivat kovalla kädellä. Tuomitut mestattiin ja heidän verensä roiskui rivissä seisneiden kadettien päälle. Muisto jäi kalvamaan 15-vuotiaan Georg Magnus Sprengtportenin mieltä koko loppuelämäksi.⁹⁷

Esikuvana Ehrensvärd

Kadettikoulun käytyään Georg Magnuksen sotilasura alkoi 16-vuotiaana Viaporin linnoitusjoukkojen konduktöörinä 1756. Nuori upseeri sai esimiehekseen merkkimiehen. Augustin Ehrensvärd oli Suomen puolustuksen avainhenkilö. Hän sai johdettavakseen sotavoimien sääntömääräisen organisaation ulkopuolelle muodostetut hankkeet: Viaporin ja Loviisan linnoitustyöt sekä saaristolaivaston. Ehrensvärdin näkemykset Suomen puolustamisesta olivat muotoutuneet jo hattujen sodan aikana. Hän matkusti Euroopassa perehtyen muun muassa linnoitustöihin. Ruotsissa syntyneeksi Ehrensvärd oli merkillepantavan kiinnostunut Suomesta. Hän harrasti myös suomen kieltä. Hän kirjoitti 1747 matkakertomuksensa kaksivuotiaalle Kustaa III:lle otsikolla ”Meiden Nuoren Printz Giöstan muisto”. Ehrensvärd taisteli suurhankkeiden toteutuksen ja rahoituksen puolesta vuosia, onnistuen niissä myös. Hänen kuollessaan sotamarsalkkana Mietoisten Saaren virkatalossaan 1772, Kustaa III saattoi vain todeta: ”Tämän ansioituneen miehen menettäminen on minulle sitäkin kiusallisempaa, kun hänen paikkaansa tuskin kukaan korvaa.”⁹⁸ Huomionarvoinen tapahtuma oli myös Mietoisten Saaren everstinvirkatalon palo vuonna 1773, vain vuosi Ehrensvärdin kuoleman jälkeen.⁹⁹

Ehrensvärdillä oli Georg Magnus Sprengtporteniin valtava esimerkillinen vaikutus. Hän imi Ehrensvärdin oppeja hyödyn, kunnian, lukeneisuuden ja moraalinkin saralla, vaikka intohimojen kiihkeys johtikin Sprengtportenin usein harhaan. Läheinen suhde säilyi Ehrensvärdin kuolemaan asti. Arvostuksesta kertoo Georg Magnuksen vertaus Ehrensvärdistä uutena Aristideksena. Tämä oli muinaisen Kreikan rehellisin mies.¹⁰⁰

Viaporista Pommerin sotaan

Vanhempi veli Jakob Magnus lähti linnoitusväkeen 12-vuotiaana ja Ranskan armeijan palvelukseen 17-vuotiaana, mistä palasi 11 vuoden jälkeen 1755. Tuolloin Jakob Magnus nimitettiin Ruotsin armeijan kapteeniksi Viaporin rakennustöihin. Ei liene sattumaa, että sinne päätyi myös pikkuveli seuraavana vuonna. Georg Magnus osallistui Viaporin telakoiden ja niitä ympäröivien talojen rakentamiseen.¹⁰¹

Augustin Ehrensvärd määrättiin tykistön päälliköksi 1757 alkaneeseen Pommerin sotaan. Pommeriin lähti myös 17-vuotias Georg Magnus Sprengtporten. Aluksi hän pal-

96 Blomstedt 1986, 186; SSHY, Porvoo, rippikirjat; Kuusi 1971, 37.

97 Paloposki 1986, 159–160.

98 Gardberg 1997.

99 Lounatvuori 1996, 49.

100 Kuusi 1971, 22–23.

101 Syrjö 2001; Kuusi 1971, 22.

veli vt. vänrikkinä Uudenmaan jalkaväkirykmentissä Anklamin seudulla ja Demminissä. Ansioluettelon mukaan hänet ylennettiin luutnantiksi vuonna 1757. Kesällä preussilaiset joutuivat siirtämään joukkoja itärintamalle, Stralsundin saarto päättyi ja Georg Magnus sai siirron insinööriupseeriksi kreivi Hessensteinin joukkoihin tehtävänään leiripaikkojen valinta ja puolustuskuntoon laittaminen.¹⁰² Myös kartoitusharrastus alkoi Pommerissa. Rekognosointikartoituksen asiantuntijan Erkki-Sakari Harjun mukaan Ruotsin sota-arkistossa on Georg Magnus Sprengtportenin Pommerin sodassa piirtämiä karttoja. Hän on päivännyt esimerkiksi Möhringenistä joukkojen liikkeitä kuvaavan kartan 20.9.1759.¹⁰³

Sprengtporten osallistui puolustustaisteluihin muun muassa preussilaisten hyökätessä Trebel-joen yli. Hän haavoittui eräässä kahakassa preussilaisten kanssa. Ansioluettelossaan 1774 Georg Magnus kertoo: ”Minulla oli onni osallistua viiteen taisteluun ja epäonni, että haavoituin kahdesti.” Maaliskuussa 1760 Georg Magnus Sprengtportenista tuli ylipäällikkö Lantingshausenin lähimmän miehen, kreivi Axel von Fersenin adjutantti. Von Fersenin Ruotsiin lähdön jälkeen hän nähtävästi käytännössä toimi jonkin aikaa myös Lantingshausenin adjutanttina.¹⁰⁴

Sprengtporten kuului 300 ratsumiehen joukkoon, joka joutui ansaan Schmiedebergin kylän lähellä 1760-vuoden lopulla. Georg Magnus jäi preussilaisten vangiksi, ja hänet vapautettiin vankien vaihdossa 1761. Seurasi lyhyt jakso liittolaisen Venäjän palveluksessa. Sprengtporten kuitenkin palasi pian Ruotsin joukkoihin, vieläpä veljensä Jakob Magnuksen johtaman valiojoukon komppanianpäälliköksi, missä osoitti suurta rohkeutta. Georg Magnus Sprengtporten ylennettiin kapteeniksi vuonna 1761.¹⁰⁵

Lantingshausenin jälkeen ylipäälliköksi nousi Augustin Ehrensward. Koska preussilaisten kevyet joukot liikkuvat paljon ruotsalaisia nopeammin, Ehrenswardkin perusti keveän vapaanjoukon ja asetti sen päälliköksi Jakob Magnuksen. Se aloitti toimintansa elokuussa 1761 yhtenä komppanianpäällikkönään Georg Magnus Sprengtporten, joka kunnostautui taidoillaan partiosodassa siinä määrin, että herätti huomiota myös omassa valiojoukossaan. Neuensundin taistelu oli sodan suurin ruotsalaisten käymä kenttätaistelu. Sen voitto ylivoimaa vastaan arvioitiin taitavan johdon ansioksi. Molemmat Sprengtportenit ansioituivat Neuensundissa.¹⁰⁶

Ylipäällikkö Lantingshausen arvosti isoveljeä, Jakob Magnusta, suorastaan sotilailisena nerona. Jakob haavoittui Malchinin valloituksessa olkapäähän, ja vamma vaivasi häntä koko loppuiän. Myös aiemmin Ranskassa palvelut veli Karl Henrik kaatui Jakob Magnuksen johtamassa valiojoukossa Malchinissa, Pommerissa joulukuussa 1761. Neljäs veljes, Johan Vilhelm oli ylennyt Ranskan armeijan everstiksi. Hän teki merkittävän diplomaattiuran ja toimi myöhemmin Ruotsin Tanskan lähettiläänä.¹⁰⁷

102 KK Coll 450:19; Kuusi 1971, 24–26.

103 Harju 2021.

104 KK Coll 450:19; Kuusi 1971, 27, 30.

105 KK SLSA 410 Journal Raisonné, 87–89; Kuusi 1971, 30–33; KK Coll 450:19.

106 Kuusi 1971, 32–34.

107 Ramel 2005/2003, 28, 30–31; Syrjö 2000; Kuusi 1971, 23, 29, 32, 34.

Pommerin sodasta Gammelbackaan

Pommerin sodan jälkeen sotilastehtävät vähenivät ja vakinaista sotilasvirkaa oli vaikea saada joukko-osastosta. Georg Magnus Sprengtportenkin hoiti tilapäisiä sotilastehtäviä. Hän oli Suomen puolustusta tarkastavan komission jäsen 1766 ja teki Savon puolustukseen liittyviä tiedustelu- ja kartoitustehtäviä 1766–1768. Norjan rajalle hän siirtyi 1769 ja teki vaativan kartoitustyön yhden kesän aikana.¹⁰⁸

Ammatillinen ura kääntyi vakaampaan suuntaan vuonna 1770, kun Sprengtporten nimitettiin Suomen kevyiden rakuunoiden majuriksi. Rakuunaosasto oli sijoitettu Porvooseen. Georg Magnus kävi neuvottelut kaupungin porvarien kanssa majoituksesta ja hevosten tallipaikoista 1773. Sprengtporten lupasi, että osaa rakuunoiden hevosista voitaisiin pitää hänen omistamassaan Peippolan kartanossa.¹⁰⁹

Georg Magnuksen myöhemmän toiminnan kannalta isonveljen esikuvallinen vaikutus oli suuri, vaikka veljekset olivat ajoittain huonoissa väleissä. Vuoden 1766 mietintö Suomen puolustamisesta on Jakobin laatima. Häneltä tuli keväällä 1772 myös ajatus sotilasvallankaappauksesta, johon Kustaa III ryhtyi elokuussa. Jakob Magnus oli vallankaappauksen keskeinen henkilö, mutta luonnonolojen vuoksi hän ei päässyt sen toteutuksessa toivomaansa rooliin. Kuningas palkitsi hänet kuitenkin ruhtinaallisesti: nimitys Suomenlinnan linnoitustöiden johtajaksi toteutui melko pian Ehrensvärdin kuoleman jälkeen 1772, ja seuraavana vuonna häntä oltiin jo korottamassa Suomen sotilasyliapäälliköksi. Jakob Magnus kieltäytyi, koska sotakonselji ei suostunut kaikkiin hänen ehdotuksiinsa. Jakob vetäytyi eläkkeelle vuonna 1774 katkeroituneena ja mielenterveysongelmista kärsien. Hän kuoli 1786, samana vuonna, jolloin Georg Magnus siirtyi Venäjän palvelukseen.¹¹⁰

Maaliskuussa 1775 Savon prikaatin komentajaksi nimitetyllä Georg Magnus Sprengtportenilla on ollut jonkinlainen osuus Kustaa III:n Porvoon vierailuun 10.–11.6.1775. Kuningas majoittui Jokikatu 12:n kiinteistöön, myöhemmin Porvoon Linnaksi sanottuun kivitaloon, jota Sprengtporten tuolloin vuokrasi. Henrik Schröderin rakennuttaman talon oli perinyt hänen vävynsä, Johan Fredrik Aven vuonna 1775. Samaan taloon kuningas majoittui myös Kustaan sodan aikana. Kuninkaan vierailu Gammelbackaan sijoittui todennäköisesti kevyiden rakuunoiden harjoituksiin ennen kuninkaan Loviisaan lähtöä 11.6. Gammelbackan kartanoa ei enää ole. Sen maille Alvar Aalto suunnitteli 1960-luvulla Porvoon ensimmäisen lähiön. Kartanon päärakennus paloi 1974.¹¹¹

Sotilaskouluttaja Brahelinnassa

Sprengtportenin ammatillisen uran keskeiseksi paikaksi muodostui Ristiinan Brahelinnan everstinvirka-alue, jonne Sprengtporten siirtyi perheineen 1775. Tukholman kadettikoulun lakkauttamisen jälkeen Karlskronaan oli avattu kadettikoulu 1756, mikä koulutti sekä maa- että merivoimien upseereita. Karlbergin sota-akatemia perustettiin vasta vuonna 1792.¹¹² Upseerikoulutukselle oli erityinen tarve. Brahelinnasta muodostuikin nuorten upseerien koulu, jonka toimintaan Sprengtporten käytti omia varojaan, kunin-

108 Syrjö 2000; Kuusi 1971, 38–39.

109 KK Coll 450: 19; Mäntylä 1994, 468–471.

110 Blomstedt 1986, 188–200; Syrjö 2001.

111 Mäntylä 1994, 460–461.; Nygård 2005, 181, 190; AK 442 Maisemaselvitys.

112 Mickwitz & Paaskoski 2005, 178–179.

kaan tarkoitukseen lahjoittaman 2 000 rixin lisäksi. Sprengtportenista tuli sotilaskoulutuksen uudistaja, jonka aikaansaannokset herättivät laajemminkin huomiota.¹¹³

Euroopassa oli pitkään ollut vallalla lineaaritaktiikka, missä suuret joukot taistelivat riveissä avoimilla taistelukentillä. Pohjolan metsissä maaston rajoitukset johtivat joukkukeen tai komppanian levyisiin rintamiin. Suoran rintaman sijaan pyrittiin saartamaan vastustaja jääkärien tai ratsuväkiosaston avulla. Joukkojen liikkeet ja aseisiin sijoittaminen edellyttivät hyvää maaston tuntemusta. Suomessa oli myös järkevempää hyödyntää vesireittejä huonokulkuisten teiden sijaan. Ratsuväellä ei ollut vaikeassa maastossa yhtä suurta merkitystä kuin mannermaan tasangoilla. Sprengtporten oli Euroopassa uuden taktiikan edelläkävijä. Samalla tavalla Amerikan siirtokuntien joukot olivat saavuttaneet menestystä brittejä vastaan. Lineaaritaktiikka istui kuitenkin pitkään konservatiivisessa upseerikoulutuksessa ja sitä käytettiin runsaasti vielä Suomen sodassa. Sprengtportenin taktiikkaa käytti Suomen sodassa Ehrnrooth savolaisineen hyvällä menestyksellä.¹¹⁴

Sprengtportenin sodankäyntiä käsittelevä kirjanen, *Journal Raisonné 1775–1777* on säilynyt, ja avaa melko hyvin hänen sotilaallista ajatteluaan. Siinä on paljon yhtymäkohtia historian kuuluisimman sodankäynnin teoreetikon, Carl von Clausewitzin (1760–1831) sodankäynnin teoriaan. Sprengtportenin kirjatessa ajatuksiaan Clausewitz oli kuitenkin vasta 15-vuotias, eikä hänen ajattelullaan ollut Sprengtporteniin minkäänlaista vaikutusta. Maailmankuulu kolmiosainen teos *Sodankäynnistä (Vom Kriege)*¹¹⁵ ilmestyi postuumisti vuosina 1832–1833. Se perustui Clausewitzin Napoleonin sodista saamiin kokemuksiin, joita hän kehitti edelleen johtaessaan Preussin sota-akatemiaa (*Kriegsakademie*) kuolemaansa asti. Sekä Clausewitz että Sprengtporten olivat oman aikansa sotaoppien ja sodista saamiensa kokemusten kirjaajia, joita oli toki paljon muitakin. *Journal Raisonné* ei missään tapauksessa kilpaile Clausewitzin kanssa politiikan ja sodankäynnin strategian kehittäjänä, vaan keskittyy taktisen toteutuksen opetukseen.

Sprengtporten kuvailee kirjassaan pikkusotaa eli Savon joukkojen harjoituksia. Hän käyttää myös Pommerin sodan kokemuksiaan manööverien konkreettisina esimerkeinä. Ensimmäiset harjoitukset pidettiin Rantasalmen kirkolla ja myöhemmät Mikkelin kirkonkylässä. Paikkoina luetellaan muun muassa Olkkola, Pankalampi ja Emolanjoki. Sprengtporten puhuu kevyiden joukkojen puolesta ja nostaa Fredrik Suuren esimerkiksi hallitsijasta, joka pyrki havainnoillaan jatkuvasti parantamaan joukkojensa suorituskykyä. Hän kuitenkin kritikoii Preussin kuningasta ruotujärjestelmästä luopumisesta, mitä Sprengtporten piti hyvänä ja yksinkertaisena järjestelmänä. Runsaasti huomiota saavat maasto ja kenttäolosuhteet. Joukot pitää harjoittaa maan tapojen, ilmaston ja luonnon mukaan. Hän arvostelee linjataktiikan mielekkyyttä: sotilaan pitää nähdä sivulle ja olla valmis nopeisiin liikkeisiin myös sivusuunnassa.¹¹⁶

Upseerien tehtävä on istuttaa sotilaisiin vapauden henki. Päällikön ei tarvitse olla tiukka, mutta opettaakseen taitoja joukoilleen ja ollakseen rakastettu, se on hyväksi. Upseerin pitää olla oikeudenmukainen ja välittää alaistensa onnesta. Koreilua pitää ”välttää kuin ruttoa”. Kuningasta palvelevat parhaiten ne, joilla on vain kunnia ja elämä. Pitää keskittyä olennaiseen, kaikki ylimääräinen sekoittaa sotilaan suorittamista. Kirjanen

113 Koskinen 1881/1869, 472.

114 Lappalainen, Wolke & Pylkkänen 2008, 27–28, 156.

115 Suomennettu osittain: Clausewitz 2002/1830–1832.

116 KK SLSA 410 *Journal Raisonné*, 11–13, 15–17, 24.

suosittaa marssiharjoituksia sekä joukkojen järjestäytymis- ja murtautumisharjoituksia. Hän suosii ruoduittain toteutettuja harjoituksia.¹¹⁷

Ohjeita annetaan myös joukkojen varustamiseen: sotilaille ei saa syntyä sellaista vaikutelmaa, että vihollinen olisi ylivoimaisessa asemassa. Sprengtporten rakennutti varastoaittoja joukkojensa harjoituspaikoille, ja tämä tapa levitettiin koko armeijaan.¹¹⁸ Sprengtporten kirjoittaa *Journal Raisonnéssa* joukkojen ylläpidon olevan Suomessa hankalampaa kuin viljavammilla seuduilla. Kevyiden joukkojen varustuksen pitää olla mahdollisimman kevyt. Muonaa tarvitaan harvaan asutulla seudulla kahden viikon tarpeeksi sekä telttä ja riittävä määrä ammuksia.¹¹⁹

Harjoituksissa on vaikea käyttäytyä tarkoituksenmukaisesti, jos tavoitteista ei ole yhteistä käsitystä. On yhtä vaarallista lähettää sotilas huonosti valmisteltuun hyökkäykseen kuin teettää jotakin, minkä tarpeellisuutta hän ei ymmärrä. Simulaatiot ovat parhaita harjoituksia. Sprengtporten kuitenkin toteaa, että taistelutilanteen kokonaisuutta ei voi harjoituksissa täysin jäljitellä. Sotatilanteessa ratkaisevat suunnitelmat, rohkeus ja onni, harjoituksissa pelkät suunnitelmat.¹²⁰

Puolustusta ei kannata sijoittaa epäedulliseen paikkaan, eikä puolustettava alue saa olla liian suuri. Asemia vallattaessa rohkeus on hyökkääjän paras avu. Silti joukkojen tappiot on aina pidettävä suhteessa tavoitteeseen. Maaston ja vihollisen perinpohjainen tuntemus on tärkeää. Hyökkäykseen kannattaa valita vihollisen heikoin kohta sekä vähiten odottama suunta ja hetki. Esimerkiksi heikoilla voimilla kannattaa hyökätä yöaikaan. Sprengtporten kirjoittaa myös reservien ja levon merkityksestä sekä valehyökkäyksistä ja mahdollisuudesta hyökätä useilta suunnilta yhtä aikaa.¹²¹

Sprengtporten kertoo oppineensa kantapään kautta kunnioittamaan väijytyksiä ja suosittaa niitä kevyiden joukkojen menetelmäksi. Väijytystä varten sijoitetaan johonkin kaukaiseen paikkaan. Se voi olla metsä, rotko tai kylä kulkureitin varrella – oikeastaan mikä tahansa arvaamaton paikka. Väijytyksessä pyritään täydelliseen, nopeaan ja voimakkaaseen yllätykseen lähellä vihollista.¹²²

Sprengtporten kertoo joukkonsa olleen koolla jo 30 päivää kolmantena harjoitusvuonna 1777. Kuningas oli myöntänyt rahoituksen tykistöupseerille, joka opastaisi rykmenttiä tykistöpalvelukseen ja kahdelle insinööriupseerille kartoitusta varten. Sprengtporten toivoi aloittamansa koulutustoiminnan jatkumista ja resurssointia.¹²³

Edellisiä kappaleita lukiessa ei voi olla huomaamatta yhdenmukaisuutta sotateorian kaikkien aikojen suurimman klassikon, kiinalaisen Sunzin (Sun Tsun) opetuksiin (suom. Sodankäynnin taito)¹²⁴ marssista, asemoinnista, harhautuksista, maaston käytöstä ja monesta muusta yksityiskohdasta. Sunzi tuli Euroopassa laajemmin tunnetuksi kuitenkin vasta Napoleonin sotien vaikutuksesta. Ranskankielinen käännös Sodankäynnin taidosta ilmestyi vuonna 1772.¹²⁵ Ei siis ole ihan mahdotonta, että Sprengtporten olisi tutustu-

117 KK SLSA 410 *Journal Raisonné*, 16–17, 19, 23.

118 Mainintaa tukee Suomessa olevien joukko-osastojen ylipäällikön Bernd Stackelbergin kirje Sprengtportenille 11.4.1776, jolloin hän kertoo aloittavansa huoltomakasiinien sijoittamisen alueille tulevan puolustussuunnitelman tueksi. KK Coll 450: 261.

119 KK SLSA 410 *Journal Raisonné*, 26, 28, 33–34, 48.

120 KK SLSA 410 *Journal Raisonné*, 55–56, 66.

121 KK SLSA 410 *Journal Raisonné*, 74–77.

122 KK SLSA 410 *Journal Raisonné*, 78–79, 91, 96.

123 KK SLSA 410 *Journal Raisonné*, 162–166.

124 Sunzi 2005.

125 Nojonen 2005, 9.

nut Sunzin oppikirjaan ja kiinalaisen mestarin vaikutus olisi näin välittynyt jo ensimmäiseen suomalaiseseen upseerikoulutukseen. Aihe vaatii lisätutkimusta.

Kartoitustyö oli eräs Sprengtportenin suurista edistysaskeleista. Hän oli perehtynyt kartoitukseen jo Pommerin sodassa. Lähettäessään 1.5.1776 Suomen sotavoimien ylipäällikölle Stackelbergille suunnitelman Suomen ja Savon puolustamisesta hän esitti rekognosointikartoituksen tekemistä, mikä otettiin huomioon. Kartoitustyöt käynnistettiin kuitenkin Kymijoen länsipuolella, minkä vuoksi

Kuva 6. Ristiinan kartta, 1777. Lähde: Finska recognoceringsverket, Serie A. Kymmenegårds län. Gräns-Cartor. Marche Cartor. Portfölj nr A 37. KartaXIV. Fran St.Michel till Christina.

Sprengtporten päätti aloittaa Savon kartoituksen itsenäisesti omien upseeriensa avulla. Sprengtportenin kartat poikkesivat kompassin neulapoikkeaman vuoksi pohjoissuunnaltaan sekä lehtijaoltaan muista rekognosointikartoista. Ne olivat kuitenkin maamme ensimmäisten topografisten karttojen joukossa ja verrattuna maanmittauslaitoksen nykyisiin mittauksiin, etäisyydet poikkesivat vain 2–3 prosenttia nykyisistä kartoista. Kartoitustyön laadusta kertoo se, että Ruotsin armeijan upseeristo julkaisi Sprengtportenin kartoitusohjeet 1798, vaikka niiden laatija oli tuomittu kuolemaan maanpetturuudesta.¹²⁶

Brahelinnan aika Ristiinassa oli Sprengtportenin ammatillisen uran huipentuma. Hän loi tyhjästä aikanaan varsin edistyksellisen upseerikoulutuksen, jota jatkettiin vielä Rantasalmen Haapaniemessä. Brahelinnan vuosinaan Sprengtporten oli kaikkien kunnioittama, arvostettu upseeri. Hänen myöhemmät sotilastehtävänsä olivat vaikutuksistaan huolimatta jokseenkin epäkiitollisia. Varsinaisiin sotatoimiin hän ei yrityksistään huolimatta juuri päässyt. Poikkeuksena oli Kustaan sota, jossa Sprengtporten joutui itse kouluttamiaan joukkoja vastaan. Onneton tapahtuma huipentui haavoittumiseen Porassalmen taistelussa ja haavojen hoitamiseen vanhassa rakkaassa Brahelinnassa.

Sprengtportenin lisäksi Brahelinnan opettajakuntaan kuuluivat Samuel Möller, Georg Henrik Jägerhorn ja edellisen pikkuserkku Jan Anders Jägerhorn. Möllerin mukaan Sprengtporten kulutti Brahelinnan aikana henkilökohtaisen omaisuutensa kokonaan. Upseerioppilaat saivat asunnon, vuodevaatteet, palvelun ja ruuan ilmaiseksi. Matkoilla mukana kulkevat upseerioppilaat saivat yöspidon myös Sprengtportenilta. Lisäksi

126 Harju 2011, 37–40.

Sprengtportenin sanotaan lahjoittaneen taitaville nuorille upseereille akordisumman viran saantia varten.¹²⁷

Sprengtportenin toiminta ja ennen Euroopan matkaa kuninkaalle tehty ehdotus upseerikoulun perustamisesta johtivat Kuopion sotakoulun avaamiseen 1780. Koulu siirrettiin Rantasalmen Haapaniemeen jo seuraavana vuonna 1781. Opetusta ei annettu Kustaan sodan eikä Suomen sodan vuosina, ja toiminta lakkasi kokonaan vuoden 1812 jälkeen.¹²⁸

Sotilaana Euroopassa

Väljen säröily Kustaa III:n kanssa ja halu lähteä opiskelemaan sotataitoa Fredrik Suuren joukkoihin johtivat Sprengtportenin matkaan maaliskuussa 1779. Saman vuoden syksyllä rouva Sprengtporten lainasi 4.9.1779 Samuel Mölleriltä 3 000 kuparirahaa eli talousrahoja ei Gammelbackan myynnistä kotiin jäänyt. Samuel Möller kuittasi 13.3.1802 yli kaksinkertaistuneen velkasumman, mikä ilmeisesti maksettiin valtion velkakirjoina.¹²⁹

Sprengtporten jätti Brahelinnan 20.3.1779 ja suuntasi rajalle Ahvenkoskelle, missä jätti jäähyväiset saattamaan tulleille upseereille ja sukulaisille. Hänen mukanaan adjutanteina olivat nuori luutnantti Gustaf Mauritz Armfelt ja vänrikki Johan Henrik Tavast. He pääsivät Pietarissa keisarinnan vastaanotolle ja tuolloin ruhtinas Potemkin tietävästi ensimmäisen kerran houkutteli Sprengtportenia Venäjän palvelukseen. Matka jatkui kuitenkin Puolaan, missä heidät otti vastaan kuningas Stanislaus Poniatowski. Sieltä upseerit suuntasivat Berliiniin, Kustaa III:n enon, Fredrik Suuren hoviin. He saivat tavata soturikuninkaan ja seurata sotilaskoulutusta Berliinin lähistöllä. Seuraan liittyi Jan Anders Jägerhorn, joka jäi Berliiniin Armfeltin kanssa. Sprengtportenin ja Armfeltin välit olivat jo kiristyneet. Berliinistä Sprengtporten jatkoi kohti Pariisia Tavastin jäädessä Strasburgiin harjoittamaan sotilaallisia opintojaan. Sprengtporten päätti pyrkiä Ranskan Amerikan siirtokuntien avuksi lähettämiin joukkoihin, mutta tämä osoittautui vaikeaksi, vaikka Ruotsin lähettiläs Gustaf Philip Creutz yrittikin auttaa asiassa.¹³⁰

Sprengtporten pyysi eroa Savon prikaatin komentajuudesta 1780 ja tunnusteli näin Ruotsin silloisen johdon suhtautumista asemaansa. Taloudellisilla motiiveilla – eläkkeellä ja akordisumman palautuksella – oli ilmeinen merkitys. Ero myönnettiin välittömästi, mutta ilman eläkettä, sillä virkavuosia ei ollut tarpeeksi. Suurin epäluottamuslause oli, että erokirjaan ei tullut tavanomaista merkintää, joka olisi osoittanut Sprengtportenin edelleen kuuluvan Ruotsin armeijan upseeristoon. Vastoinkäymiset huipentuivat onnettomaan vahingonlaukaukseen, jossa hänen vasemman käden sormensa vahingoittuivat niin, että Ranskan armeijan palvelukseen astuminen muuttui entistä vaikeammaksi.¹³¹

Sprengtporten tapasi Kustaa III:n kesällä tämän vieraillessa Aachenin lähellä sijaitsevassa Spaan kylpylässä. Sovintoon ei päästy, vaikka kuningas lupasi hankkia hänelle paikan Ranskan joukoissa ja taata osan palkasta. Myös eläkeasia ja akordien korvaus otettaisiin uudelleen käsiteltäväksi. Pariisissa Sprengtportenin rahat loppuivat. Suurlähettiläs Creutz kirjoitti kanslianeuvos Ulrik Schefferille, että Sprengtporten pitäisi auttaa Amerikkaan, jotta hän ei joutuisi velkavankeuteen tai siirtyisi Venäjän palvelukseen.

127 Kuusi 1971, 64–65.

128 Mickwitz & Paaskoski 2005, 178–179.

129 KA Biographica 53, velkakirjat 4.9. 1779, 13.3. 1802.

130 Blomstedt 1986, 245–246.

131 Kuusi 1971, 86–87.

Pitkällisten neuvottelujen tuloksena Sprengtportenille myönnettiin Ranskan joukkoihin everstin valtakirja. Sprengtporten lienee joutunut Ranskassa epähenkilön maineeseen, sillä ennen matkalle lähtöä keväällä 1781 hänelle selvisi, että palvelu Ranskan joukoissa tapahtuisi hänen omalla kustannuksellaan. Hän palautti everstinvaltakirjan ja matkusti Tukholmaan kesällä 1781.¹³²

Tukholmassa Sprengtporten jätti kuninkaalle kertomuksen yrityksestään. Creutz mainitsi epäonnistumisen syiksi Sprengtportenin tahdittoman käytöksen ja Ranskan ministerien juonittelut. Sprengtporten oli Spaassa käyttäytynyt uhmaavasti ja oli Kustaan pysyvässä epäsuosiossa. Talven 1781–1782 hän asui veljensä luona Tukholmassa. Kuningas oli jo aiemmin myöntänyt korvauksen majurin viran akordista ja hänen vaikeuksissa olevalle vaimolleen veljen pyynnöstä toisesta akordista. Keväällä 1782 Sprengtporten jätti Tukholman ja luopui väliaikaisesti pyrkimyksistään palata sotatantereille, sillä hänen anoppinsa oli kuollut. Sprengtportenit siirtyivät perimäänsä Seestan kartanoon Nastolaan.¹³³

Sotilasura jatkui Alankomaissa helmikuussa 1785. Sprengtporten pääsi kokoamaan vapaaehtoisjoukkoa, jonka upseeristo tulisi Ruotsista. Hollannin palvelukseen värväytyminen tapahtui Ruotsin kuninkaan luvalla. Useat suomalaisupseerit, monet Valhalla-seuran piiristä, olivatkin valmiita liittymään Sprengtportenin joukko-osastoon. Hän kokosi 3 000 miehen osastoa puolen vuoden ajan, mutta syksyllä Hollanti ja Habsburgit tekivät sovinnon eikä sotaa tullutkaan. Sprengtporten jäi toistaiseksi Hollantiin, sillä hänen vaimonsa oli kuollut keväällä 1785 Seestan kartanossa. Jonkinlainen korvaus vaivoista oli Hollannista saatu eläke. Sieltä löytyi myös tuleva vaimo Anna Charlotta d’Aumale. Sprengtporten tutustui uuteen asuinmaahansa ja sen tasavaltaiseen hallitusmuotoon. Talvi Hollannissa kypsyttyi ajatukset Suomen uudesta asemasta. Haagissa hän tutustui myös Venäjän ministeriin Kolytseviin, jolle esitti keväällä 1786 suunnitelman Suomen uudesta valtiomuodosta.¹³⁴

Venäjän palveluksessa Ruotsia vastaan

Syksyllä 1786 Sprengtporten siirtyi Venäjän palvelukseen. Hän sai Katariinalta kenraalimajurin arvon, mutta hänen käytännön merkityksensä ja hyödyllisyytensä oli sidoksissa Venäjän Ruotsin politiikkaan. Kun sotatoimet keskittyivät Turkin suuntaan, Sprengtportenille ei ollut käyttöä. Hänet vedettiin toiminnan keskiöön heti, kun Kustaa III aloitti syksyllä 1788 niin sanotun Kustaan sodan. Sprengtporten määrättiin Petroskoihin valmistelemaan hyökkäystä Sortavalan kautta Savonlinnaan. Tarkoituksena oli levittää propagandaa Ruotsin puolella Savossa ja Karjalassa ja saada kansa myötämieliseksi keisarinna suojelukselle. Suunnitelma jäi toteuttamatta. Katariina kutsui Sprengtportenin takaisin Pietariin, sillä sinne oli saapunut suomalaisten upseerien lähettämänä Jan Anders Jägerhorn mukanaan Liikkalan nootti.¹³⁵

Seurasi poliittisesti aktiivinen syksy, jonka aikana Sprengtporten oli kirjeenvaihdossa useiden suomalaisupseerien kanssa. Useat tapaamiset järjestettiin Kymijoen rajaseuduilla.¹³⁶ Sprengtporten pyrki vaikuttamaan Ruotsin armeijan upseerioppositioon

132 Kuusi 1971, 85–89.

133 Kuusi 1971, 90–91.

134 Ramel 2005/2003, 86–90.

135 Kuusi 1971, 139–140, 142.

136 Ks. KK Coll 450: 49.

diplomatian keinoin, osittain onnistuenkin. Varsinaisiin sotilastehtäviin hän näyttää osallistuneen vasta seuraavana vuonna.

Sprengtporten osallistui kenraalimajurina kenraali Michelssonin johtamiin sota-toimiin Savossa keväällä ja kesällä 1789. Sprengtportenin paikallistuntemus ja strategin taidot olivat tilanteessa Venäjän armeijalle suureksi hyödyksi. Joukon, jonka vahvuus oli 7 000 miestä, tarkoituksena oli hyökätä Mikkeliin ja hajottaa Savon prikaati kahteen osaan. Prikaatin pääjoukot oli jaettu Sulkavalle ja Puumalaan, ja sen varastot oli jätetty Mikkeliin hyvin vähäiselle puolustukselle.¹³⁷

Georg Henrik Jägerhorn mainitsee 5.5.1789 venäläisjoukon hyökänneen ruotsalais-ten kenttävartiioon Sulkavan Pihlajanlahdessa. Saman lähteen mukaan Sprengtporten oli toukokuun alussa tarkastamassa venäläisten kenttävartiota, mutta sairaana noin kymmenen kilometrin päässä Säämingin Mönkkölässä.¹³⁸

Kyyrön taistelu 11.6.1789 oli venäläisille menestyksekkäs. Siinä 5 000 miehen venäläisarmerija murskasi reilun 400 ruotsalaisen sotilaan joukon. Menestyksen takana oli Sprengtportenin tai jonkun paikallisen oppaan neuvoma kiertoliike selustaan Kyyrön kylän kautta, mikä pakotti ruotsalaiset jakamaan voimansa kahtaalle. Venäläisten komentaja Michelson ei ryhtynyt ruotsalaisjoukkojen rippeiden takaa-ajoon, vaan marsitti joukkonsa majoittumaan Ristiinaan. Tämä antoi ruotsalaisille mahdollisuuden koota joukot puolustukseen Porrassalmelle, mikä tapahtuikin.¹³⁹

Porrassalmelle puolustukseen ryhmittyi noin 750 miestä, joista 400 oli Porin jalkaväkirykmentistä, 150 Savon jalkaväkirykmentistä ja loput ratsuväkeä. Sprengtporten oli saanut 6 000 miehen vahvuisen venäläisosaston rintamakomennon. Venäläisten tykistökeskityksen aikana osa puolustajista alkoi peräytyä ja Sprengtporten määräsi krenatööripataljoonan rynnäkköön Porrassalmen yli. Hänen vanha oppilaansa majuri Georg Henrik Jägerhorn ja kapteeni Döbeln miehineen olivat kuitenkin vastaanottamassa hyökkäystä kukkulan laella. Sprengtporten itse haavoittui ja odotti pitkään pääsyä hoidettavaksi Brahelinnaan. Myös Döbeln sai ampumahaavan otsaansa. Tästä lähtien hän kantoi otsallaan kuulua mustaa liinaa. Ampumatarvikkeiden loputtua rinnetaistelua käytiin pistimin. Porrassalmen puolustajat kestivät koko päivän, millä oli suuri henkinen merkitys Ruotsin armeijalle.¹⁴⁰

Sprengtportenin on sanottu pitäneen suoraa hyökkäystä Porrassalmella uhkarohkeana ja suositelleen saarrostopuolustuksia. Hän kuitenkin otti hyökkäyksen johdon torjuttujen yritysten jälkeen ja haavoittui. Hän sai haavan rintaan, vaikean vamman nivusiin tai reiteen ja kiväärinluodin vasempaan olkapäähän. Hän onnistui ryömimään sillalle maattuun viisi tuntia taistelukentällä, josta kasakat pelastivat hänet Brahelinnaan. Hänen vanha palvelijansa Anna Lång on kertonut Sprengtportenin olleen Brahelinnassa hyvin huonossa kunnossa. Kerrotaan, että hartiasta löytyi leikkauksessa Savon jääkärien univormunnappi, joita he olivat ammuksien loputtua joutuneet käyttämään. Sprengtportenin kerrotaan tokaisseen: ”Omat koirat purivat.” Hänet siirrettiin jo kesäkuun 15. päivän vastaisena yönä Lappeenrantaan.¹⁴¹

137 Viinikainen & Mäki 2015, 107–109.

138 Jägerhorn 2004, 80.

139 Viinikainen & Mäki 2015, 120–125.

140 Mickwitz & Paaskoski 2005, 203–204.

141 Kuusi 1971, 188–190.

Myös isänsä adjutanttina ollut poika Magnus Vilhelm haavoittui Porrassalmella lievästi. Taistelun jälkeen Turun hovioikeus tuomitsi Sprengtportenin maanpetoksesta kuolemaan ja menettämään omaisuutensa. Hänet nimitettiin Venäjällä kenraaliluutnantiksi ja vapaaherraksi 1793.¹⁴²

Kun Sprengtporten kutsuttiin kylpylävuosiensa jälkeen 1798 takaisin Pietariin, häntä käytettiin ensin tiedustelussa Ruotsin itärajalla. Paavali I näki Sprengtportenissa sukulaissielun ja uskoi tälle merkittäviä tehtäviä. Kun tsaari Paavali I nimitti Sprengtportenin Maltan kenraalikuvernööriksi, tehtävä oli sotilaallinen: Sprengtportenin oli määrä johdattaa venäläiset sotavangit Ranskasta Maltan saaren varusväeksi. Koska englantilaiset kuitenkin valtasivat saaren ennen operaation toteuttamista, Sprengtportenin tehtäväksi tulikin johdattaa joukot Euroopan halki takaisin Venäjälle. Pietarissa valta oli tällä välin vaihtunut: Paavali oli murhattu ja Aleksanteri I:stä oli tullut tsaari. Retkeltään palannut Sprengtporten palkittiin täydellä kenraalin arvolla.¹⁴³

Vuosina 1802–1805 Sprengtporten retkeili Venäjän Aasian puoleisilla rajaseuduilla aina Välimerelle asti. Tätäkin tehtävää voidaan pitää sotilastiedusteluna, vaikka retkellä oli myös tutkimusmatkan luonnetta.¹⁴⁴

Ennen Suomen sotaa Georg Magnus Sprengtporten laati uudenaikaisen sotasuunnitelman, jota Venäjä hyökkäyksessään noudatti. Hän ei kuitenkaan toiminut sodan johdossa, vaan ylipäällikkö von Buxhoevdenin diplomaattisena neuvonantajana ja neuvottelutehtävissä sodan aikana. Ylipäällikkö ja Sprengtporten ajautuivat lopulta ilmiriitaan, sillä toisin kuin Buxhoevden, Sprengtporten tavoitteli Suomen valtiollista itsenäisyyttä. Hän toimi Pietarissa valtiopäivien koollekutsumiseksi, minkä tavoitteen hän lopulta saavuttikin.¹⁴⁵

SPRENGTPORTEN KOSMOPOLIITTINA

Maailmankansalaisten aika

Georg Magnus Sprengtportenin henkilöä on tarkasteltu aiemmin tarpeettoman mustavalkoisesti joko maanpetturina tai itsenäisyysajatuksen isänä. Samalla toiset hänen elämänsä leimaavat tekijät ovat jääneet huonosti tunnetuiksi. Suomalaiset ovat varsin tietämättömiä Sprengtportenin kansainvälisestä vaikutuksesta. Hän vietti suuren osan elämästään synnyinmaansa ulkopuolella, kirjoitti kirjeensä ranskaksi ja seurusteli oman aikansa julkisuuden henkilöiden kanssa. Ruotsin ja Venäjän hallitsijoiden lisäksi hänen kontakteihinsa kuuluivat muun muassa Benjamin Franklin, Napoleon ja Casanova. Hänen ensimmäinen vaimonsa oli Suomesta, toinen Hollannista ja kolmas Venäjältä. Työurallaankin – sotilaana ja diplomaattina – hän toimi useiden maiden palveluksessa. Lyhyesti sanottuna Sprengtporten oli maailmankansalainen – kosmopoliitti.

Maailmankansalaisen elämäntapa oli suomalaiselle poikkeuksellinen, mutta omassa ajassa ei mitenkään tavaton. Valistuksen aikakautta leimaa pienen mutta varsin kansainvälisen yläluokan vaikutus: lukeneistoa, upseereita, osaksi myös aateliala ja papisto. Usein monet roolit yhdistyivät kosmopoliiteissa, jotka osasivat kieliä, matkustelivat,

142 Ramel 2005/2003, 163, 166, 174.

143 Ramel 2005/2003, 187–188, 190–191, 196.

144 Kuusi 1971, 206.

145 Syrjö 2000; Ramel 2005/2003, 207–208, 210.

seurasivat kansainvälistä keskustelua, taiteita ja uusia aatteita. He esittivät innokkaita kantojaan puolesta ja vastaan ja ennen muuta pitivät yhteyttä kirjeitse. Maailma oli jo avautunut ja kutistunut, mutta ei kaikille, vain pienelle osalle sivistyneistöä. Esimerkiksi porvaristo ei vielä ollut noussut tähän joukkoon.¹⁴⁶

Tuliko Sprengtportenista kosmopoliitti henkilökohtaisten ristiriitojen ja tapahtumien vuoksi? Missä vaiheessa hän oli tarpeeksi etäällä vallitsevista rakenteista pystyäkseen kehittämään ajatuksiaan? Kuinka suuri merkitys maailmankansalaisen näkökulmalla on ollut hänen toimintaansa ja ajatuksiinsa?

Georg Magnus Sprengtporten vietti jo lapsena pitkän aikaa setänsä luona Smoolanissa. Kadettikoulu Tukholmassa alkoi 12-vuotiaana.¹⁴⁷ Ranskassa upseerina palvelevien isoveljien esimerkin vuoksi uravalinta oli vaihtoehdoton. Lopullisesti Sprengtportenin sivistyneen maailmanniehen malli lienee tullut Viaporissa Augustin Ehrensvärdiltä. Ehrensvärdin mukana nuori upseeri jatkoi Pommerin sotaan, missä hän vietti nuoruusvuotensa. Toimiminen Axel von Fersenin adjutantina ja läheisessä yhteydessä armeijan ylipäälliköihin varmasti tarkensi Sprengtportenin kuvaa yläluokkaisista upseereista ja vaikutti hänen kasvamiseensa ammattikuntansa kansainväliseen tapakulttuuriin.¹⁴⁸

Pommerin sodan jälkeen alkoi vaihe, jolloin Sprengtporten ilman vakituista virkaa opiskeli kirjallisuutta ja aikansa virtauksia. Hän teki kartoitustehtäviä raja-alueilla poikkeuksellisen ripeästi. Tuohon aikaan sijoittuu myös nimitys Ruotsalaisen ritarikunnan jäseneksi 23.11.1767.¹⁴⁹

Saatuun vakituisen viran vuonna 1770 Georg Magnus lähentyi veljensä vanavedessä Ruotsin hovia. Jakob Magnuksen oltua kuninkaan vallankaappauksen arkkitehti 1772, myös nuoremman veljen tähti nousi huipentuen nimitykseen Savon prikaatin komentajaksi 1775. Samoihin aikoihin vanhemman veljen ero palveluksesta 1774 ennakoi myös Georg Magnuksen muuttuvaa suhdetta kuninkaaseen.¹⁵⁰

Hovielämän kaikuja Brahelinnassa

Brahelinnassa Georg Magnus Sprengtporten eli elämänsä arvostetuinta aikaa. Hänen toimintaansa ihailtiin. Hän oli opetellut suomen kielen ja pystyi toimimaan paikallisen väestön parissa tavoitteidensa hyväksi. Everstinvirkataloon muodostui oma pieni hovinsa, jolla oli suora vaikutus alueen seuraelämään.

Brahelinnan seuraelämään kuuluivat tanssiaiset ja seuraleikit. Pöydän ääreen saattoi kokoontua parikymmentä upseeria. Gustaf Mauritz Armfeltin oleskellessa virkatalossa talvella 1778–1779 seuraelämä vilkastui entisestään. Esitettiin näytelmiä ja sanotaan itse eversti Sprengtporteninkin soittaneen viulua upseerin säestäessä klaveerilla. Yksi 1700-luvun musiikkikulttuurin piirre oli musiikin ja tanssin kytkeytyminen kasvatus- ja sivistysihanteisiin ylimmistä säädyistä alkaen. Sprengtportenin soitinvalintakaan ei ollut yllätyksellinen, sillä viulu oli 1700-luvun jälkipuolella upseereiden yleisin instrumentti. Se oli helppo kuljettaa ja mahdollisti myös yhteismusisoinnin. Helsingin–Viaporin mu-

146 Valaisevan ja runsaan esimerkin vallankumousaikaa edeltävästä maailmankansalaisen hahmosta tarjoaa Giacomo Casanova: intellektuelli, diplomaatti, viulisti, sotilas, pappi, alkemisti ja elostelija, jonka elämäntapa on poikkeuksellisen moniulotteisesti säilynyt jälkipolville hänen omista kirjoituksissaan. Ks. Kelly 2010.

147 Ramel 2005/2003, 24–25.

148 KK Coll 450:19; Ramel 2005/2003, 24–25.

149 KK Coll 450:19.

150 Syrjö 2000; Syrjö 2001.

siikinharrastusta tutkittaessa on havaittu, että upseerit olivat suurin musiikin harrastajaryhmä 1700-luvun jälkipuolen yhteiskunnassa. Toiseksi suurimman ryhmän muodostivat kosketinsoittimia suosineet kauppiaat.¹⁵¹

Brahelinnan kirjasto oli kaikkien vapaassa käytössä. Talvisin karttoja piirrettäessä luettiin myös ääneen. Sprengtporten itse piti esitelmiä suurista sotapäälliköistä. Seurusteluun kuului myös shakinpeluu.¹⁵²

Ruotsin aatelin rahankäyttöä tutkinut Johanna Ilmakunnas on tunnistanut yläluokan kulutustottumuksissa varsin huolettoman asenteen velanottoa kohtaan ja samalla pyrkimyksen säätyaseman mukaiseen kuluttamiseen. Sääty-yhteiskunnassa sosiaalisen aseman piti näkyä kaikessa. Se määritteli elintavat ja kulutustottumukset. Niinpä Sprengtportenin esimies Axel von Fersen kertoo muistelmissaan maksaneensa poikansa koulutuksesta, yli neljä vuotta kestäneestä kiertomatkasta ja osallistumisesta Yhdysvaltain vapaussotaan Ranskan joukoissa 500 000 taaleria – käsittämättömän summan. Aatelille raha oli väline vallan ja aseman osoittamiseksi ja lujittamiseksi. Porvarillista rahan säästämistä aateli piti asemalleen sopimattomana ja jopa epärationaalisenä.¹⁵³

Brahelinnan vuosina Sprengtportenkin tuhlassi omaisuutensa, ei kuitenkaan silkkään kulutusjuhlaan: varoja käytettiin runsaasti yhteisiin tarkoituksiin, ennen muuta upseerikoulutuksen hyväksi. Gammelbackan kartano myytiin vuonna 1778 ennen Euroopan matkaa. Tästä huolimatta kotiin jäävä puoliso, Anna Elisabeth Glansenstierna, joutui lainaamaan syksyllä rahaa selvitäkseen.¹⁵⁴

Euroopan kiertäjä

Pitkällä Euroopan matkallaan Sprengtporten sai ensikosketuksensa Katariina Suuren hoviin. Sen loisto ei voinut olla tekemättä vaikutusta Sprengtportenin kaltaiseen aristokraattiin. Matka jatkui alkuperäisen suunnitelman mukaan Varsovan ja Puolan kuninkaan tapaamisen jälkeen Berliiniin, Fredrik Suuren hoviin. Kaikkialla Sprengtporten otettiin arvokkaasti vastaan. Hänen ammatillinen maineensa oli kasvanut merkittäväksi Brahelinnan vuosien aikana. Työskenteleminen vieraan maan sotajoukoissa ei ollut 1700-luvulla niin tavatonta kuin nykyään ajatellaan. Kyse ei ollut esimerkiksi maanpetoksesta tai sotilasvalan rikkomisesta vaan lähinnä ammattikokemuksen kartuttamisesta. Oli varsin yleistä, että aatelismiehillä oli upseerinarvo Ruotsin armeijassa samaan aikaan ulkomaisen upseerinuran kanssa. Ylennykset ulkomaisessa palveluksessa luettiin eduksi myös kotimaassa.¹⁵⁵

Siirtyminen Pariisiin syksyllä 1779 muutti tilannetta. Pääsy Ranskan Amerikkaan lähteisiin joukkoihin osoittautui yllättävän vaikeaksi. Poliittiset kiemurat ja Sprengtportenin turhautuminen saattoivat hänet epäsuosioon. Ongelmat kärjistyivät paitsi ranskalaisten myös oman hallitsijan kanssa. Pariisin seurapiirien keskiössä Sprengtportenin oli vaikea edetä. Hänen rahahuolensa vain pahenivat edustuselämän kalleuden vuoksi.¹⁵⁶

151 Breitholz 1926; Kuusi 1971, 37; Jäppinen 2021, 72, 69, 66.

152 Kuusi 1971, 64.

153 Ilmakunnas 2009, 16–17, 63.

154 KA Biographica 53, verkkkirja 4.9.1779.

155 Ilmakunnas 2009, 148.

156 Ramel 2005/2003, 58–59.

Ajan yläluokkaiseen seurustelukulttuuriin kuuluivat myös uhkapelit ja erotiikka. Ranskan aristokratian piirissä kumpaan suhtauduttiin intohimoisesti. Pelatessa aatelisten panokset saattoivat olla valtavia. On hämärän peitossa, kuinka paljon Sprengtportenin tilannetta Pariisissa pahensi hänen taipumuksensa uhkapeleihin. Tiedämme, että hänen poikansa Magnus Vilhelm kärsi myöhemmin samasta riippuvuudesta ja teki lopulta itsemurhan väärinperuussytösten vuoksi vuonna 1800.¹⁵⁷

Kun Ranskan joukkoihin liittyminen kariutui, Sprengtporten palasi veljensä luo Tukholmaan 1781. Sieltä hän siirtyi Suomeen, vaimonsa perimään Seestan kartanoon seuraavana vuonna. Seestan aikaa pidetään Sprengtportenin luovana vaiheena. Hän luki ja kehitti ajatuksiaan.¹⁵⁸ Seestan kirjasto sisälsi paitsi sotilaallista ammattikirjallisuutta, myös valistusajan filosofiaa, kuten Voltairea ja Montesquieta. Sprengtportenin kirjasto on nykyään Ruotsissa Karlbergin linnassa Tukholmassa, jonne se takavarikoitiin vuonna 1790.¹⁵⁹

Valistusajattelijat hakivat edistystä muutoksen kautta. Ajan henkeen kuului, että ihmisen ei tarvinnut tyytyä osaansa. Ihminen sai ja oikeastaan hänen pitikin tavoitella parempaa ja pyrkiä eteenpäin. Sprengtportenin persoonaan tämä ajattelu sopi täydellisesti. Hänen toiminnassaan kunnianhimo, katkeruus Kustaa III:tta kohtaan, geopoliittinen ja sotilaallinen osaaminen sekä valistusajan ihanteet yhdistyivät erityisellä tavalla.

Seestan rauha päättyi uuteen kansainvälisen toiminnan jaksoon. Sprengtporten siirtyi Hollantiin vuonna 1785 kokoamaan joukko-osasto. Kun puoliso Suomessa kuoli ja tämäkin sotayritys kariutui, hän jäi Hollantiin kehittämään ajatuksiaan. Hollannista matkaan tarttui myös toinen puoliso, Anne Charlotte d’Aumale, jonka kanssa Sprengtporten avioitui Mitaussa 1788.¹⁶⁰

Hoidettuaan Tukholmassa 1786 veljensä Jakobin kuolinpesän asioita, Georg Magnus palasi Turkuun hakemaan poikaansa Magnus Vilhelmiä. Magnus oli ollut Turussa aikansa vaikutusvaltaisimman professorin ja valistusajattelijan Henrik Gabriel Porthanin yksityisopetuksessa. Syyskuussa 1786 Georg Magnus jätti Porvoon taakseen ja purjehti Lediga stunder -nimisellä nopeakulkuisella jahdillaan kohti Pietaria. Alus oli veli Jakobin perintöä, ja alun perin se oli kuulunut Augustin Ehrenswardille.¹⁶¹

Poika Magnus Vilhelm on kirjoittanut matkasta kuvauksen. Hän kertoo Tsarskoje Selon puutarhoista ja kullattuja ornamentteja täynnä olevista rakennuksista, huoneiden kalleista seinäpapereista ja huonekaluista. Tammikuun 1. päivä 1787 Sprengtportenet luutnantti Ehrenström lähtivät Pietarista kohti Kiovaa. Mohilevin lähellä he vierailivat keisarinnalta saamallaan tilalla. Kaniewissa Puolan kuningas tarjosi Sprengtporteneille päivällistä. Hersonissa he todistivat Venäjän muun ylhäisön ohella Katariina Suuren ja Falkenbergin kreivin eli Pyhän saksalaisroomalaisen keisarikunnan hallitsijan Joosef II:n tapaamista.¹⁶²

157 Ilmakunnas 2009, 224; Ramel 2005/2003, 193.

158 Kuusi 1971, 90–96.

159 Ramel 2005/2003, 82.

160 Ramel 2005/2003, 87–88, 169.

161 Ramel 2005/2003, 102–103.

162 KK Coll 450:23.

Yhteyksiä merten yli

Jonkinlaisen kuvan aikansa seuraelämän verkostoista ja niiden merkityksestä antaa Sprengtportenin opastus Pietarista Ruotsiin matkaavalle Francisco de Mirandalle. Siinä Sprengtporten mainitsee kolmisenkymmentä merkittävää ruotsalaista tärkeimpine avuineen. Hän kertoo kenen luottamus pitää saada ja keille voi myös suoda huomiota.¹⁶³ Venezuelalainen Miranda oli itsekin oivallinen esimerkki valistusajan kosmopoliitista. Hän osallistui vallankumoustaisteluihin molemmilla puolilla Atlanttia: Yhdysvalloissa, Ranskassa sekä varsinkin Etelä-Amerikassa. Hän kuului aikansa vaikuttavimpiin henkilöihin ja solmi yhteyksiä niin sotilasjohtajiin, diplomaatteihin kuin ajattelijoihinkin. Hänestä tuli lyhytikäiseksi jääneen Venezuelan tasavallan valtionpäämies ja diktaattori.¹⁶⁴

Sprengtportenin nimi on jäänyt myös Ruotsin siirtomaahistoriaan. Ruotsin avomerilaivaston ja saaristolailaston välistä yhteydenpitoa varten rakennettiin kaksi fregattia, jotka saivat nimikseen af Trolle ja Sprengtporten.¹⁶⁵ Ruotsin laivaston fregatti Sprengtporten purjehti 1785 Länsi-Intian saarille ja oli vastaanottamassa Ruotsille St. Barthelemy saaren, jonka pääkaupungin nimi on edelleen Kustaa III:n mukaan Gustavia.¹⁶⁶ Ruotsille oli luvattu saari Karibialta sovittelutyöstä siirtomaavaltojen rauhanneuvotteluissa. Monien neuvotteluiden tuloksena Ranska päätyi luovuttamaan Ruotsille St. Barthelemyn vuonna 1784. Tuolloin perustettiin myös Ruotsin Länsi-Intian kauppakomppania. Vastineeksi Ranska sai käyttää vapaasti Ruotsin tärkeintä kauppasatamaa, Göteborgia. Saaren reilusta 700 asukkaasta vajaat 300 oli orjia, ja se toimikin orjakauppasatamana. Kielinä pysyivät englantti ja ranska. Ruotsalaisia saarella oli parhaimmillaankin vain toista sataa. Ensimmäinen kuvernööri Salomon Mauritz von Rajalin oli syntynyt Karlskronassa, mutta hänen isoisänsä oli Suomesta. Ennen St. Barthelemy kuvernöörityään Rajalinkin oli ehtinyt palvella nuoresta iästään huolimatta sekä Englannin että Ranskan laivastoissa.¹⁶⁷

Suomen kirkoissa St. Barthelemystä suomeksi luettu kuulutus perustui huonoon käännökseen ja uudesta siirtomaasta sai liian ruusuisen kuvan. Lukuisat suomalaiset olivat vaikeana aikana valmiit lähtemään uuteen siirtokuntaan. Kuningas Kustaa III joutui maaherrojen toivomuksesta tekemään uuden kuulutuksen, missä tarkennettiin, että uusi siirtokunta oli pieni saari kaupalle ja merenkululle eikä sieltä riitä maata uudisviljelijöille. Kuitenkin huomattava osa saaren sotilaista ja virkamiehistä tuli Suomesta.¹⁶⁸ Saarelle karkotettiin myös Anjalan liiton everstit Montgomery ja Lejonstedt, joka myös kuoli siellä.¹⁶⁹ Vuodesta 1812 St. Barthelemy oli Ruotsin kuninkaan Kaarle XIII:n omaisuutta, ja saaren tulot menivät kuninkaan kassaan. Ison-Britannian ja Ruotsin kuninkaat kielsivät orjakaupan 1823, mutta viimeiset orjat ostettiin vapaaksi Saint Barthelemyssä vasta 1847. Ranskalaiset ostivat saaren 1878.¹⁷⁰

Fregatti Sprengtporten purjehti 1788–1789 läntiselle Suomenlahdelle päällikkönään Victor von Stedingk. Myös St. Barthelemy kuvernööri, Salomon Mauritz von Ra-

163 Ramel 2005/2003, 279–283.

164 Valtonen 2001, 165–167, 172–173.

165 Santavuori 1969, 86.

166 Wihtol 1992, 8.

167 Lindqvist 2015, 189–190; 194–195.

168 Lindqvist 2015, 198–199.

169 Viinikainen & Mäki 2015, 100.

170 Lindqvist 2015, 231, 237, 241–243.

jalin, palasi Pohjolaan. Vuonna 1789 hänestä tuli Viaporin länsipuolella olevan laivaston päällikkö.¹⁷¹

Casanovan kiistakumppani

Kustaan sodan jälkeen Sprengtporten hoidatti haavojaan useissa Euroopan kylpyläkaupungeissa ja osallistui niiden seurapiirielämään. Tutuiksi tulivat sellaiset virkistymiskei-
 taat kuin Aachen, Maastricht ja Spa.¹⁷²

Oltuaan välillä Pietarissa Sprengtporten asettui vuonna 1795 Böömin suosittuun kylpyläkaupunkiin, Tepliceen. Siellä hän ystävystyi Giacomo Casanovan kanssa, jopa niin hyvin, että heistä tuli lämpimät kiistakumppanit. Samaan seurapiiriin kuului myös ruhtinas Charles Joseph de Ligne, joka tunnettiin myöhemmin Wienin tanssivan kongressin seremoniamestarina. Ligneen tutustui myös Gustaf Mauritz Armfelt, joka toimi myöhemmin Ruotsin Wienin lähettiläänä.¹⁷³

Casanova kirjoitti tunnistettavalla tyylillään Sprengtportenille 18.8.1795: ”Kirjeenvaihto kanssanne, parahin kenraalini, olisi minulle palsamia ja opettavaista, jos saisin selvää käsialastanne. Olen arvannut melkein kaiken, kahdeksaa tai kymmentä sanaa lukuun ottamatta. Ottakaa huomioon, etten pidä arvailemisesta, sillä se jättää minut epävarmuuteen.” Vähän myöhemmin hän jatkaa: ”Jos Te änkyttäisitte puhuessanne, en uskaltaisi pyytää Teitä asettamaan kieltänne vuolaampaan asentoon, mutta kun Luoja on lahjoittanut Teille kyvyn puhua niin hyvin, miksi ette osoita hänelle kiitollisuutta kirjoittamalla yhtä ymmärrettävästi?”¹⁷⁴

Toisessa yhteydessä Casanova luonnosteli myös Sprengtportenin luonteenkuvaavaa:

Kenraali Sprengtporten ei ole epärehellinen, mutta ei suorakaan mielettään. Hän on antelias, mutta antaa usein silloin kun ei pitäisi antaa, eikä silloin kun pitäisi. Hän rakastaa kirjallisuutta, mutta ei myönnä sen tuntijoille heille kuuluvaa arvoa. Hän ei väistä väittelyä, mutta joutuu aina harhaan. Havaitessaan olevansa väärässä hän antaa pikemmin itselleen anteeksi kuin tunnustaa virheensä.

[– –]

Koska hän on rakastettava, kohtelias, sopiva jaloimpiinkin seuroihin, hänellä on taito loistaa siellä enemmän vaiti ollessaan kuin puhuessaan, mutta seura-elämän lait saavat hänet taipumaan despotismiin, ja osoittaessaan huomiota kauniille sukupuolelle materia kiinnostaa häntä enemmän kuin muoto. Hän ei ole hienotunteinen, turhantarkka eikä vaativainen, sillä hän on liian itserakas ja se saa hänet pelkäämään sitä loukkausta, että osoitettaisiin hänen olevan väärässä eikä hän voisi selittää sitä edukseen. – – Se on espanjalaista kopeutta, jota jotkut kuitenkin pitävät melko kunnioitettavana.

[– –]

171 Jägerskiöld 1990, 47, 56–57.

172 Kuusi 1971, 199–200, 202.

173 Saarenheimo 2006, 97–102.

174 Saarenheimo 2006, 303–304.

Huolimatta kaikesta mitä olen sanonut, pidän tätä viehättävää kenraalia filosofina. – – Filosofiassa hän rakastaa teoriaa ja rakkaudessa käytäntöä, kirjallisuudessa koristeellisuutta ja viimeksi esitettyä totuutta, sillä hän voi kiintyä vain ystävään, joka imarteleo häntä. Pidän niin paljon tästä miehestä, että harrmittelen oloja, jotka pakottavat minut pitämään hänestä. Mutta huonolle tuulle hän ei pysty minua saamaan, vaikka kuinka yrittäisi.¹⁷⁵

Sprengtporten lähti Teplicestä kohti Pietaria maaliskuussa 1798, ja saman vuoden kesäkuun 4. päivä Giacomo Casanova kuoli. Paluumatka kulki Pohjois-Saksan kautta. Paikkakunnista Eutin esiintyy vielä Sprengtportenin huhtikuussa 1798 kirjoittamassa runossa ”Mes Reveries a Eutin”.¹⁷⁶

Rauhanneuvottelija

Katariina Suuren kuoltua hänen pojastaan Paavalista tuli Venäjän hallitsija marraskuussa 1796. Uuden hallitsijan suosioon päässyt Sprengtporten sai vuonna 1800 tärkeän tehtävän: Sprengtportenin oli määrä mennä Pariisiin neuvottelemaan Napoleonin kanssa 6 000 venäläisen sotavangin vapauttamisesta. Samalla Paavali antoi Sprengtportenille Johanniittain ritarikunnan suurristin ja nimitti hänet Maltaan komendantiksi. Tarkoitus oli, että Ranska antaa Maltaan Venäjälle hyväntahdoneena ja Sprengtporten vie joukon sinne varusväeksi. Englantilaiset kuitenkin ehtivät valtaamaan saaren ennen suunnitelman toteutumista.¹⁷⁷

Pariisiin Sprengtporten joka tapauksessa lähti. Hänet otettiin vastaan ruhtinaallisesti, merkittävän valtion pääneuvottelijana. Päivällisiä syötiin, ja Sprengtporten järjesti itsekkin 400 hengen tanssiaisat. Pariisin prefektin päivällisiltä on säilynyt laulun sanat, missä paroni Sprengtporten ja Napoleonin lähimpiin miehiin kuulunut kenraali Clarke mainitaan kunniavieraina. Napoleon teki Sprengtporteniin vaikutuksen, Ranska ja Venäjä lähentyivät, ja onnistuneen matkan päätteeksi Georg Magnus johti joukko-osaston Euroopan halki Venäjälle.¹⁷⁸

Tutkimusmatkalla keisarin käskystä

Aleksanteri I lähetti kenraaliksi nimittämänsä Sprengtportenin vuonna 1802 yhdistetylle tiedustelu- ja tutkimusmatkalle Venäjän ja Osmanien valtakunnan, Persian ja Kiinan raja-alueille. Sprengtportenilla oli mukana myös tuore puoliso, Varvara Samytskin, johon Sprengtporten tutustui Kostroman kaupungissa keväällä 1802. Ensimmäisenä päämääränä oli Kaukasus.¹⁷⁹ Tsetseenien ja georgialaisten lisäksi kohteena olivat erityisesti tserkessit. Kreivi Charles de Rechbergin teoksessa Venäjän kansoista (1812–1813) on käytetty runsaasti lähteenä Sprengtportenin retkikunnan aineistoja. Tserkesseistä teoksessa on monta piirrosta. ”Tserkessien tanssi” on ainoa piirros, jossa näkyy myös retkikunnan jäseniä. Vasemmalla on venäläinen upseeri vaimoineen keskustelemassa

175 Saarenheimo 2006, 328–329.

176 Saarenheimo 2006, 273, 292; Coll 450:10.

177 Ramel 2005/2003, 190–193; Kuusi 1971, 204.

178 Ramel 2005/2003, 190–192; Kuusi 1971, 205; SLSA 193.

179 Varvara Zamytskajasta ks. Veremenko, Shaidurov & Melnikova 2021; Ramel 2005/2003, 199–200.

paikallisten kanssa. Piirroksessa on todennäköisesti kuvattu retkikunnan johtaja Georg Magnus Sprengtportenin vaimoineen.¹⁸⁰

Matka jatkui Uralin yli itään aina Baikal-järvelle asti. Osa retkikuntaa suuntasi sieltä Ohotanmerelle Sprengtportenin palatessa länteen ja Tobolskiin. Hänen isänsä oli viettänyt samaisessa Siperian pääkaupungissa kymmenen vuotta sotavankina, ja siellä oli syntynyt vanhin veli Johan Vilhelm. Seuraavana vuonna 1803 retkikunta kiersi Siperiaa: Kazan, Simbirsk ja Saratov, kesällä alas Volgaan ja takaisin Kaukasukselle. Lopuksi Ukrainan Hersonista lähetettiin matkaraportti keisarille. Sitten seurasi lepojako ja kesänvietto Krimillä.¹⁸¹

Uusi komennus vei Sprengtportenit meritse Konstantinopoliin, Kreikan saaristoon ja Korfulle, jossa he viettivät vuodet 1804 ja 1805. Korfulle oli sijoitettu 5 000 miehen vahvuinen venäläisvaruskunta, johon rekrytoitiin albanialaisia apujoukkoja. Joonian saarilla oli tärkeä strateginen merkitys: niistä olivat kiinnostuneita myös Turkki ja Ranska. Sprengtportenin itäisen retken apulaiset Stavicki ja von Benkendorf olivat mukana myös Kreikan matkalla. Paluumatka alkoi syksyllä 1805 Unkarin kautta. Otaksutaan, että Sprengtporten olisi ollut Böömin Austerlitzissa 2.12. seuraamassa kuuluisaa Kolmen keisarin taistelua eräänlaisena sotaturistina, sillä hänen asiakirjakokoelmassaan Pietarissa on muistio, jossa analysoidaan ranskalaisten taistelumanöverejä.¹⁸²

Georg Magnus Sprengtportenin tiedustelu- ja tutkimusmatka oli luonteeltaan varsin samankaltainen kuin suomalaisten paremmin muistama Carl Gustaf Emil Mannerheimin retki reilut sata vuotta myöhemmin. Mannerheimin matka tunnetaan ja on julkaistu myös kirjana. Kreivi Charles de Rechberg on käyttänyt Sprengtportenin retkikunnan aineistoja suurteoksessaan *Les Peuples de la Russie*, mutta Suomessa asia ei ole saanut erityistä huomiota.¹⁸³ Tavallaan unohdus on suhteessa Sprengtportenin kokokuvaan: vaikka Sprengtportenin vaikutus Suomen geopolitiikkaan ja itsehallintoon on ollut aivan perustavaa laatua, suomalainen yleisö tuntee hänen toimintansa huonosti ja tutkimuksessakin hän on saanut liian vähän huomiota. Hän on yksi historiamme suurimmista unohdetuista henkilöistä.

Nuorten upseerien esikuva

Reima T. A. Luoto muistuttaa, että Sprengtportenin ajan aatelisto edusti kosmopoliittista ylhäisöä, joka saattoi palvella useita hallitsijoita tilanteen mukaan. Silti Sprengtportenin ei ollut helppoa rikkoa valaansa ja siirtyä Venäjän palvelukseen. Irtautuminen synnyinmaasta kesti seitsemän vuotta ja vaati suuren henkilökohtaisen murroksen, mikä sisälsi sekä veljen että puolison kuoleman. Luoto käsittelee Sprengtportenin maanpetturuutta myös suhteessa muihin keskeisiin henkilöihin. Hänen mukaansa Piispa Tengström ja Carl Erik Mannerheim valtuuskuntineen olisi myös voitu tuomita maanpetturuudesta, sillä he neuvottelivat keisarin kanssa Suomen sodan ollessa vielä käynnissä. Heidän onnekseen kuningas oli syösty vallasta. Luoto lainaa historioitsija Talleyrandin lentävää lausetta: ”Maanpetos – sehän on kiinni ajankohdasta.”¹⁸⁴

180 Ks. de Rechberg 1813, kuva 11.

181 Ramel 2005/2003, 201-202.

182 Ramel 2005/2003, 202-203.

183 de Rechberg 1812-1813.

184 Luoto, Talvitie & Visuri 2008, 22.

Sprengtporten vaikutti esikuvallisesti lähipiirinsä, eikä ole sattumaa, että häntä seuranneet nuoret upseerit tekivät merkittäviä kansainvälisiä uria. Vaikka Sprengtporten riitautui lähes kaikkien adjutanttinsa kanssa, hän antoi heille mallin kansainvälisestä urasta. Tästä esimerkkinä mainittakoon kolme Brahelinnasta Berliiniin 1779 matkustanutta upseeria.

Brahelinnan opettajista Jan Anders Jägerhorn liittyi Berliinissä Sprengtportenin seurueeseen vuonna 1779. Tämä Viaporin Valhalla-seuran puheenjohtajana toiminut kuuluisuus asui Brahelinnan everstinvirikatalossa vielä ennen siirtymistään Venäjälle Anjalan liiton jälkimainingeissa. Myös Jägerhornin elämäntarina on poikkeuksellisen värikäs. Hän ei viihtynyt kauan Venäjällä, vaan siirtyi Pariisiin ja sitten Hampurin lähistölle Reinbeckiin vuokratilalliseksi. Hän pyrki Espanjan palvelukseen, mutta sekaantui ranskalaisten salahankkeisiin Irlannin kapinaliikkeen edistämiseksi. Hän kävi Englannissa edistääkseen ikiliikkujan kehittämistä höyrykoneesta, mutta irlantilaisyhteyksiensä vuoksi hänet vangittiin Towerin linnaan 1799. Vapauduttuaan 1801 Jan Anders Jägerhorn palasi Hampuriin ja sai porvarisoikeudet huvipuistonpitäjänä. Kiinnostus politiikkaan toi Jägerhornin Erfurtin kokoukseen 1808, missä hän sai Aleksanteri I:lta kehotuksen saapua Pietariin. Aleksanteri I hyödynsi Jägerhornia paitsi Suomen sodassa, myös autonomian luomisvaiheessa. Hän oli jonkin aikaa myös Suomen asiain komitean jäsen. Viimeiset vuotensa hän eli halvaantuneena ja kuoli Porvoossa vuonna 1825.¹⁸⁵

Toinen Sprengtportenia seurannut kosmopoliitti on hänen adjutanttinsa Gustaf Mauritz Armfelt. Sprengtporten otti Armfeltin suojelukseensa Brahelinnaan 1778, kun tämä oli joutunut vaikeuksiin kaksintaistelun vuoksi. Brahelinnasta he lähtivät seuraavana keväänä Pietarin ja Varsovan kautta Berliiniin kohti Fredrik Suuren hovia. Alkuperäinen ajatus Preussin armeijaan liittymisestä ei rauhan synnyttyä toteutunutkaan. Välirikko Sprengtportenin kanssa sai alkunsa jo Varsovassa ja johtui nuoren upseerin naisseikkailusta. Sprengtportenin jatkaessa kohti Pariisia Armfelt jäi Berliiniin.¹⁸⁶

Armfelt jatkoi kohti Pariisia myöhemmin ja tapasi ruotsalaisen Ramelin pariskunnan, jotka ottivat nuoren upseerin suojelukseensa. He suuntasivat Belgian Spahan, mihin myös Kustaa III oli saapunut. Nuori, elämäniloinen ja nokkela seuramies Armfelt teki kuninkaaseen vaikutuksen ja sai viran hovista yhtenä kruununprinssin kaitsijoista. Samaan aikaan kesällä 1780 Georg Magnus Sprengtporten teki Spassa viimeisen yrityksensä päästä kuninkaan suosioon. Epäonnistuneen Pariisin episodin jälkeen Sprengtporten oli vaatimuksineen katkera ja uhmakas. Kuninkaan tapaaminen merkitsi hänelle välien lopullista katkeamista, Armfeltille ikuista suosiota.¹⁸⁷

Gustaf Mauritz Armfeltista tuli Kustaa III:n suosikki, joka toimi ensin teatterinjohtajana ja Ruotsin Akatemian jäsenenä. Kustaan sodan koittaessa hänestä tehtiin Uudenmaan jalkaväkirykmentin komentaja ja Tanskan julistettua sodan Norjan vastaisen rajan joukkojen komentaja. Värälän rauhassa 1790 Armfelt oli Ruotsin pääneuvottelija. Kustaa III:n neuvonantajana hän nousi todella tärkeään asemaan, ja vielä kuolinpäivänään Kustaa nimitti hänet Tukholman ylikäskynhaltijaksi. Tulevan holhoojahallituksen voimat, herttua Kaarlen ja G. A. Reuterholmin johdolla syrjäyttivät Armfeltin, mutta se ei merkinnyt hänen uransa lopullista laskua. Armfelt nimitettiin Ruotsin lähettilääksi

185 Blomstedt 1986, 256–257.

186 Ramel 1998/1997, 24–28.

187 Ramel 1998/1997, 31–32; 37–38.

Italian hoveihin, asemapaikkanaan Napoli. Sieltä käsin hän suunnitteli ystävineen Reuterholmin hallinnon kukistamista. Suunnitelman paljastuttua Armfelt joutui pakenemaan maanpetosoikeudenkäyntiä Napolin kuningattaren avustuksella Venäjälle. Hän ei kuitenkaan päässyt Katariina Suuren suosioon. Katariina karkotti Armfeltin perheineen Kalugan kaupunkiin, missä hän asui marraskuuhun 1797 asti. Sen jälkeen Armfeltit kiertelivät Euroopassa parin vuoden ajan 1797–1799, kunnes vuonna 1799 Kustaa IV Aadolf peruutti Armfeltin maanpetoksesta 1794-vuonna saaman kuolemantuomion ja palautti hänen aatelisarvonsa ja omaisuutensa. Armfelt sai hoitaakseen Ruotsin Wienin lähetystön 1802–1804, kunnes häntä tarvittiin taas sotilastehtävissä Pommerin joukkojen ylipäällikkönä Napoleonia vastaan 1804–1807. Suomen sodan aikana 1808–1809 hän johti Ruotsin sota-akatemiaa. Epäonnistuminen Norjan rajalla toimineen länsiarmeijan ylipäällikkönä Tanskaa vastaan johti jälleen epäsuosioon.¹⁸⁸

Kun Bernadotte valittiin Ruotsin kruununperijäksi, Armfelt päätti palata Suomeen. Hän matkusti Suomen kautta Pietariin 1810, esitti muistion Suomen oloista ja saavutti heti keisari Aleksanteri I:n suosion. Armfelt vannoi uskollisuudenvalan keisarille vuonna 1811. Hänet nimitettiin Suomen asiain komitean puheenjohtajaksi. Tässä tehtävässä Armfeltin suurimpana hankkeena oli niin sanotun Vanhan Suomen eli Viipurin kuvernementin liittäminen suuriruhtinaskuntaan. Hän järjesti myös pääkaupungin siirtymisen Turusta Helsinkiin vuonna 1812.¹⁸⁹

Kesällä 1812 Armfelt osallistui jalkaväenkenraalina sotatoimiin Napoleonia vastaan. Napoleon piti Armfeltia syypäänä Napoleonin ja Aleksanterin liiton rikkoutumiseen 1812. Armfelt toimi 1812–1813 jonkin aikaa myös Suomen vt. kenraalikuvernöörinä, josta palasi jälleen Suomen asiain komitean puheenjohtajaksi. Hän menehtyi kesähuvilallaan Tsarskoje Selossa 19.8.1814.¹⁹⁰

Kolmas Sprengtportenin kanssa Berliinissä toiminut upseeri oli nuori vänrikki Johan Henrik Tavast. Hän jatkoi opintojaan Strasburgissa aluksi Sprengtportenin tukemana ja palveli Ranskan kuninkaallisessa ruotsalaisrykmentissä (Royal Suedoise). Ruotsiin palattuaan hän kunnostautui Kustaan sodassa. Elegantiksi ja kielitaitoiseksi sanottu Tavast yleni nopeasti everstiksi ja eteni kuningattaren henkilökohtaiseksi sihteeriksi. Hän vietti 1800-luvun alkuvuodet ulkomailla, mutta oli Suomen sodan aikana Ruotsin eteläisen armeijan ylipäällikkö. Tavastista tuli kuningas Kaarle XIV Juhanan suosikki, joka toimi Konstantinopolissa 1812 Turkin ja Venäjän välisen rauhan välittäjänä sekä tärkeässä virassa Ruotsin Tanskan lähettilläänä 1814–1821. Tämä Kuopion pitäjässä syntynyt kenraali ja kreivi oli von Wright -taiteilijaveljesten sukulainen ja mesenaatti heidän opiskellessaan Tukholmassa.¹⁹¹

188 Lipponen 2006.

189 Lipponen 2006.

190 Ramel 1998/1997, 11; Lipponen 2006.

191 Tarkiainen 2007.

SPRENGTPORTEN VALISTUSAJATTELIJANA

Jaakko Mäntylä

VALISTUS – JÄRJEN, EDISTYKSEN JA TIETEEN AATEVIRTAUS

1700-luvun keskeisintä aatevirtausta valistusta on luonnehdittu oman aikansa yritykseksi vapautua uskonnon ja yhteiskunnan rajoitteista. Aatteena se oli ihmisuskoinen, voimakkaasti edistystä ja järkeä painottava. Ihmisyyden, vapauden ja tasa-arvon ja onnellisuuden ajatukset eivät tehneet valistuksesta vallankumouksellista vaan niiden sitominen tieteen, tekniikan ja talouden etenemiseen. Valistuksen rationaalisessa maailmankuvassa luonnontieteiden nousu oli avainasemassa. Tieteen ja koulutuksen avulla ihmisen ajateltiin jalostuvan yhä paremmaksi.¹⁹²

Samalla valistus oli elitistinen aatevirtaus. Ajan iskulauseessa – käytä rohkeasti omaa järkeäsi – riitti pureksittavaa vain pienilukuiselle yläluokalle.¹⁹³ Valistusfilosofian keskuksina on pidetty Euroopan suurkaupunkeja, kuten Pariisia. Eri muodossaan valistusvirtaukset levisivät kaikkialle Eurooppaan. Ruotsi-Suomessa erityistä huomiota sai aluksi talouspolitiikka, ja siksi 1700-luvun ensimmäistä puoliskoa on kutsuttu hyödyn ajaksi. Samaan aikaan kuin toistuvista sodista kärsinyttä maata rakennettiin uudelleen, alkoivat myös laajemmat yhteiskunnalliset reformit. Eräs käännekohta pohjoismaisessa valistuksessa oli Kustaa III:n nousu valtaistuimelle vuonna 1772.¹⁹⁴ Valistuneen itsevaltiuden ideat murtautuivat tuolloin myös Ruotsiin.

Ranskassa sanansäilät sivalsivat armottomasti vanhoja vallanpitäjiä, erityisesti kirkkoa 1700-luvulla. Nykyisen Suomen alueella tilanne oli aivan toisenlainen. Itämeri pyöristi uudistusten terävimmät särmät. Turun akatemia oli uusien aatteiden pohjoinen sulattamo. Sielläkin karoliiniselle puhdasoppisuudelle oli yhä vähemmän tilaa 1700-luvun jälkipuoliskolla.¹⁹⁵ Siitä piti huolen opinahjon maltillisen uudistushaluinen opettajakunta. Yksi heistä oli Henrik Gabriel Porthan (1739–1804). Puhetaidon professori uskoi vankkumattomaksi kasvatuksen jalostaviin tiedollisiin ja moraalisiin päämääriin. Kasvatuksen avulla voimakkaita tunteita voitiin suitsia järjellä.¹⁹⁶

Porthan oli monin tavoin Georg Magnus Sprengtportenin vastakohta. Vallanhimoisen ja rohkean Sprengtporten ei arastellut perinpohjaisempiakaan uudistuksia. Yksi niistä oli Suomen irrottaminen Ruotsin yhteydestä Venäjän suojelukseen nojaavaksi tasavallaksi. Poliittisille ajatuksilleen Sprengtporten ei saanut Porthanilta kannatusta, mutta kasvatustajattelijoina heissä oli paljon samaakin. Jopa niin, että Sprengtporten antoi Porthanin kasvattaa omaa poikaansa kahden vuoden ajan (1784–1786).¹⁹⁷

KASVATUKSEN MERKITYKSESTÄ

Kasvatuksesta tuli tärkeä teema Georg Magnus Sprengtportenin ajattelussa. Sotilas-kouluttajana hänet opittiin tuntemaan vuosina 1775–1779. Hän pääsi jo nuorella ikää testaamaan osaamistaan saatuaan hallintaansa itäisen Suomen sotajoukot vuonna 1775.

192 Manninen 2000, 9–15.

193 Manninen 2000, 12.

194 Heikkinen 1972, 27–30.

195 Ahokas 2011, 73–76.

196 Tähtinen 2007, 81–82.

197 Ramel 2005, 103.

Joukkojen komentamisen rinnalla hän alkoi suunnitella suomalaista sotilaskoulutusta. Ristiinan Brahelinnaan avattu sotakoulu (1775) oli lajissaan maamme ensimmäinen, ja pitkälti Sprengtportenin oma luomus. Jälkikäteen hänet on nähty Brahelinnan kannustavana ja uhrautuvana isähahmona.¹⁹⁸ Hän osasi sopeuttaa Suomenlinnan linnoitusjoukoista, Pommerin sodasta ja kartoitustöistä keräämänsä tiedot paikalliseen asiayhteyteen. Valistuksen perillisenä hän luotti tutkittuun tietoon. Karlbergin linnaan Ruotsiin tallennettu Sprengtportenin kirjakokoelma kertoo, miten ahkerasti hän hankki tietoa taktisista ja strategisista periaatteista jo 1760-luvulla. Sprengtportenin säilynyt manööverikirja kertoo, miten kansainväliset vaikutteet tulivat osaksi Itä-Suomen puolustuksen suunnittelua.¹⁹⁹

Ranskalaisen valistuskirjallisuuden merkitys Sprengtportenin ajattelussa on huomattava, aivan erityisesti kasvatuksellisissa kysymyksissä. Sprengtportenin kynäilemä kirjoitus ”Erään suomalaisen upseerin kirjeitä ystävälleen Tukholmassa” (1772) osoittaa, että Sprengtporten näki Montesquien (1689–1755) tavoin, kuinka kansakuntien erot ja taipumukset olivat selitettävissä ilmaston, maantieteen ja kasvatuksen avulla. Näistä kasvatusta oli ainut asia, johon ihminen saattoi itse vaikuttaa – siksi se on avainkäsite myös Sprengtportenin ajattelussa. Kasvatusasioiden pohdiskelu osoittaa, että Sprengtporten oli omaksunut valistusajalle luonteenomaisen näkemyksen kasvatuksen voimasta. Hän kuitenkin irtisanoutui hyödyn aikakaudelle luonteenomaisesta taloudellisen hyvinvoinnin ihannoinnista. Kasvatuksen ihanteeksi hän asetti vaatimattomissakin olosuhteissa tyytyväisen, aineellisuuden palvontaa vastustavan kansalaisen ihanteen. Tuota päämäärää kohti hän myös Brahelinnan suojissa alkanutta sotilaskoulutusta luotsasi.²⁰⁰

Koulutuksen ja kasvatuksen puolestapuhujana Sprengtporten oli aikaansa edellä ainakin siinä suhteessa, että etuoikeutettuna yläluokkana aateliset eivät koulukysymyksillä juuri päättäneet vaivanneet. Heidän etuoikeutensa säilyivät koulutustasosta riippumatta. Siksi aatelispojat eivät julkisten koulujen penkkejä kuluttaneet tai yliopistojen ovia avanneet – joskin maan oman akatemian taso herätti Sprengtportenissa epäilyksiä. Sikäli kuin Turun akatemiaan saapui aatelisnuorukaisia, monetkaan heistä eivät olleet opiskelleet päiväkään varsinaisissa kouluissa vaan saaneet tarpeelliset esitiedot joko isältään tai palkatulta yksityisopettajalta.²⁰¹ Sprengtporten ottikin asiat omiin käsiinsä. Lähtökohta ei ollut kummoinen. Hän toteaa:

Suomenmaa on se maa, joka kaikkein vähimmin soveltuu hyvää kasvatusta varten. Ilmanalan kovuus ja varallisuuden vähäisyys eivät houkuttele tiedollista muukalaista sinne asettumaan, niin kuin Ruotsiin tai Venäjälle. – – Ainoa keino on siis valita joku noista Yliopiston karkulaisista, jota on tapana pestata kotiopettajiksi; mutta nämä puolioppineet kelpaavat paremmin tekemään muita itsensä kaltaisiksi, kuin kasvattamaan nuorta ihmistä valtiollista maailmaa vasten. Tästä on seurauksena, että nuoret Suomen aatelmiehet ovat käytökseltään varsin kömpelöt, vaikkapa oikeittain ovat useinkin tiedollisemmat kuin heidän vertaisensa Ruotsissa.²⁰²

198 Ruutu 1962, 258; Hultin 1892, 533.

199 Ehrensvärd 1996, 203; KK SLSA 410 Journal Raisonné.

200 Ruutu 1962, 258.

201 Heikkinen 1972, 102.

202 Hultin 1892, 533.

Valistusaatteet kuitenkin vireyttivät henkistä ilmapiiriä myös Suomessa 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Kirjallisen sivistyksen arvostus kasvoi, ja kartanoiden kirjakoelmat monipuolistuivat.²⁰³ Myös Savon kartanoseudulla, johon Ristiina kuului, lukemiseen ja kirjoittamiseen alettiin panostaa aikaisempaa enemmän. Bibliofiilina Georg Magnus Sprengtporten totutti kadettikokelaitaan klassisen kirjallisuuden maailman muun muassa Julius Ceasarin ja Polybioksen historiallisten kertomusten avulla.²⁰⁴

Sprengtportenin aika Savossa loppui lyhyeen vuonna 1779. Tuolloin myös ura sotilaskasvattajana tuli tiensä päähän: julkisesta pedagogista sukeutui ensisijaisesti oman pojan ohjeistaja. Muutamat säilyneet kirjeet ja omalle pojalle – Magnus Vilhelmille (1772–1801) – laadittu opetussuunnitelma valottavat myös Sprengtportenin Ristiinassa soveltamia kasvatustavotteita ja tavoitteita. Ulkomaille – Venäjälle, Puolaan, Preussiin ja Ranskaan – suunnannut Sprengtporten halusi, että Brahelinna säilyisi hänen poikansa kasvuympäristönä. Isä oli pannut merkille pojalle sopivan kaitsijan: monitaitoisen linnoitusupseerin Samuel Möllerin.²⁰⁵

Matkallaan Keski-Euroopassa Sprengtporten tutustui vallanpitäjiin ja seurapiireihin sekä kartutti kirjakokoelmaansa ja ammensi vaikutteita ajan tasavaltalaisista ajatuksista. Luultavaa onkin, että iduillaan ollut valistusaate juurtui yhä tiukemmin Sprengtportenin ajatteluun kirjahankintojen, kuten d’Alembartin Encyclopédie-tietosanakirjan vuoksi. Valituskirjallisuuden – erityisesti ensyklopedioiden – tehtävänä oli juurruttaa luonnontieteellistä maailmankuvaa, esitellä tieteen saavutuksia ja ennen kaikkea suoremmin tai verhotummin arvostella oman ajan uskonnollisia auktoriteetteja.²⁰⁶

Erityisen yhteiskuntakriittinen poljento oli huomattavimpiin kuuluneen valistusajattelijan Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) tuotannossa. Hänen parhaiten tunnettu lentävä lausahduksensa oli ”takaisin luontoon”, mutta luontoon palaamisen sijaan kyse oli enemmän kielikuvasta, luonnollisen kasvatuksen ihanteesta ja sen hyväksymistä, että emme voi luonnollemme mitään. Luonto oli Rousseaulle ihmisen ensimmäinen kasvattaja, ja luontoon nähden kaikki muut kasvattajat ovat toisarvoisessa asemassa. Rousseau korosti, miten lapsen tuli varttua vapaana, autonomiseksi ihmiseksi.²⁰⁷ Lapsuus ei ollut ohikiitävä harmiton elämänvaihe vaan määräiti aivan ratkaisevasti myöhempiä ikää. Väärä ympäristö ja liian aikainen koulusivistys altistivat huonoille tavoille. Lapsen kasvatusta oli jatkuvaa tiedollisten ja moraalisten tavoitteiden ristivetoa. Lapsen kasvatuksessa ensimmäiseksi huomio oli kiinnitettävä tunnepuoleen; lapsen oli onnistuttava hallitsemaan omia tunteitaan, ja itsehillinnän kasvattajana aikuisen merkitys korostui. Esimerkillään hän suuntasi lasta kohti oikeanlaisia elämäntapoja.²⁰⁸

203 Ahokas 2011, 182.

204 Ahokas 2011, 187; Ehrensverd 1996, 204.

205 Ruutu 1962, 259.

206 Ehrensverd 1996, 206; Ikonen 2010.

207 Kontio 2012, 194.

208 Ruutu 1962, 262.

SPRENGTPORTEN JA ROUSSEAU

Sprengtportenin on nähty ensimmäisten joukossa Suomessa versioineen ranskalaisfilosofin kasvatustieteen ajatuksia: lasten kasvatuksessa ensisijaiset tavoitteet eivät olleet tiedollisia vaan moraalisia. Lasten kasvatusta oli sovitettava hänen kehityskautensa, edettävä askel kerrallaan yhä vaativampiin opintoihin. Ulkolukua korostavassa 1700-luvun ilmapiirissä nämä olivat radikaaleja kasvatustieteellisiä avauksia.

Brahelintaan lähetetyssä jäähyväiskirjeessään 22.5.1780 Sprengtporten osoitti kasvavaa kiinnostusta kasvatustieteeseen.²⁰⁹ Hän halusi ainoalle pojalleen vakaan ja turvallisuudentunnetta rakentavan lapsuuden, kiirettä kouluopintoihin ei ollut. Kuten Rousseaukin hän näki kasvatuksen pitkänä polkuna yksinkertaisesta monimutkaiseen, ruumiillisesta henkiseen. Pienen lapsen kohdalla ympäristö ja seura olivat avainasemassa, siksi nuoren Sprengtportenin tuli saada kasvaa paikassa, jossa ”sielun ominaisuudet eivät ainakaan madaltuisi”. Tiedollisiksi opinnoiksi 8-vuotiaan nuoremman Sprengtportenin kohdalla riittivät ruotsin ja ranskan kielen harjoitukset ja hyväntahtoinen kiusoittelu historian ja maantiedon yksityiskohdilla. Tärkeää oli, että pojalle rakentuisi oma pienoismaailma, jonka keskipisteenä oli Brahelinna. Maailmankuva alkaisi tuosta keskipisteestä rakentua säteittäin ensin oman maan ja sitten maailmankaikkeuden tuntemiseen saakka. Kaikki oppiminen tuli tuossa vaiheessa tapahtua leikin varjolla.²¹⁰

Sprengtportenin maine ”Suomen Rousseaua” – tai ainakin sukulaissieluna – pohjautuu ilmiselviltä vaikuttaviin yhteisiin kasvatustieteellisiin. Kasvatustieteen uudistajana Jacques Rousseau ei ollut tuntematon suuruus 1700-luvun Suomessa. Toisenkin Sprengtportenin aikalaisupseeri, niin ikään Kustaa III:n itsevaltiutta vastustanut, Karl Henrik Klick (1753–1808) viehättyi ranskalaisfilosofin ajatuksista siinä määrin, että aikoi kasvattaa poikansa Rousseauin oppien mukaan.²¹¹

Sprengtportenin ajatukset jäivät jälkimaailmalle muun muassa kirjeliisiin siroteltuina. Hänen lähtökohtansa oli varsin nykyaikainen: kasvatusta sovitettiin lapsen luonnolliseen kehitysrytmiin. Rousseauin tavoitteenä Georg Magnus Sprengtporten halusi siirtää vakavimmat kouluopinnot myöhäisempään nuoruusikään – joskin Rousseauin näkemys kouluvivestyksen merkityksestä oli penseämpi.²¹² Sprengtportenkin puhui kaunopuheisesti maailmasta vetäytymisestä ja maanmuokkaajan iloista ja kokeilikin niitä Nastolan Seestassa 1780-luvun alussa asuessaan, mutta hän ei pohjimmiltaan ollut yhteiskunnalta sulkeutuvaa tyyppiä. Rousseau sen sijaan korosti, miten yläluokkainen ihminen oli kasvatuksella vieroitettava pinttyneistä tavoistaan.²¹³

Kokemusoppimista korostaessaan miehet olivat samoilla linjoilla. Sprengtportenin urasti Brahelinnan kaudellaan niin, että sotilaat pystyivät pitämään luonnollisen tuntuista taisteluharjoituksia. Tavoitteena oli johtaa joukot tilanteisiin, joissa tarvittiin käytännön ongelmanratkaisukykyä.²¹⁴ Sama periaate päti kaikkeen kasvatukseen, mutta lasten kohdalla huomiokyvyn virittäminen korostui. Sprengtportenin ja Rousseauin ajattelua yhdisti vahvasti näkemys siitä, että jokainen oli itse oman oppimisensa mahdollis-

209 Ruutu 1962, 259–260.

210 Ruutu 1962, 264.

211 Ahokas 2011, 176.

212 Ruutu 261–263; Lepistö, Kunttu 2008, 7–8.

213 KK Coll 450:18; Kontio 2021, 37–38.

214 KK SLSA 410 Journal Raisonné.

taja. Lasten kohdalla se saattoi tarkoittaa jopa perinteisestä opettaja–oppilas-jaottelusta joustamista. Sprengtporten pohdiskeli:

Hänellä (lapsella) on oleva paljon enemmän kysyttävää teiltä, kuin teillä häneltä” – Hänelle annettavan opetuksen tulee niin sanoakseni tapahtua siten, että hänen luontainen uteliaisuutensa ärsytetään puhkeamaan kysymyksinä, jotka toisinaan jätetään vaille vastausta, ja kun sitten halun havaitaan olevan kyllin tulisen ja voimakkaan, annetaan, hänelle kirjallinen selvitys, jonka hänellä tällä tavoin johtuu lukemaan, oppii sitä tutkimaan ja sen muistamaan.²¹⁵

Sattumaa sen sijaan lienee, että Rousseauin kuuluisimman kasvatustieteellisen teoksen *Émilien* (1762) tapahtumamiljöönä oli maalaiskartaano, vähän samaan tapaan kuin Sprengtportenin pojalla Brahelinna. Joka tapauksessa Magnus Vilhelm varttui ensimmäiset vuotensa kuten Rousseauin *Émile* yksinäisenä, maailmalta suojassa, maaseudulla. Lisäksi Rousseau korosti *Émile*ssä nuoren isän ensisijaisuutta kasvattajana. Tuohon tehtävään isä Sprengtporten antautui muutaman vuoden ajaksi vaimonsa perintötilalla Nastolan Seestassa vuodesta 1782 alkaen.²¹⁶ Ajan tavan mukaan pojan kasvatusta näyttää olleen upseeri-isän vastuulla. Magnus Vilhelmin äidille, Anna Elisabet Glansenstier-nalle, ei ollut pohdinnoissa varattu minkäänlaista osaa, vaikka poika vietti paljon aikaa Brahelinnassa äitinsä kanssa. Sieltä äiti ja poika joutuivat kuitenkin lähtemään ilmeisesti 1780-luvun alussa. Brahelinnassa Magnus Vilhelm varttui ensimmäiset vuodet, mutta linnoitusupseeri Samuel Mölleristä ei lopulta tullut Sprengtportenin pojalle omistautunutta kasvattajaa.²¹⁷

SPRENGTPORTENIN OPINTOSUUNNITELMA

Georg Magnus Sprengtportenin perhe vietti 1780-luvun alkuvuodet Seestan kartanos-sa. Lähdettyään toistamiseen Keski-Eurooppaan Sprengtporten sijoitti poikansa Magnus Vilhelmin Henrik Gabriel Porthanin oppiin. Poika oli tuolloin kasvatuksellisessa ihanneikänsä eli 12-vuotias. Isä seurasi poikansa edistymistä Porthanin lähettämistä kirjeistä. Porthanin oppilaisiin kuuluivat Sprengtportenin pojan Magnus Vilhelmin lisäksi nuoret paronit Gustaf Wrede, Klas Arvid Kurck, Joakim Naht, Christian Steven sekä Robert Henrik Rehbinder.²¹⁸ Evästeeksi Porthanille Georg Magnus Sprengtporten laati opintosuunnitelman *Försök till en Plan för unga Baronens studier*, joka on talletettu Kansalliskirjaston Seestan kartanon kokoelmiin.²¹⁹ Kirjoitus on jatkoa kirjeissä käydylle keskustelulle siitä, mitä Sprengtporten piti oppimisen arvoisena – mistä kasvatuksessa oli pohjimmiltaan kyse ja mikä oli sen päämäärä. Dokumentti on yksi harvoja tuolta ajalta säilyneistä kotimaisista opintosuunnitelmista. Se kertoo uudenlaisen kasvatustieteen murtautumisesta Suomeen 1700-luvun lopulla.

Yksityiskohtaisesta opintosuunnitelmasta paljastuu, miten isä toivoi pojan koulusivistyksen alkavan kristinopin perusteista. Vaikka Sprengtportenia itseään ei pidetty erityisen uskonnollisena – paremminkin vapaa-ajattelijana – ei hän kiistänyt uskonnon

215 Ruutu 1962, 265.

216 Ruutu 1962; Kuusi 1972, 93–100.

217 Ehrensward 1996, 206.

218 Saarenmaa 2007, 34.

219 Seestan kartanon kokoelmat, Kansalliskirjasto. 450.

merkitystä. Vaikka hän ei hartaustuokioissa Brahelinnassa aina viihtynytäkään, on koulun ilmapiiriä luonnehdittu uskonnolliseksi. Hän näyttää tavoitelleen myös pojalleen mahdollisimman dogmitonta näkemystä kristinuskosta. Teologia oli välttämätön tiede, mutta uskonnon olemassaolo ei ollut riippuvainen opinkappaleista. Sen perusteluksi kävi ympäristön ja luonnon merkkien tarkkailu: jumalaususta tuli näin meneteltynä sekä järkiperaista että yksinkertaista. Niinpä Katekismuksen kertaaminen ei välttämättä tarjonnut suurtakaan hyötyä. Sprengtporten jatkaa: ”Herra paronille” oli annettava ”hänen ymmärryksensä mukaan sovitettuja käsitteitä siitä Korkeasta ja Kaikkietävästä olennosta, joka ei ainoastaan ole luonut hänet vaan myös kaikki, mitä hän näkee ympärillään, niin että hän järjellensä voi käsittää, että sellaista olentoa, jota me sanomme Jumalaksi, välttämättä täytyy olla olemassa”.²²⁰

Vaikka 1700-luvun loppu oli uusien aatteiden ja ilmiöiden aikaa, oli lähtökohtana edelleen säätyyn katsomatta se, että osasi perustiedot uskonnon alalta. Toinen asia oli toki se, miten Sprengtporten uskonasioihin sisimmässään suhtautui. Pojan kasvattajana Porthan oli ainakin pragmaattinen: Jumalan tarkoituksen ja onnellisuuden välillä oli selvä yhteys. Ihminen ei voinut yhteisöllisesti toimiessaan menetellä vastoin Jumalan tahtoa, vaan päinvastoin senmukaisesti. Pelkkä teologia ei Sprengtportenille riittänyt, vaan Magnus Vilhelmin oli saatava oppimäärä myös siveysopista. Molemmat oppiaineet – teologia ja siveysoppi – kuuluivat Sprengtportenin jaottelussa vaativiin tieteisiin. Niihin oli antauduttava mitä suuremmalla huolellisuudella.²²¹

Aivan selvästi Sprengtporten halusi irrottaa koulusivistyksen ulkoluvun ikeestä. Hän ei kuulunut myöskään vanhan latinaperinteen kannattajiin. Pojan opetussuunnitelmassa oli vahva painotus hyödyllisiin ja huvittaviin oppiaineisiin. Johdattelihan Rousseaullekin luonnonhistoria myös moraaliseen käyttäytymiseen. Luonnontieteitä ja luonnonhistoriaa oli siis opittava tuntemaan. Karlbergin linnaan talletettu Sprengtportenin kirjasto kertoo, että häntä itseään kiinnostivat puhtaita luonnontieteitä enemmän maantieto ja historia. Poikansa hän toivoi opiskelevan maantiedettä aluksi ruotsalaisten yleisesitysten kautta. Välttämätöntä olisi, että hän tuntisi hallitsijoiden ja tärkeimpien kaupunkien nimet, omaksuisi yleiskäsityksen maapallon muodosta ja jakautumisesta.²²² Historian opiskelun motiivit kietoutuivat siveysoppiin ja olivat ilmeisen samankaltaiset kuin Brahelinnan kadettienkin koulutuksessa: hyveellinen elämä tarjottiin esimerkkien avulla. Kertomukset havainnollistivat, miten suuria ja hyveellisiä tekoja oli aina ylistetty, miten raakalaisuuden palkaksi tuli mitätön kurjuus, miten tieteet, taiteet ja puhdas uskonto kantoivat aina hedelmää.²²³

Matematiikan merkityksestä Sprengtporten kirjoitti vähemmän, vaikka olikin itse Suomenlinnassa armoitetun matemaatikon ja Suomenlinnan suunnittelijan Augustin Ehrensvärdin opissa. Peruskäsitteet ja laskukaavat tuoltakin alalta oli nuoren Sprengtportenin toki tunnettava.²²⁴ Isä halusi kouliä poikansa kielitaitoiseksi kannustamalla ranskan ja englannin kielen opintoihin unohtamatta piirtämistä ja seuratansejakaan. Opintojen ensimmäisestä vaiheesta hän käytti ranskankielistä termiä teinture – pinta-puoliset tiedot. Alkeistason jälkeen odottivat vaativammat opinnot.

220 KK Coll 450: 35; Hultin 1892, 534.

221 Heikkinen 1972, 12, 49.

222 Ehrensvärd 1996, 201–207; KK Coll 450: 35; Hultin 1892, 534–535.

223 Heikkinen 1972, 144.

224 KK Coll 450: 35

Seuraava, vaativampi opiskeluvaihe kertoo myös Sprengtportenin oman ajattelun läh-
tökohdista. Ranskalaisen valistuskirjallisuuden merkitys kasvoi pojan kasvaessa ja kyp-
syessä. Tutustumisen arvoisena hän piti Charles Rollinin tuotantoa. Teos *De la maniere
d’enseigner et d’étudier les belles lettres. Par rapport à l’esprit & au coeur* (1732–1733)
löytyi myös Sprengtportenin omasta kirjastosta – ja on todennäköisesti yksi Sprengt-
portenin ajattelun tärkeistä lähteistä.²²⁵ Tuossa teoksessa Rollin hyppi teemasta toiseen,
mutta tuli samalla pohtineeksi myös kirjallisia, kasvatuksellisia ja moraalisia kysymyk-
siä. Rollinin näkemyksiin Sprengtporten oli tutustunut jo nuorukaisena 1760-luvulla.
Niihin palaaminen kävi jälleen ajankohtaiseksi, sillä ne olivat kuin tehtyjä vanhemmille,
jotka halusivat jakaa yleistietoutta jälkikasvulleen. Lisäksi Sprengtportenin toisteleva
näkemys elävien kielten merkityksestä oli Rollinin teoksen kantava teema.²²⁶ Ranskan
kielen taito kuljetti ranskalaiseen kulttuuriin ja muidenkin aikalaisten – Bossuetin
tai Cramerin – kirjoituksiin. Tiedollinen sivistys ei kuitenkaan riittänyt. Isä-Sprengtpor-
ten näki poikansakin upseerina, ja siksi hänen oli nuorella ikää perehdyttävä myös miek-
kailuun, ratsastukseen, sotatieteisiin ja linnoitustaitoon.²²⁷

Viimeisenä opinto-ohjelmassa siinsivät jälleen uskonnolliset ja moraaliset mietis-
kelyt. Lopultakin kasvatuksen päämäärä oli moraalinen kasvu. Siksi Magnus Vilhelmin
oli tunnettava siveysopin perusteet aukottomasti *Les mœurs*in (1748) kaltaisen teoksen
johdattelemana ja yhdistettävä ne vakavahenkisiin ”autuudenopin” ja teologian pohdin-
toihin. Kaiken kaikkiaan Sprengtportenin mukaan kasvatuksen päämääränä oli herättää
tunteellisuutta ja kasvattaa heissä hyvää sydäntä, kehittää puhtaita tapoja, ylentää hei-
dän mielensä kertomalla jaloista teoista ja osoittaa lapsille, miten tärkeää on kunnialli-
nen elämä. Tiedolliset tavoitteet olivat hänen mielestään alisteisia henkiselle kasvulle.²²⁸

SPRENGTPORTENIN KASVATUSIHANTEET

Sprengtportenin kasvatuserityksissä oli selvästi omasta sotilastaustasta kumpuava pohja,
yhdistelmä järjen ja hyveen pedagogiikkaa terästettynä ranskalaisella valistusfilosofial-
la.²²⁹ Yhteys Rousseauin ajatuksiin on ilmeinen. Yhtymäkohtia on paljon myös varhaiseen
kasvatuseritykseen koulukuntaan eli filantropismiin, jonka kannattajaksi muun muassa
Henrik Gabriel Porthan on luettu. Filantropistit näkivät tiedon välityksen vain yhtenä
osana kasvatusta. Opetuksessa oli edettävä johdonmukaisesti helpommasta vaikeam-
paan, ulkoluvusta omaan ajatteluun.²³⁰

Filantropistit vierastivat Sprengtportenin tavoin kasvatukseen liittyvää pakottamis-
ta ja ilotonta puurtamista. Oppimisen tuli tapahtua halusta ja harrastuksesta, ikään kuin
leikin muodossa. Filantropismin johtohahmo Johann Bernhard Basedow (1724–1790)
asetti Sprengtportenin tavoin kasvatuksen yleviksi tavoitteiksi ihmisrakkautta, hyveen
ja viattoman ilon edistämisen. Rikkiviisautta oli vältettävä, tavoiteltava kohtuullisuutta,
ja ajoitettava tiedolliset opinnot oikeaan ajankohtaan. Hyödyllisiä aineita olivat muun
muassa luonnonhistoria, matematiikka ja fysiikka sekä siveysoppi, jossa keskeistä oli –
samoin kuin Sprengtportenille – historiasta ammennetut esimerkit moraalisesta käyttäy-

225 Ehrensvärd 1996, 203.

226 Webster 2014, 35–49.

227 KK Coll 450: 35

228 KK Coll 450: 35

229 Hultin 1892, 549.

230 Tarkiainen 1948, 68; Hultin 1892, 549.

tymisestä. Basedow kuului niin ikään luonnollisen uskonnon kannattajiin, dogmittoman kristinuskon puolustajiin. Jumalan olemassaoloa hän ei kiistänyt, mutta opetuksessa oli etäännyttävä kristinuskon dogmeista. Pääasia oli usko armolliseen kaitselmukseen, korkeimpaan olentoon, jota oli palveltava siveellisellä elämällä.²³¹

Kasvatusfilosofisessa ajattelussaan Sprengtporten oli vahvasti ajan hermolla ja edelläkin, samaan tapaan kuin tasavaltalaisissa ajatuksissaankin. Kaikkia hänen ajatteluunsa vaikutteita ei tunneta, mutta hän oli ensimmäisten joukossa rohkeasti soveltamassa valistusaatteita kasvatukseen. Opetuksen uudistamisessa keskeistä oli lapsen kasvuvaiheiden myötäily, irtaantuminen vanhasta latinaperinteestä, hyödyllisten luonnontieteellisten oppiaineiden ja kokemuksellisuuden korostus. Tuskin on sattumaa sekään, että Brahelinna seuranneessa Haapaniemen sotakoulussa aiottiin aluksi opettaa myös teologiaa, ranskaa, kirjoitusta, historiaa, maantiedettä, logiikkaa, retoriikkaa, moraalioppia, fysiikkaa, matematiikkaa, arkkitehtuuria, linnoitus- ja tykistöoppia, piirustusta, ratsastusta, miekkailua ja tanssia. Siellä tavoiteltiin teoreettisten opintojen rinnalla lyhyttä ja selkeäsanaista ja käytännönläheistä opetusta, mutta Kustaa III piti opetusohjelmaa liiankin akateemisena sotakoululle.²³²

Kasvatusopissa on kuitenkin kaksi tasoa: teoria ja käytäntö. Käytännön ongelmana oli jalojen ideoiden siirtäminen arkiseen elämänpiiriin, koulutyöhön. Tuossa tehtävässä kasvatusopin teoretikot Rousseauin tai Basedowin tapaan näyttivät surkeasti epäonnistuvan – eikä Sprengtportenkaan menestynyt paljoa paremmin. Jos sotilaskoulutus päätyikin Sprengtportenin kauden jälkeen hyviin käsiin, oman pojan kasvatusta ei ottanut sujuukseen. Poika sai isästään vain harvoin tukea ja turvaa. Opetussuunnitelman täytäntöönpano alkoi myötätulessa, mutta päättyi surullisesti. Porthan oli kelpo opettaja, joka tutustutti nuoren oppilaansa ranskan, historian ja maantieteen saloihin sekä opetti alkeita saksasta ja englannin kielestä. Matematiikassa edettiin Eukliden johdattelemana, ja latinan opinnotkin ehdittiin aloittaa. Opinnot luistivat, ja nuori paroni sai silmäiltäväkseen toinen toistaan vaativampia opuksia Millotin *Histoire Générale*in tapaan. Kun isä viipyi Hollannissa, tutustui nuorimies tuon maan historiaan, kuten Porthan kirjeessään kertoo 24.3.1786. Opinnot Porthanin alaisuudessa päättyivät kuitenkin lyhyeen vuonna 1786, kun isä-Sprengtporten päättikin loikata Venäjän keisarikunnan palvelukseen. Magnus Vilhelm seurasi isäänsä itärajan taakse.

Kansalliskirjastossa Seestan kokoelmassa säilytettävä matkakertomus, nuoremman Sprengtportenin laatima *Resan till Ryssland*, näyttää olleen vielä isän johdolla tehty pedagoginen harjoitelma, mutta vuodet Venäjällä koettelivat myös Magnus Vilhelmiä.²³³ Hän toimi isänsä adjutanttina, ja haavoittui Georg Magnusin tapaan Porrassalmen taisteluissa, kunnes päätyi takaisin Ruotsin valtakuntaan Kustaa IV Adolfin adjutantiksi palatakseen jälleen Venäjälle, jossa sortui pelivelkoihin ja kuoli Pietarissa oman käden kautta vuonna 1801 vain 29-vuotiaana.²³⁴ Käytännön kasvattajaksi isästä ei ollut, mutta hänen kasvatusopilliset pohdintansa ovat edelleen huomion arvoinen osa suomalaista kasvatustieteen historiaa.

231 Bruhn, Malmberg 1963, 233–240.

232 Heikkinen 1972, 145.

233 KK Coll 450:23; Hultin 1892, 537–538.

234 Hultin 1892, 538; Ramel 2005, 262.

SPRENGTPORTEN VENÄLÄISESSÄ HISTORIAKIRJOITUKSESSA

Anastasia Zhukova ja Svetlana Zaitseva

Historia tuntee lukuisia henkilöitä, jotka ovat toiminnallaan onnistuneet muokkaamaan kansojen ja valtioiden kohtaloita. Henkilöominaisuudet, kylmäverinen laskelmointi tai olosuhteiden yhteensattuma – nämä tekijät ovat jatkossa saattaneet vaikuttaa siihen, että henkilöä on alettu pitää sankarina tai petturina. Yksi Suomen historian kiistellyimmistä henkilöistä on Georg Magnus Sprengtporten. Hänellä lienee merkittävin rooli Suomen irtautumisessa Ruotsista ja liittämisesssä Venäjään.

Venäläistä historiantutkimusta Sprengtporten on kiinnostanut monessa mielessä: näkemyksiä on esitetty yhtäältä sotahistoriaa ja diplomatiaa, toisaalta Venäjän ja Suomen historiaa käsittelevissä teoksissa. Tämän artikkelin tavoitteena on tarjota katsaus Sprengtportenia (1740–1819) käsittelevään venäläiseen tutkimusperinteeseen vallankumousta edeltävältä ajalta Neuvostoliiton aikaisiin tulkintoihin ja lopulta viimeaikaiseen tutkimukseen.

Erikseen mainittakoon tutkimuksen kohdehenkilön alkuperäisen nimen ja sukunimen erilaiset translitterointitavat venäjänkielisissä asiakirjoissa: hyvin usein sukunimen ”t”-kirjain saattoi jäädä pois, joten jopa nykyaikaisessa historiantutkimuksessa tapaa erilaisia kirjoitusasuja, kuten *Спрегтпортен* (Sprengtporten). Vallankumousta edeltävissä julkaisuissa ja lähteissä on käytetty muunnosta *Шпрегхпортен* (Shprenghtporten) tai *Шпрегтпортен* (Shprengtporten). Etunimeä Georg Magnus on venäläistetty muotoon *Егор Максимович* (Jegor Maksimovitsh), ruotsinkielisestä nimestä on käytössä myös suomenkielinen versio Yrjö Maunu.

Tässä tutkimusartikkelissa on hyödynnetty perinteisiä historiagrafisia menetelmiä: ensiksi vertailevaa historiantutkimusta, jonka avulla on voitu tunnistaa yhtäläisyyksiä ja eroavuuksia tutkijoiden eri aikoina esittämissä tulkinnoissa G. M. Sprengtportenin toiminnasta; toiseksi ongelma-kronologista menetelmää, joka on erityisen tärkeä nykytutkimuksessa.

Ensimmäisiä tekstejä, joissa arvioitiin Venäjän alueelliseen laajentumiseen johtanutta Venäjän ja Ruotsin välistä sodankäyntiä 1700–1800-luvuilla, alkoi ilmestyä 1800-luvun alkupuoliskolla, muutama vuosikymmen sen jälkeen, kun Suomi oli liitetty Venäjän keisarikuntaan.²³⁵ Tosin Sprengtporten henkilönä ja toimijana ei vielä tuolloin kiinnostanut venäläistä yhteiskuntaa. Myöhemmin 1800–1900-lukujen vaihteessa kiinnostus Suomen historiaan kasvoi merkittävästi ennen kaikkea tavallisten suomalaisten ja suuriruhtinaskunnan yhteiskunnallisten ja poliittisten johtajien keskuudessa.

Tämän ilmiön pohjana oli niin sanottu Suomen kysymys, eli pohdinta Suomen oikeudellisesta asemasta Venäjän valtakunnan kokonaisuudessa sekä tarpeellisuudesta ja mahdollisuudesta myöntää Suomen suuriruhtinaskunnalle laajemmat oikeudet. Tähän liittyen monet julkaisut alkoivat saada poliittista sävyä. Historialliseen avainasemaan keskustelussa nousi Georg Magnus Sprengtporten, Suomen suuriruhtinaskunnan ensimmäinen kenraalikuvernööri, joka jo 1780-luvulla kannatti Suomen alueiden irtautumista Ruotsista ja niiden muuttamista joko itsenäiseksi valtioksi tai Venäjän keisarikunnan alaisuuteen kuuluvaksi autonomiaksi.

235 Ks. Suhtelen 1869; Mihailovskii-Danilevskii 1841; Brikner 1869.

Lähtökohtaisesti myönteisesti Sprengtporteniin suhtautuivat useimmiten omalla äidinkiellään kirjoittaneet suomalaiset poliitikot ja yhteiskunnalliset vaikuttajat. Venäjän keisarikunnan alamaaisina heidät voidaan lukea osaksi venäläistä historiankirjoitusta. Keskeisessä asemassa oli Georg Forsman, myöhemmin nimellä Yrjö Koskinen vaikuttanut suomalainen historioitsija, jolle keisari-suuriruhtinas myönsi aatelisarvon vuonna 1882. Hän oli innokas fennomaani ja suomen kielen puolustaja.

Monien aikalaistensa mielestä Koskinen painoi myönteisen käsityksen Sprengtportenista häntä tukeneelle suomalaisväestölle luoden kuvan ”kansakunnan todellisesta sankarista”. Tästä häntä usein kritikoiti muun muassa Turun lyseon historioitsija ja opettaja Karl Tigerstedt. Miesten kiivas keskustelu painottui muun muassa niihin seikkoihin, jotka olivat muuttaneet Sprengtportenin suhtautumisen kuningas Kustaa III:ttä ja emämaa Ruotsia kohtaan. Koskinen näki Sprengtportenin erottamisessa ja maasta karkottamisessa osoituksen ”Kustaa III:n epäluottamuksesta paitsi Sprengtportenia, myös laajemmin suomalaisia kohtaan”, mutta Tigerstedt uskoi, että ”tärkein syy hänen mielenmuutokseensa oli mitä alhaisin: kyse oli rahasta, parista tuhannesta riikintaalerista”. Sprengtporten koki itsensä loukatuksi, ja hänen ylpeytensä sai kovan iskun, minkä vuoksi hänessä syntyi viha ja kostonhalu kuningasta kohtaan. Sprengtporten oivalsi, että pahimmin hän voisi vahingoittaa Kustaa III:ttä Suomessa. Siellä hänet tunnettiin, siellä hänellä oli vaikutusvaltaa, ja sieltä Venäjäkään ei ollut kaukana. Hän päätti irrottaa Suomen Ruotsista välittämättä rakkaan kotimaansa toiveista tai keinoista tehdä se vauraamaksi”.²³⁶ Tällaista pohdintaa on teoksissaan esittänyt venäläinen tutkija Konstantin Grot²³⁷.

Keskeinen sija vallankumousta edeltävän ajan historiankirjoituksessa on Kesar Ordinin tutkimuksilla Sprengtportenin elämänvaiheista ja toiminnasta. Tärkein tutkijoiden viittaamista teoksista on ollut Ordinin artikkeli ”Suomen sankari Sprengporten: luku Suomen Venäjään liittymisen vaiheita tarkastelevasta historiallisesta tutkimuksesta”, joka ilmestyi Venäjän arkisto -nimisessä julkaisussa vuonna 1887.²³⁸ Kyseinen artikkeli perustuu pääasiassa Sprengtportenin omiin muistelmiin, ja sen laatimisessa on hyödynnetty Katariina II:n ja Paavali I:n aikakausien valtiohenkilöiden ja yhteiskunnallisten toimijoiden kirjeitä ja muistelmia. Ordiniin päättää esityksensä kertomukseen Sprengtportenin Venäjän-matkasta, mutta jättää käsittelemättä ajanjakson vuoden 1808 jälkeen, jolloin Suomi liitettiin Venäjään. Samalla kirjoittaja selitti Suomen autonomista asemaa sekä venäläisen ja suomalaisen aateliston välistä eroa nimenomaan Sprengtportenin asemalla, toiminnalla ja vaikutuksella Venäjän monarkkeihin ja näiden lähipiiriin.

Ordin kutsuu Sprengtportenia ”Suomen sankariksi” korostaen juuri suomalaisen yhteisön ja hallinnon näkökulmaa, mutta hänen oma arvionsa on päinvastainen. Se perustuu Venäjän valtionpolitiikkaan, jolloin Sprengtportenista jäävät jäljelle vain luonteen kielteiset piirteet. Sprengtporten on kaikkien niiden maiden pelturi, jotka ovat tarjonneet hänelle rahaa, palveluksia, matkoja, nautintoja ja muuta sellaista.

Ordin puhuu toistamiseen ”Venäjän palveluksessa olevan ruotsalaisen maahanmuuttajan” kunnianhimosta, oveluudesta, kerskailusta, tuhlailusta, ahneudesta ja juonittelusta. Lopuksi hän tekee seuraavan johtopäätöksen Sprengtportenin roolista Suomen liittämiseksi Venäjään ja hänen vaikutuksestaan Venäjän keisarikunnan kor-

²³⁶ Grot 1901, 388.

²³⁷ Grot 1901.

²³⁸ Ordini 1887.

keimpiin valtiomiehiin, mukaan lukien keisareihin: ”Suomen valloituksessa hänkin oli karpäsen roolissa liinakon korvalla; tosin tämä karpänen pörräsi ympärillä, sujahteli korvaan, teki sokeaksi, puri ja ajoi lopulta hevoset pois suoralta tieltä”.²³⁹ Toisessa teoksessa (Suomen valloitus: julkaisemattomiin lähteisiin perustuva kuvaus) sama tekijä syvenyi tarkemmin Kustaa III:n sodan tapahtumiin korostaen yhtä lailla Sprengtportenin kielteisistä roolia Venäjän hovissa.²⁴⁰

Muutkin venäläiset kuvailivat ruotsalaista pääosin kielteisesti. Sprengtportenia kutsuttiin luopioksi, petturiksi, seikkailijaksi ja huijariksi, luotiin mielikuvaa epärehellisestä, epämiellyttävästä, juonittelevasta tuhlaajasta. Miehen aikalaisten silmissä hänen ulkonäkönsäkin herätti kielteisiä tunteita.

Suomen suurruhtinaskunnan valtiosihteerinä ja ministerivaltiosihteerinä Aleksanteri I:n ja Nikolai I:n hallituskaudella toimineen Robert Henrik Rehbinderin sanoja siteerattiin julkaisuissa useaan otteeseen kuvailtaessa Sprengtportenia: ”– hän oli pitkä, pyylevä, hänellä oli pienet, läpätunkevat silmät ja ylimielinen katse. Hänen koko hahmossaan oli jotain saalistavaa, ja se saattoi herättää pelkoa”.²⁴¹ Sprengtportenia on syytetty kevytmielisyydestä, kostonhimoisuudesta, kunnianhimoista ja mahtailusta, ja häntä on varmastikin halveksittu siitä, että hän on ”rikkonut lailliselle kuninkaalle antamansa valan ja pyrkiessään erottamaan Suomen Ruotsista ja muuttamaan sen erilliseksi maaksi on hän usein ryhtynyt juonittelemaan poistaakseen esteet, jotka erottivat häntä päämäärästään”. Sekä aikalaiset että jälkipolvet tuomitsivat hänet jyrkästi.²⁴²

Vallankumousta edeltävän ajan historiankirjoituksessa esitettiin myös toisenlaisia, myönteisiä arvioita Sprengtportenin persoonallisuuden tietyistä piirteistä. Toimittaja ja kustantaja Boris Glinski kutsui ruotsalaista ”tulisieluksi”: ”Hän oli elämänjanon viemä, hänen toimensa oli täynnä sovittamattomia ristiriitoja. – – Intohimoisena ja myrskyisänä hän ei hallinnut halujensa rajoja. Naisilla oli merkittävä osa hänen elämässään, ja hän palvoi heitä, etsi heitä kuin kiihkeä Don Juan. Hänen varansa eivät riittäneet elämän nautintoihin, niinpä kerjäämistä ja jopa nöyryytystä kaihtamatta hän pyrki kaikin tavoin hankkimaan varjoa”.²⁴³ Suomen hallintovaltaa 1800-luvun lopussa tutkinut Petr Messaros, joka ei muuten aina puhunut Spengtportenista myönteiseen sävyyn, totesi, että tämä ”osoitti toiminnallaan huomattavaa tarmokkuutta ja kykyä sopeutua olosuhteisiin”.²⁴⁴

Vallankumousta edeltävän ajan historiankirjoitus pohti Sprengtportenin roolia Venäjän ja Ruotsin välisissä suhteissa ohittamatta kuitenkaan erästä Venäjän ja Ranskan välisiin suhteisiin liittyvä episodina vuodelta 1800, jolloin Sprengtporten sai tehtäväkseen palauttaa venäläiset sotavangit kotimaahan.²⁴⁵ K. Valishewski kuvaili toimintansa tuloksia seuraavasti: ”Suomalainen seikkailija oli uusi huijari. Kun hänellä oli valtuudet, jotka eivät olleet riittävän yksiselitteisiä, hän laajensi niitä mielivaltaisesti. Kiertoilmauksin hän vakuutti pitelevänsä käsissään Venäjän ja Ranskan, vieläpä koko Euroopan kohta-
loa.”²⁴⁶

239 Ordin 1887, 502.

240 Ordin 1887.

241 Borodkin 1912, 208.

242 Danielson-Kalmari 1890, 42.

243 Glinskii 1890, 183.

244 Messarosh 1897, 78.

245 Schilder 1896; Valishevskii 2005.

246 Valishevskii 2005, 36.

Toisin sanoen, muutamat kirjoittajat kutsuivat ruotsalaista ”erittäin voimalliseksi rakenteita ravistelevaksi poliitikoksi”²⁴⁷, muutoin vallankumousta edeltävää historiankirjoitusta luonnehti seuraava toteamus: ” – Sprengtporten on svekomaaneille petturi, suomalaisille hän on Suomen tasavaltalaisuuden aatteen perustaja, kansansankari, jonka Venäjän hallitus petti.”²⁴⁸

Sprengtportenin persoona kiinnitti historioitsijoiden huomiota edelleen Neuvostoliiton aikana. Petroskoilainen historioitsija Juho Käiväräinen tutki Venäjän, Ruotsin ja Suomen välisiä suhteita 1800-luvun alussa, muun muassa Suomen liittämiseen liittyviä tapahtumia. Irina Takalan²⁴⁹ mukaan hänen teoksensa ”seisoi kotimaisen suomalaisuuden tutkimuksen alkulähteillä”.

Käiväräinen luonnehti Sprengtportenia ”koko Suomen ruotsalaisvastaisen ja venäläismyönteisen liikkeen keskeiseksi järjestäjäksi ja sieluksi” todeten, että tämä ”samoin kuin hänen aatetoverinsa, oli hyvin tietoinen siitä, että Suomen tulevaisuus riippui paljolti Venäjästä”.²⁵⁰ Sprengtportenin siirtymistä Venäjän palvelukseen Käiväräinen kommentoi lainaamalla itse Sprengtportenia: ”Aikaa ei ollut hukattavaksi, enkä voinut enää sietää Ruotsin hallituksen epäoikeudenmukaisuutta, joten tulin venäläiseksi”²⁵¹.

Käiväräinen tarkastelee yksityiskohtaisesti Suomen liittymisen ulkopoliittisia näkökohtia ja paneutuu myös Sprengtportenin rooliin. Porvoon valtionpäiviä kuvaillaessaan hän toteaa: ”Ehdotukset, joiden perusteella Porvoon valtiopäivät valitsivat hallintokonseljinsa, olivat Rehbinderin ja Speranskin laatimia, vaikka pääkohdat lainattiin Sprengtportenilta”.²⁵² Yrjö Koskista lainaten hän toteaa: ”...suomalainen näkökulma – olisiko parempi sanoa Sprengtportenin näkökulma – on saanut historiallisen vahvistuksen. Aiemmin petturuudesta tuomitusta Sprengtportenista tuli ylin välittäjä oman isänmaansa ja monarkin välillä.”²⁵³

Petroskoilainen tutkija Aleksandr Laidinen esittelee tutkimuksessaan²⁵⁴ Sprengtportenin sotilasuran tärkeimpiä virstanpylväitä, hänen ajatuksiaan Suomen itsenäisyydestä sekä edesottamuksiaan tällä saralla. Toisaalta, kun Viljam Pohlebin arvioi Suomen liittämistä Venäjän keisarikuntaan ”edistykseksi askeleeksi” ja kiinnittää huomiota siihen, että ”1800-luvun alkuun mennessä Suomessa itsessään oli jo kylvetty tyytymättömyyden siemeniä Ruotsin hallintoa kohtaan ja tähän tyytymättömyyteen perustuvia suunnitelmia vapautua Ruotsin alaisuudesta”, Laidinen ei kuitenkaan mainitse Sprengtportenia itsenäisyyspyrkimysten tärkeimpien ideologisten innoittajien joukossa.²⁵⁵

Sprengtporten kiinnosti neuvostohistorioitsijoita, paitsi Suomen historian, myös erään muun asian yhteydessä. Diplomatian historiassa, joka oli yksi ajan suurimmista ulkopoliittikkaa käsittelevistä teoksista, Sprengtporten mainitaan vuoden 1800 Maltaan tapahtumien yhteydessä: ”Valloittamalla saaren britit pyrkivät syrjäyttämään sekä Ranskan että Venäjän Välimeren alueelta, mikä sai Paavali I:n irtaantumaan Lontoosta – –”.

247 Glinskii 1890, 183.

248 Messarosh 1897, 129.

249 Takala 2000.

250 Käiväräinen 1965, 26.

251 Käiväräinen 1965, 29.

252 Käiväräinen 1965, 237-238.

253 Käiväräinen 1965, 240.

254 Laidinen 1972.

255 Pohlebin 1975, 32.

Pesäero Englannista johti siihen, että venäläinen kenraali Sprengtporten lähetettiin Pariisiin virallisesti neuvottelemaan vankien palauttamisesta, mutta todellisuudessa palauttamaan diplomaattiset yhteydet Pietarin ja Pariisin välille.”²⁵⁶

Taidetutkija Nadezhda Gontšarova ottaa esille toisen vaiheen Sprengtportenin elämässä. Se koskee taiteilija Jemeljan Kornejevia, joka liittyi Sprengtportenin johtamaan retkikuntaan vuonna 1802. Kirjoittaja toteaa, että tehtävä oli salainen, jonka vuoksi lähteitä ei juurikaan ole. Todellisuudessa kuvaus tehtävästä perustuu Sprengtportenin Aleksanteri I:lle antamaan raporttiin: ” – Vuonna 1802 sain imartelevan toimeksianton tutkia useiden upseerien ja yhden piirtäjän kanssa Venäjää sekä kiertää sen eteläisiä raja-alueita Kjahtasta Korfuun kerätäkseni mielenkiintoisia esineitä. Ensimmäisen vuoden käytin matkan tekemiseen Orenburgiin, sitten Siperian Irtyš-jokea pitkin ja edelleen Kiinan rajaa myötäillen Buhtarmasta Kjahtaan. Toisena vuonna minun oli seurattava Kaukasuksen linjaa, ja kolmantena vuonna lähdin Krimiltä Konstantinopolin kautta – – Korfuun.”²⁵⁷ Kirjoittajan mukaan kenraali vieraili myös Irkutskissa, ja vuonna 1804 retkikunta lähti Turkkiin ja Kreikkaan, jossa Sprengtportenin ”tehtävänä oli kartoittaa Jooniansaarten tasavallan sotilaslinnoituksia”.²⁵⁸

Kiinnostus Sprengtporteniin säilyi neuvostoaikaisessa tutkimuksessa. Hänen toimintaansa tarkasteltiin ensisijaisesti Venäjän, Ruotsin ja Suomen suhteiden kehityksen näkökulmasta. Useat historioitsijat, muun muassa Käiväränen, loivat perustan moniulotteiselle tutkimustyölle, jossa nykyisin erottuu useita Sprengtportenin henkilöä sekä hänen elämänsä ja toimintansa vaiheita käsitteleviä painopisteitä. Melko laajan kokonaisuuden muodostavat tutkimukset, joissa pohditaan Suomen historian vaiheita, alueen liittämistä Venäjään sekä Venäjän ja Ruotsin välisiä suhteita 1700–1800-lukujen vaihteessa. Mukana on myös katsauksia tuon ajan aihepiireihin, muun muassa Suomen sotaa käsitteleviä teoksia.²⁵⁹

Galina Grebenštšikovan väitöskirjassa ovat keskeisellä sijalla Venäjän ja Ruotsin suhteet 1760–1780-luvuilla sekä Kustaa III:n sota, jonka yhteydessä Sprengtportenin on esillä. Tekijä valottaa kahden valtion laivastojen sotaoperaatioita Itämerellä. Hän selvittää Sprengtportenin välirikkoa Kustaa III kanssa, siirtymistä Venäjän palvelukseen ja kapinan harkitsemista Suomessa sekä sen epäonnistuttua yhteyksiä Tukholmaan venäläisen lähettilään kautta.²⁶⁰

Sprengtportenin esiintyy myös Irina Zelenevan Anjalan liittoa koskevissa pohdinnoissa. Liiton jäsenet osoittivat tyytymättömyyttä Ruotsin kuninkaallista valtaa kohtaan. Liiton perustamista edelsi Liikkalan nootti, jota pidetään yhtenä osoituksena Kustaa III:n epäonnistumisista sekä ulko- ja sisäpoliittisista virheistä.²⁶¹ Anjalan liiton salainen toiminta liittyi läheisesti Sprengtporteniin, joka oli eräänlainen yhdysside liittolaisten ja Venäjän valtiota edustaneen keisarinna Katariina II:n välillä. Tosin tutkijoiden huomio kohdistuu pääasiassa varsinaisiin salaliittolaisiin ja heidän rooliinsa Kustaa II:n sodassa 1788–1790.²⁶²

256 Sorina 1959, 461.

257 Gontšarova 1987, 26.

258 Gontšarova 1987, 27–28.

259 Ks. Kan 2009, 46; Takala, Solomeshch 2009, 66–71; Takala 2000.

260 Grebenštšikova 2008, 666–668.

261 Zeleneva 2006, 203.

262 Ks. Sekste 2014, 107–110; Sekste 2015; Timchenko 2019.

Tutkija Irina Takalan teos tarkastelee suomalaisten kansallishengen muodostumista ja kehitystä 1700-luvun jälkipuoliskolla ja 1800-luvun alussa. Kyseiselle ajanjaksolle sijoittuu myös Sprengtportenin toiminta. Hänet esitetään henkilönä, joka kehitteli ja levitti ajatusta Suomen irtautumisesta Ruotsin vallasta.²⁶³ Ajatus suomalaisten kansallisesta heräämisestä ja autonomiasta esiintyy muissakin tutkimuksissa.²⁶⁴ Yksi Dmitrii Kolesnikovin artikkeleista käsittelee Nikolai I:n valtakuntaa. Siinä hän palaa vuosien 1808–1809 tapahtumiin korostaen Sprengtportenin osuutta valtiopäivien koolle kutumisissa.²⁶⁵ Porvoon valtiopäivien järjestäminen 1809 on usein herättänyt muidenkin venäläisten historioitsijoiden huomion: silloin ei ruotsalais-venäläisen sotapäällikön nimeä suinkaan ole jätetty syrjään.²⁶⁶

Tarkastellessaan Suomen hallintojärjestelmää ja lainsäädäntöä, eli autonomian asemaa Venäjän keisarikunnassa osa tutkijoista korostaa Suomen liittämistä Venäjään. Myös liitettyjen alueiden hallintokoneiston toiminta kiinnostaa, mutta Sprengtportenin osuus historian käännteissä rajoittuu kiinnostuksen ulkopuolelle.²⁶⁷ Näistä poikkeaa Leo Suni tutkiessaan Suomen suuriruhtinaskunnan muodostumista osana Venäjän keisarikuntaa. Hän tarkastelee Sprengtportenin osuutta suuriruhtinaskunnan hallintojärjestelmän suunnittelussa ja muodostamisessa, kenraalikuvernöörin aseman ja valtuuksien määrittelyssä sekä Suomen alueellisten rajojen vahvistamisessa. Tekijä toteaa, että ”Sprengtporten näki Suomen autonomisena valtiona, jonka johdossa oli yksi Romanovin keisarillisen hovin edustajista.”²⁶⁸

Sprengtportenin hahmo Suomen suuriruhtinaskunnan ensimmäisenä kenraalikuvernöörinä nousi osaksi Venäjän keisarikunnan kuvernöörijohtoisten hallintoalueiden tutkimusta Venäjän keisarikunnassa laajemmin sekä valtion reuna-alueilla.²⁶⁹ Tutkija Aleksandr Filonov toteaa, että ”Venäjän ensimmäinen kenraalikuvernööri [Suomen suuriruhtinaskunnassa] G. M. Sprengtporten laati ja toimitti Venäjän hallituksen viranomaisille yksityiskohtaisen luonnoksen toimenpiteistä, joilla pyrittiin parantamaan hänen vastuullaan olevan alueen väestön sosioekonomista tilannetta.”²⁷⁰

Venäjän ja Suomen välisten suhteiden historian tutkimukseen liittyviä asioita on käsitelty myös kansainvälisissä konferensseissa. Erikseen mainittakoon Petroskoin valtionyliopiston 19.–22. lokakuuta 2009 järjestämä tieteellinen konferenssi ”Venäjä ja Suomi moninapaisessa maailmassa: 1809–2009”, johon osallistui yli 150 tiede- ja koulutuskeskuksen, julkishallinnon sekä yhteiskunnallisen toimijan edustajaa Venäjältä, Suomesta ja Ruotsista. Sprengtporten mainittiin ainakin Leo Sunin esityksessä ”200 vuotta Suomen autonomiaa: taipaleen alku”, jossa huomioitiin hänen nimityksensä kenraalikuvernöörin virkaan.²⁷¹

Tutkimuksen seuraava näkökohta koskee Venäjän suhteita Ranskaan, sekä Sprengtportenin paikkaa niissä. Niinpä historioitsija Ivan Igolkin tarkastelee Sprengtportenin osallistumista vuoden 1800 neuvotteluihin venäläisten sotavankien palauttamisesta

263 Takala 2006.

264 Ks. Kolesnikov; Roginskii; Roginskii; Timchenko; Lanko.

265 Kolesnikov, 64–68.

266 Ksenzov 2012, 42–49.

267 Ks. Balandin; Belousov, Abdullaev.

268 Suni 2013, 41.

269 Arutjunjan 2001.

270 Filonov 2019, 61.

271 Suni 2009, 102–103.

kotimaahan ja toteaa hänen varsin aktiivisen roolinsa ”ystävyyssuhteiden luomisessa”, mikä ilmenee asiakirjojen vaihtona ja suorana onnistuneena yhteydenpitona Talleyrandin ja Napoleonin kanssa.²⁷² Kenraali Sprengportenin missiota sekä Stepan Kolytševin lähetystä Pariisissa käsittelee väitöskirjansa ensimmäisessä luvussa Olga Ioštšenko. Hän varmistaa Sprengportenin toiminnan myönteisen vaikutuksen erotukseksi seuraajansa Kolytševin edesottamuksista: ”Tavattuaan Sprengportenin vielä Pariisissa Kolytšev raportoi Pietariin, että kenraali ’on ilkeällä käytöksellään tuhonnut kaikki asiamme täällä.’” Todellisuudessa asioiden kulkua muutti nimenomaan Venäjän Ranskan uuden lähettilään sopimaton käytös: hänen ennakkoluuloisuutensa tasavaltaista Ranskaa kohtaan vaikeutti huomattavasti neuvottelujen etenemistä, joka oli menestyksekkäästi alkanut Sprengportenin toimesta ja jatkui Napoleonin ja Paavali I:n kirjeenvaihtona.²⁷³

Tärkeä vaihe Sprengportenin elämässä oli hänen johtamansa tutkimusmatka Venäjän kaukaisille alueille 1802–1804. Perustan aiheen tutkimiselle muodostavat retkikuntaan kuuluneen Konstantin Alexander Karl Wilhelm Christoph Graf von Benckendorffin muistiinpanot sekä historioitsija Gontšarovan tutkimus vuodelta 1987. Benckendorffin elämää ja toimintaa, muun muassa osallistumista tutkimusmatkaan, on käsitelty lukuisissa tutkimuksissa. Hyvänä esimerkkinä on Grigorii Bibikovin väitöskirja Benckendorffin elämästä vuoteen 1826. Bibikovin kertoo Benckendorffin liittymisestä Sprengportenin retkikuntaan sekä käy tarkemmin läpi vierailuja eri kaupungeissa ja tutustumista paikalliseen tapakulttuuriin ja arkeen.²⁷⁴ Analysoidessaan saman retkikunnan tuloksia Panteleimon Grunberg käy läpi retkikunnan johtajan G. M. Sprengportenin taustoja.²⁷⁵ Päähuomio on kuitenkin Benckendorffin esittämässä vuoden 1812 sotatapahtumissa sekä Venäjän armeijan vuonna 1813 tekemässä Saksan ja Ranskan kampanjassa. Mainintoja retkikunnasta löytyy myös matkan varrella sijaitsevien paikkakuntien kotiseutututkimuksista, muun muassa Kaukasuksella²⁷⁶ ja Kiinan rajamailla sijaitsevan Kjahtan alueelta.²⁷⁷

Tutkija Nikolai Samoilov kertoo Sprengportenin retkikunnasta tarkastellessaan Kjahtan keskeistä sijaintia Venäjän ja Kiinan välisissä kauppasuhteissa. Retkikunnan tehtäviin kuului ”sotilaallisen ja strategisen tilanteen tutkiminen ja linnoitusten tarkastaminen”: ”Kjahtan mainitseminen yhtenä tarkastusmatkan keskeisistä kohteista tarkoitti ja korosti merkitystä, jonka Venäjän viranomaiset antoivat tälle Kiinan rajalla sijaitsevalle paikkakunnalle.”²⁷⁸

Hyvin pieni osa nykytutkimuksesta lähestyy Sprengportenia hänen persoonansa, elämänsä ja perhesuhteidensa valossa, vain harvakseltaan hänestä näkyy arvioita myöskään julkisena henkilönä, sotilaana ja poliitikkona. Kattavin katsaus Venäjän palvelukseen siirtyneen ruotsalaisen elämään ja toimintaan lienee Vadim Faibisovichin artikkelissa.²⁷⁹ Teoksen suuri puute on kuitenkin se, että etenkin vallankumousta edeltäneiden tutkijoiden töihin on viitattu hyvin vähän eikä joihinkin konkreettisiin lähteisiin, kuten Sprengportenin muistelmiin, ole lainkaan viittauksia.

272 Igolkin 2010.

273 Ioštšenko 2007, 35.

274 Bibikov 2009.

275 Grunberg 2003.

276 Klitšnikova 2006.

277 Samoilov 2009.

278 Samoilov 2009, 194.

279 Faibisovitš 2004

Maksim Meltsin tarkastelee Sprengtportenin suvun taustoja. Hän tekee katsauksen Georg Magnuksen ja erityisesti hänen poikansa Magnus Vilhelmin yksityiselämään ja yrittää selvittää tämän kuoleman mahdollisia syitä ja olosuhteita.²⁸⁰

Petroskoilainen tutkija Ilja Solomeshch piti 4. joulukuuta 2020 järjestetyssä avoimessa luentoseminaarissa ”Venäjä, Suomi, Karjala: yhteisen historian ja kulttuurin sivuja” esitelmän ”Petturi vai patriotti? Georg Magnus Sprengtporten (1740–1819)”, jossa hän hahmotteli ruotsalaisen elämän päävaiheita, mutta jätti vastauksen otsikossa esitettyyn kysymykseen kuuntelijoiden päätettäväksi.²⁸¹

Sprengtportenin nimi löytyy useista hakuteoksista ja tietosanakirjoista.²⁸² Viime vuosina myös populaaritieteelliset ja internetjulkaisut ovat alkaneet julkaista hänen elämänsä liittyneitä tarinoita.²⁸³

Yhteenvetona voidaan todeta, että nykyhistoriografia sisältää huomattavan määrän tutkimuksia Venäjän, Suomen ja Ruotsin sekä Venäjän ja Ranskan välisistä diplomaattisista ja sotilaallisista suhteista, jossa G. M. Sprengtporten oli tavalla tai toisella mukana. Hänen elämänsä muita puolia, kuten retkiä Venäjälle, toimintaa kenraalikuvernöörinä sekä eläköitymistä, perhe- ja yksityiselämää, on käsitelty vain vähän, lähinnä Venäjän historian laajojen tapahtumien ja ilmiöiden osana. Käytännössä monet nykyjulkaisut toistavat kuitenkin muiden, myös vallankumousta edeltäneiden, julkaisujen sisältöä ja perustuvat samoihin lähteisiin.

Historiantutkimuksen käytännössä on vaikea hahmottaa Georg Magnus Sprengtportenin kaltaisesta kiistanalaisesta ja ristiriitaisesta henkilöstä objektiivista kuvaa, joka perustuisi sekä vallankumousta edeltävältä ajalta saatavilla oleviin lähteisiin, että neuvostoaikaisiin ja sen jälkeisiin tutkimustuloksiin. Olemattomalle huomiolle on jäänyt moni asia, kuten hänen vaikutusvaltansa korkea-arvoisiin virkamiehiin ja vallanpitäjiin.

Sadan vuoden aikaperspektiivillä katsottuna ja aikansa tapahtumiin suhteutettuna vallankumousta edeltäneet venäläistutkijat näyttävät suhtautuneen erittäin kielteisesti Sprengtporteniin henkilönä ja aliarvioivat hänen toimintaansa. Hyvä kysymys onkin, lieneekö tutkimuksessa tapahtunut muutosta reilun kahdensadan vuoden aikana? Oliko Sprengtporten petturi, luopio, kunnianhimoinen ja keinoja kaihtamaton pyrkyri, vai kuuluivatko nämä henkilöominaisuudet yleisesti hänen aikaansa? Omasiko hän kyvyn vakuuttaa korkea-arvoiset piirit toimintansa oikeellisuudesta? Puolustiko hän oman aikansa edistyksellisiä ajatuksia? Näihinkin kysymyksiin vastauksia voi ehkä antaa uusi tutkimus, joka aiemmin löytymättömiin lähteisiin tukeutuen tai jo tunnettuja lähteitä uudelleen tulkiten luo entistä kattavamman kuvan Georg Magnus Sprengtportenin elämästä ja työstä.

280 Meltzin 2012.

281 Solomeshch 2020.

282 Ks. Venäjän imperiumin korkeimmat arvot 2019; Suhareva 2005.

283 Iskyl 2011.

SPRENGTPORTENIN JA MATKAILU- LIIKETOIMINNAN YHTYMÄKOHTIA

KESTÄVYYS KÄYTÄNNÖSSÄ – MATKAILUTUOTTEITA JA -PALVELUITA

Hanna-Maija Väisänen

Huolellisesti suunniteltu ja toteutettu kestävä matkailutuote edistää kestäväää kehitystä (mahdollisimman) kattavasti ja tuo kuluttajalle myönteisen kokemuksen. Matkailijat pitävät kestävyttä yleensä kannatettavana asiana.²⁸⁴ Parhaimmillaan se rakentaa kokemuksesta elämystä. Lisäksi (on hyvä tiedostaa, että) monet kestäväää kehitystä edistävät toimet tai ominaisuudet toimivat samalla laatuominaisuuksina ja vaikuttavat asiakastytyväisyyteen.²⁸⁵ Tämän vuoksi kestävyttä on tarpeen tarkastella yrityksen, ympäristön ja yhteisön lisäksi myös matkailijan näkökulmasta. Seuraavissa tuotekohtaisissa kuvauksissa tuodaan esille historiamatkailutuotteiden kestävyden lisäksi sitä, miten kestävydellä voidaan vaikuttaa myös myönteiseen matkailijakokemukseen.

KESTÄVYYDEN YLEISET SÄÄNNÖT, SUOSITUKSET JA KÄYTÄNTEET

Kestävyden yleiset säännöt ja suositukset näkyvät hyvin majoitus- ja ruokapalvelussa. Ympäristökestävyden osalta keskeisiä ovat sellaiset toimet, jotka mahdollistavat resursien tehokkaan käytön ja vähäpäästöisyyden. Tällaisia ovat: energian säästäminen, vedenkäyttö, jätteiden vähentäminen, lajittelu ja kierrätys.²⁸⁶

Majoitus- ja ruokatoiminnassa ympäristökestävyttä edistäviä käytännön toimenpiteitä ovat muun muassa vettä säästävien vesikalusteiden asentaminen, pyyhkeiden uudelleen käyttäminen, jätteiden lajittelu ja kierrätys, täytettävien pesuaineannostelijoiden käyttäminen yksittäispakkausten sijaan, kertakulutustuotteiden välttäminen, energiasäästölamppujen käyttäminen, vähäkulutuksellisten koneiden ja laitteiden hankkiminen, luomun ja paikallisen raaka-aineiden käyttäminen, huonekalujen kunnostaminen ja hankkiminen kierrätyksestä.²⁸⁷ Esimerkiksi päivittäiskäytössä olevien pehmo- ja toimistopaperien on hyvä olla ympäristömerkittyjä. Siivouksessa ympäristöystävällisyys tarkoittaa oikeiden työtapojen, apuvälineiden ja kemikaalien käyttämistä.

Rakennuksien ja alueiden ylläpitäminen ja kunnostaminen lisäävät niiden käyttöikä sekä asiakkaiden viihtyvyyttä. Kunnossapidossa ja remonteissa suositellaan ympäristöystävällisiä ja terveellistä sisäilmaa edistäviä materiaaleja sekä rakennuksen ja tilojen kulttuurihistoriallisen tyylin huomioon ottamista. Rakennusten suojelu ja ylläpitäminen on myös kulttuuriympäristön vaalimista muun muassa rakentamalla paikallisen tai perinteisen rakennustyylin mukaisesti.²⁸⁸

284 Chhabra 2015; Yu ym. 2017 ja 2018.

285 Barreda & Bilighan 2013; Dolnicar & Otter 2003; Wattanakamolchai ym. 2016.

286 Bohdanowicz 2006; Garay & Font 2012; Kim ym., 2018; Roberts ja Tribe 2008; Molina-Azorin ym. 2009.

287 Bohdanowicz 2006; Blinnikka & Hauvala 2015.

288 Jäntti ym. 2014.

Kuva 7. Jäteastiat voivat olla informatiivisia monella tavoin. Suomenlinnassa astioiden mustavalkoiset kuvat ovat tuulahdus menneestä, mutta kertovat samalla, miten lajitella. Kuva Hanna-Maija Väisänen.

Sosiaalisesti kestävä on erilaisten asiakasryhmien ja heidän tarpeidensa huomioon ottaminen. Erityisryhminä pidetään muun muassa liikuntarajoitteisia asiakkaita, lapsiperheitä ja lemmikkien kanssa matkustavia. Yritykset voivat huomioida liikuntarajoitteiset toiminnassaan esteettömillä tiloilla, kulkureiteillä ja muilla rakenteilla (mm. huoneissa, puutarhassa, WC:ssä, kahviloissa ja ravintoloissa). Lapsiperheet tarvitsevat helpottavia kalusteita kuten pinnasänkyjä ja syöttötuoleja. Lemmikit voidaan puolestaan ottaa huomioon esimerkiksi juomakupeilla, pyyhkeillä ja herkkupusseilla. Tämän tyyppisiä tuotteita voidaan hyvin tuotteistaa historian elementtejä hyödyntäen.

Historiallisissa paikoissa voi tulla tilanteita, jolloin tarkoituksenmukaisempaa kiinnittää ensisijainen huomio pikemmin kulttuuriseen kuin sosiaaliseen kestävyys. Esimerkiksi esteettömiä tiloja tai kulkureittejä ei voida rakentaa kajoamatta historiallisesti arvokkaaseen rakennukseen. Historialliseen rakennukseen sijoittuvassa toiminnassa rakennuksen historiallinen arvo on syytä ottaa toiminnan lähtökohdaksi, jonka ehdoilla kaikki toiminta toteutetaan. Historiasta ammennettavat elementit on hyvä sopeuttaa palvelun tuotekonseptiin, jolloin matkailijakin kokee historian kokonaisuuden luontevaksi osaksi.

Kulttuurisen kestävyden esiin tuomisessa viestiminen mahdollistaa oikean tiedon jakamisen. Historiatieto on hyvä tuoda esille sellaisissa kohdissa tai tilanteissa, että asiakas voi sen luontevasti vastaanottaa. Tarinallistaminen on hyvin toimiva keino. Matkailijat pitävät kulttuurisen kestävyden ilmentymiä erityisen myönteisenä asiana. Matkailijoille voidaan kestävyden ja vastuullisuuden avulla tuottaa myönteisiä matkailukokemuksia liittämällä palveluun kulttuurisia elementtejä, jotka voivat olla tarinoita, kulttuurimaisemia tai vaikkapa sisutuselementtejä.²⁸⁹ Jätehuoltokin voidaan suunnitella kulttuurisen kestävyden näkökulmasta. Esimerkiksi roskalaatikot on mahdollista tuoda osaksi historiallista tai teemallista ympäristöä (kuva 7).

289 Väisänen 2019; Väisänen 2022 unpublished.

RUOKAPALVELUIDEN ERITYISPIIRTEET KESTÄVYYDESSÄ

Ruokapalvelut voivat vähentää ympäristökuormitusta raaka-ainevalinnoilla ostamalla luomutuotteita, paikallisia tai sesonginmukaisia tuotteita tai vähentämällä punaisen lihan osuutta tai vähentämällä ruokahävikin määrää esimerkiksi pyrkimällä paremmin enustamaan menekkiä, ruokannoksia muuttamalla tai pienentämällä lautaskokoa.²⁹⁰

Kuva 8. Paikallista ruokaa tarjolla lautasella, joka on koristeltu paikallisilla kalliomaalausaiheilla. Kuva Markku Itkonen.

Paikallinen ruoka ja juoma tukevat kestävyyttä usealla tavalla. Ne ovat yksi tärkeimmistä kulttuurin ilmentäjistä; paikallista ruokaa nauttiva matkailija pääsee matkakohteen kulttuurin yhteyteen. Lisäksi paikallisten tuotteiden hankinta tukee alueen taloutta, niin alkutuotantoa kuin yritystoimintaa. Paikallisuus saa aikaan positiivisia tunteita, ja se yhdistetään laadukkuuteen ja hyvään makuun. Paikallistuotteita ostaessaan matkailija tuntee itse olevansa vastuullinen kuluttaja. Paikallisuus voi siis toimia samanaikaisesti elämyksellisenä tekijänä sekä kestävyuden osoittajana ja toteuttajana.²⁹¹

Paikallisella ruoalla on tärkeä rooli paikallisen ruokakulttuurin ja -perinteen säilyttäjänä sekä alueen identiteetin vahvistajana.²⁹² Ruoka on alueen kulttuurin keskeinen osa. Ruokapaikat voivat ylläpitää alueellista ruokakulttuuria (raaka-aineita, valmistustapoja ym.) tarjoamalla perinteisiä erikoisuuksia.

Kulttuurinen kestävyys voi näkyä myös ruokapaikan miljöössä (vanhojen rakennusten ja pihapiirien entisöinti ja ylläpitäminen), tarjottavassa ruoassa tai ruokaan liittyvässä tapahtumassa (historiaan pohjautuvat ruokalajit ja -tapahtumat sekä tarinat).²⁹³

Sosiaalista kestävyyttä on eri asiakasryhmien ja heidän tarpeidensa huomioon ottaminen. Ruokailutarjonnassa se tarkoittaa erityisruokavaliota noudattavien asiakkaiden huomioimista, esimerkiksi keliakia, laktoosi-intoleranssi ja muut ruokavaliorajoitteet.²⁹⁴

Ruoka on matkailijan ruokaelämyksen keskiössä, siksi siihen kannattaa panostaa. Paikalliset ja sesonginmukaiset tuotteet ilahduttavat matkailijoita, koska ne yhdistetään hyvään ja maukkaaseen ruokaan.²⁹⁵ Matkailijat eivät voi kokea elämyksiä ruokaan liittyvistä aineettomista tekijöistä, ellei niistä viestitä heille. Tarinoiden avulla esimerkiksi historiallinen tausta saadaan luontevasti esiin. Kuvassa 3 on esimerkki, miten tarjoiluasioilla voidaan tuoda esille muinaiskulttuuria.

290 Baldwin ym. 2011; Gössling ym. 2011.

291 Enteleca Research and Consultancy 2000; Everett & Aitchison 2008; Sims 2009.

292 Everett & Aitchison, 2008.

293 Asikainen ym., 2013; Väisänen 2015.

294 Väisänen 2015.

295 Väisänen 2019.

Matkailijat aistivat kaikilla aisteillaan. Maistelemisen lisäksi he katselevat, kuuntelevat ja haistavat. Sen vuoksi ruokapalvelupaikan miljööllä on vaikutusta matkailijan ruokakokemukseen. Tavanomaisesta poikkeavan ruokailuympäristön (kuten historiallisesti merkittävän rakennuksen tai miljöö) koetaan lisäävän elämyksellisyyttä, jos muistakin ruokailuhetkeen vaikuttavista tekijöistä on huolehdittu (mm. siisteys ja palvelu).²⁹⁶

KESTÄVYYS OHJELMAPALVELUISSA

Ohjelmapalvelut voivat hyödyntää esimerkiksi historiaan liittyviä paikkoja, historiallisiin tapahtumiin tai aikakausiin liittyviä erilaisia tapoja, esineitä tai reittejä. Ohjelmapalveluja tarjoava yritys voi käyttää toiminnassaan paikallista historiallista rakennuskantaa tai kulttuuriperinnön kannalta muita tärkeitä kohteita ja sisällyttää aktiviteetteihin sisältöjä, jotka perustuvat valitun aikakauden tapoihin, elämänmenoon tai merkittäviin henkilöihin.

Teemallisissa opastuksissa, toiminnallisissa aktiviteeteissa ja muissa ohjelmapalveluissa kestävyys voidaan ottaa huomioon monella tavalla. Luonnossa tapahtuvien aktiviteettien osalta on noudatettava luonnossa liikkumista koskevia määräyksiä. Lisäksi jokamiehenoikeuksista ja -velvollisuuksista viestitään asiakkaille, mikäli se on tarpeen. Aktiviteeteista johtuvat ympäristövaikutukset tulee huomioida erityisesti herkillä luontoalueilla.²⁹⁷ Merkityt kulkuväylät ovat kulttuurihistoriallisesti arvokkailla alueilla suositeltavia.

Ohjelmapalveluissa osallistujamäärät on pidettävä kestävinä. Tarvittaessa osallistumista on rajoitettava. Kestävä ohjelmapalvelu on myös osallistujalle turvallinen. Yrityksellä on oltava kaikki palvelut kattava turvallisuussuunnitelma. Selkeällä ohjeistamisella voidaan välttää useimmat vaaratilanteet.

Kestävän kehityksen edistämiseen kuuluu tiedon jakaminen ja opettaminen. Historiamatkailussa se on nimenomaan historiatiedon levittämistä. Viihdyttämisen ohella ohjelmapalvelut voivat siis toimia myös matkailijoiden opettajina.

KESTÄVÄN KEHITYKSEN MUKAISIA MATKAMUISTOJA JA OHEISTUOTTEITA

Historiamatkailuun liittyviin tuotteisiin kuten matkamuistoihin ja muihin myytäviin oheistuotteisiin voidaan saada runsaasti ideoita ja sisältöjä historiasta, niin ihmisistä, tapahtumista kuin tietyn ajanjakson elämänmenosta.

Kestävän kehityksen mukaisissa tuotteissa käytettävät materiaalit ovat ympäristömerkittäviä, paikallisesti tuotettuja tai yleisesti kestävä kehityksen mukaisina pidettyjä. Paikallisten alihankintaketjujen rakentaminen korostuu, sillä usein ne edustavat kestävyiden kaikkia ulottuvuuksia. Mikäli tuote edellyttää muuntotyypisten materiaalien tai tarvikkeiden käyttöä aitouden tai muun tekijän toteutumiseksi, asian voi viestiä matkailijalle.

Perinteisiin viittaavien tuotteiden kohdalla on vältettävä ylikaupallistamista. Sillä tarkoitetaan perinteen alkuperäisen merkityksen muuttamista tai hävittämistä matkailukäytön vuoksi. Perinnettä ei tule tietoisesti muokata matkailijoiden mielenkiinnon li-

296 Väisänen 2019.

297 Lim & McAleer 2005.

säämiseksi.²⁹⁸ Matkamuiistojen ja oheistuotteiden suunnittelussa ja tuotteistamisessa on hyvä pitää mielessä kohteen luonne ja matkailijakohderyhmät, jotta valikoima on niin matkailukohdetta kuin matkailijoita kunnioittava (ns. yleisesti hyväksyttävä).

Matkamuiistolla voi olla useita merkityksiä ostajalle. Se voi olla muisto tai se voidaan hankkia käytännön tarpeeseen. Kulttuurisen kestävyuden näkökulmasta tärkeä ominaisuus on kulttuuriin liittyvän tiedon välittyminen. Siksi historiamatkailussa suositeltavaa on suunnitella huolellisesti myös tuotteen mukana välitetty tieto.

HISTORIAMATKAILU JA TARINALLISTAMINEN

Tarinat toimivat usein matkailijan kiinnostuksen herättäjinä. Lisäksi ne voivat olla vahva osa myönteistä palvelukokemusta. Useimpiin matkailijoihin vetoaa tunneperäinen viestintä. Siksi tarinoiden käyttäminen tuotteiden ja palveluiden markkinoinnissa on perinteisiä keinoja tehokkaampaa.

Historiasta voi ammentaa runsaasti tarinoita matkailutuotteisiin ja -palveluihin. Tarinoiden on kuitenkin kytkeydyttävä tiiviisti todelliseen historiaan. Niissä on oltava todenperäisiä elementtejä. Historiallisiin tapahtumiin tai henkilöihin liittyy usein paljon uskomuksia ja huhuja. Näitä voidaan höyystää paikallistiedolla. Tarinat voivat siis sisältää sekä faktaa että fiktiota, mutta niiden rajoista on syytä olla selvillä. Kulttuurinen ja sosiaalinen kestävyys edellyttävät, että tarinoilla ei loukata eikä vääristellä alueen asukkaiden tai minkään vähemmistöryhmän kulttuurista perintöä.²⁹⁹

Matkailuyrityksen käytössä olevat kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset tai yritysten vierailleen tarjoamat historiaan liittyvät ruokatuotteet eivät välttämättä kerro matkailijoille juuri mitään. Raaka-aineista ja valmistustavoista kertovat tarinat voivat olennaisesti rikastuttaa ruokailukokemusta.³⁰⁰

Tarinoilla on olennainen rooli myös elämyksen tuottamisessa. Ne viestivät aitoudesta ja uskottavuudesta³⁰¹. Elämyksellisyys edellyttää tarinan uskottavuutta. Tuotteen osat ja yksityiskohdat on mietittävä tarkkaan, niin että ne muodostavat ehyen palvelukokemuksen.³⁰²

Tarinat ja tarinallistaminen ovat luontevia tapoja elämyksellisyyden tuottamiseksi historiamatkailussa. Ne lisäävät matkailijan historiatietoisuutta, ja niiden avulla voidaan myös välittää viesti tuotteen kestävyydestä sekä markkinoida tuotteita.

SERTIFIKAATIT – KESTÄVYYDEN OSOITTAMINEN JA VIESTIMINEN

Vastuullisuuden ja kestävyuden hallinta- tai laatu järjestelmien on sanottu olevan välineitä, joiden avulla kestävyuden periaatteet tuodaan yrityksen päivittäisen hallinnon ja käytänteiden osaksi. Kestävyuden edistäminen edellyttää, että vastuulliset toimenpiteet on aidosti integroitu yrityksen toimintaan ja niihin on sitouduttu.³⁰³ Ympäristöjärjestelmien ja vastaavien rakentamisessa ja toteuttamisessa on usein törmätty yritystasolla ongelmaan, että järjestelmä jää liian irralleen yrityksen käytännön toiminnasta. Kun kestävyys tuodaan osaksi liiketoimintasuunnitelmaa, vastuullisuudesta tulee kiinteä osa liiketoimintaa ja yrityksen käytäntöjä.

298 Puro ym. 2021.

299 Bunten 2008.

300 Asikainen, Blinnikka & Matilainen 2013; Paananen & Forsman 2003.

301 Tarssanen 2009.

302 Blinnikka & Hauvala 2014.

303 Beloff & Chevallier 2012.

Sertifikaatit ovat toimivia niin toiminnan kehittämisen kuin viestinnän näkökulmasta. Kestävyyttä osoittavat laatumerkit, standardit, sertifikaatit ja ohjelmat ovat usein vapaaehtoisia ja laajasti tunnettuja, joten ne ovat tehokas keino viestittää kestävydestä.³⁰⁴ Standardien ja merkien avulla yritykset voivat liittää kestävyden osaksi yritystään ja kertoa sen myös sidosryhmilleen. Sertifioinnista kertovat merkit lisäävät myös luottamusta.

Matkailuyrityksille on tarjolla kymmeniä erilaisia ohjelmia, järjestelmiä ja sertifiointeja vastuullisen matkailutoiminnan kehittämiseen. Business Finlandin sivuilta löytyvät Visit Finlandin kestävä matkailun periaatteet ja esittely sekä Suomessa jo matkailuyritysten käytössä olevat ja kestävä matkailua tukevat sertifikaatit.

Visit Finlandin kestävä matkailun periaatteet, sertifiointi ja ohjelmat löytyvät liitteenä 2.

GEORG MAGNUKSEN AJAN RUOKAKULTTUURISTA

Marjo Särkkä

G.M. Sprengtportenin johtamien talonpoikaisten savolaissoilaiden, Kustaa III:n ja Katarina Suuren aikakaudet 1700-luvulla muodostavat yhdessä mielenkiintoisen ruokakulttuurisen kokonaisuuden. Säätyläisten ja varakkaiden ruoka oli talonpoikien ruokaan verraten erilaista ja sillä oli muitakin merkityksiä kuin nälän tyydyttäminen. Talonpoikien ruokia määrittivät puolestaan vahvasti ekologiset tekijät, eli millaisia raaka-aineita on ollut ylipäänsä saatavilla. Itäisellä savokarjalaisella alueella olivat tyypillisiä uunissa valmistettavat leipomukset ja pitkään haudutettavat ruoat. Siten uudet raaka-aineet kohdasivat varmasti Savossa raaka-aineiden näkökulmasta uutta valmistusteknologiaakin.

RUOKAOHJEET LEVIÄVÄT SUJUVASTI SÄÄDYLTÄ TOISELLE

Ruokaan liittyvät innovaatiot ja ideat eivät ole historian saatossa tunteneet maantieteellisiä eivätkä kulttuurisia rajoja, vaan ne ovat saaneet vapaasti leviää alueesta ja kulttuurista toiseen.³⁰⁵ Vaikka 1700-luvulla yhteiskunnallinen asema oli tiukasti sidoksissa säätyyn, ruokaohjeet saattoivat leviää sujuvasti säädyltä toiselle.³⁰⁶ Aina ei tosin kaikkia ohjeiden raaka-aineita tai tekniikoita ollut saatavilla, jolloin sääty tai sijainti ilmastoineen pakotti soveltamaan ja muuntamaan ohjeita.³⁰⁷

Kustaa III:n ja hänen serkkunsa Katarina Suuren aikakaudella 1700-luvulla levisi myös pohjoisempaan Eurooppaan ranskalaisen keittiön salat. Tästä on kiittäminen ensinnäkin keittokirjailijoiksi 1600-luvulla ryhtyneitä aktiivisia ranskalaiskokkeja, jotka olivat hankkineet kannuksensa Ranskan hovin ja aatelisten keittiöissä. Osansa oli myös sillä, että sekä Kustaa III että Katarina Suuri ihailivat kaikkea ranskalaista kulttuuria ruoasta filosofeihin. Kirjalliseen muotoon saatetut ohjeet levisivät vähitellen Ranskassa aatelistolta porvaristolle ja vähitellen myös ympäri Eurooppaa hoveihin, aateliskartanoihin ja porvaristaloihin. Oman lisänsä toi Ranskan vallankumous 1700-luvun lopulla ja lukutaidon edistyminen tasa-arvoistaen hienostuneen ruoanlaittotavan ja ohjeet eri kansankerrosten saataville.³⁰⁸

304 Esim. Font & Buckley 2001; Font & Carey 2005; Honey 2002.

305 Kylli, 2022

306 Jonasson ym. 2022

307 Knuutila, 2010

308 Linnilä, 2008

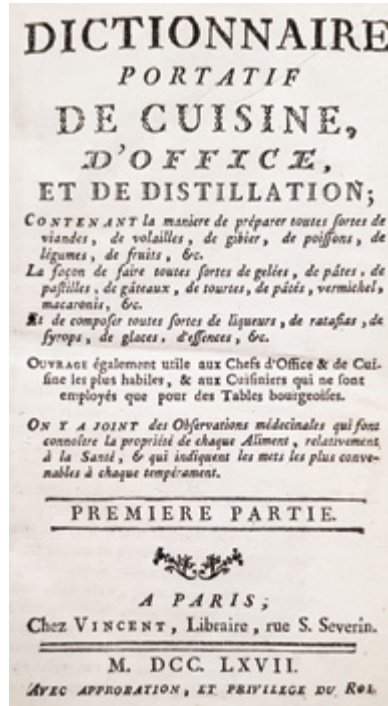
Voidaan olettaa, että monet keittokirjat kulkeutuivat Suomeen Ruotsista niin 1700-luvulla kuin aiemminkin, koska Suomi oli jo pitkään ollut osa Ruotsia ja siten Ruotsin vaikutuspiirissä.³⁰⁹ Eräs suosittu Tukholman tuliainen säätyläisten keskuudessa oli Cajsa Wargin keittokirja, joka ilmestyi Ruotsissa vuonna 1755. Siitä otettiin peräti 14 painosta. Knuuttila (2010) arvelee Wargin laajan reseptirepertuaarin olevan suurelta osin lainaa tai kopioita muista keittokirjoista. Tutulta kuulostaa ainakin ”Russinwatten”-ohje, joka on mainittu samansisältöisenä Pietari Brahen reseptikokoelmassa jo 1600-luvulla.

Keittokirjat ja ruokaohjeet olivat arvostettua, sukupolvelta toiselle siirtynyttä perintöä, ”arvopapereita”.³¹⁰ Esimerkiksi Frederika Runeberg (o.s. Tängström) oppi itsenäisesti lukutaidon viisivuotiaana lukemalla äitinsä Anna Margaretan omistamaa Cajsa Wargin keittokirjaa.³¹¹ Wargin keittokirjan ansiosta meille ovat joka tapauksessa tulleet tutuiksi ja olennaiseksi osaksi suomalaista ruokakulttuuria mm. lihapullat, kaalikääryleet ja mantelimassatäytteiset laskiaispullat.³¹²

Päinvastoin kuin keskiajalla, 1600- ja 1700-luvulle tultaessa korostettiin raaka-ainneiden omien makujen tärkeyttä ja sesonginmukaisuutta.³¹³ Vahvojen ja eksoottisten mausteiden sijaan tuli suosia paikallisia yrttejä kuten kirveliä, persiljaa, rakuunaa, rosmariinia, salviaa ja timjamia. Tunnettu ranskalainen yrttisekoitus bouquet garni onkin peräisin kuuluisan ranskalaiskokin La Varennen keittokirjasta.³¹⁴ Suomessa yrttien ja kasvien kasvattamista innoittamaan laati vuonna 1768 P.A. Gadd ensimmäisen suomenkielisen kasvinviljelyoppaan ”Lyhykäinen Ja Yxikertainen Neuwo Kuinga Krydi-maan Yrttein Kaswannot, Suomen Maasa, Taittaan saatetta tuleundumaan”. Kyseisessä oppaassa neuvotaan muun muassa seuraavien yrttien ja vihannesten kasvatuksessa:

Persilia, Portlaka, Spinati, Winruta, Sallati, Timja, Purju, Spaniankrassa, Silleri, Salwia, Isoppi, Säklerin juuret, Kyndeli, Sipuli, Meirami, Melonit, Krassa, Pumput, Kaalin siemenet, Rädisit, Pasilika ja Räätikät.

Vuonna 1767 Ludvig XV:n pääkokki Moutier laati aakkostetun kompaktin keittokirjan ”Dictionnaire Portatif de Cuisinne, d’Office et de Distillation” (Keittotaidon ja tislauksen kannettava käsikirja). Mielenkiintoista keittokirjassa on ohjeiden ja raaka-aineiden

Kuva 9. Ludvig XV:n keittiömestarin keittokirjan alkuperäisteoksen kansilehti. (Lähde: gallica.bnf.fr.)

309 Knuuttila, 2010
 310 Knuuttila, 2010
 311 Runeberg, 2003
 312 Warg, 1755
 313 Linnilä, 2008
 314 La Varenne, 1651

perään laadittu ”Tohtorin sana”. Näin todetaan ruoan terveellisyys ja sopivuus vatsan toiminnalle, mikä olikin huomaavaista heikkovatsaiseksi tiedetyn kuninkaan näkökulmasta. Ruoan ja lääkkeen ero näyttää olleen häilyvä historian eri aikoina.³¹⁵ Louhisaaren linnan talousresepteistä³¹⁶ löytyy esimerkiksi resepti kivitautiin (virtsatietulehdukseen):

Herra Buchez esittää julkaistun kirjeenvaihtonsa ensimmäisessä volyymissä erilaisia ihmeellisiä esimerkkejä siitä oivallisesta vaikutuksesta, joka yrtistä *Arctostaphylos uva-ursi* (sianpuolukan varsi) valmistetulla jauheella rohtokeitoksessa nautittuna on auttanut kivitautiin. Hän on määrännyt samaan vaikeaan sairauteen myös mustikan (*Vaccinium myrtillus*) varpuja, jonka lehtiruoteista ja marjoista hän on antanut valmistaa keitteen, jonka nauttiminen on kuuden viikon kuluessa tervehdyttänyt potilaan täydellisesti. [Käsiala C, tuntematon, 1790-luku-noin 1800?]

TOHTORIN SANOJA

Seuraavassa listassa on poimintoja ”Tohtorin sanoista” eri ruokien osalta Ludvig XV:n keittiöestarin kokoamasta reseptikirjasta (suomennokset Tuula Royer-Rantala):

Härkävavut ovat hyvin ravitsevia, tuoreina helpommin sulavia kuin kuivattuina. Koska ne sisältävät runsaasti ilmaa, niistä tulee herkästi ilmavaivoja. Niinpä toipilaitten ja herkkävatsaisten tulee välttää varsinkin kuivattuja härkävapuja.

Linsit lisäävät vatsan toimintaa ja löysentävät ehkä hiukan suolen sisältöä, mutta ovat silti ravitsevia ja terveellisiä.

Makkara. Niitä sopii syödä sellaisten, jotka liikkuvat paljon ja ovat muutenkin vahvoja.

Kerma on rahoittavaa, hyvin ravitsevaa ja sisäisesti voitelevaa. Reippaileville ihmisille kerma on terveellistä, mutta herkkävatsaisille se saattaa aiheuttaa vaivoja suuren rasvaisuutensa takia.

Kahvi sopii hyvin rauhallista elämää viettäville ja niille, joilla on heikko, kylmä ja laiska vatsa ja limaneritystä. Kahvia suositellaan myös lihavahkoille, jotka yleensä juovat vain vettä, ja vanhuksille, joilla on todettu verenkierronvajausta ja siitä johtuvaa turvotusta. Mutta tämä juoma on hyvin vahingollista nuorille ja kaikille, joilla on sydämentykytystä, sisäistä kiihkoa, öistä unettomuutta ja rauhattomuutta tai kuivat ja kuumat jalat ja kädet

Sipuli on terveellinen höyste, vatsan toimintaa edistävä, jonkin verran ravitseva, ruokahalua antava, hikoilua lisäävä. Herkkien ihmisten ei tule nauttia sipulia, ainoastaan sipulimehu on heille sopivaa.

Lihaliemessä haudutetut sipulit Ludvig XV:n keittiöestarin tapaan

10 sipulia, 5 dl lihalientä,
 ½ tl kuivattua timjamia.

Kuori sipulit ja hauduta niitä hitaasti timjamilla maustetussa lihaliemessä, kunnes sipulit ovat pehmenneet. Nauti esimerkiksi patongin tai pasteijoiden kanssa tai liharuoan lisukkeena.

315 Kylli, 2022

316 Kuurne, 2008

RANSKALAISEN KEITTIÖN SALAT SAAPUVAT SAVOON

Ristiinan seutu kuten koko Etelä-Savo oli sotajoukkojen läpikulkualetta Hämeestä Karjalaan, kunnes 1600-lopulla perustettiin ruotujakolaitos. Sen jälkeen sotilaat olivat pysyvästi alueille kiinnitettyjä. Valtakunnan raja-alueena Mikkelin, Rantasalmen, Juvan ja Ristiinan seudut tulivat Savon sotilasasutuksen keskuksiksi. Sotilassäädyn mukana alueelle rantautui myös uudenlaista ruoka- ja juomakulttuuria suoraan Ruotsin ja Ranskan hoveista³¹⁷.

Kosmopoliitiksi tiedetyn G.M. Sprengtportenin sotilasvirkatalon ”hovilla” Ristiinan Brahelinnassa oli varmasti vaikutusta siihen millaista tietoa ruoista, ruokamuodeista, ruoka-aineista ja ateria- ja käytöstavoista omaksuttiin Savoan ja Mikkelin-Ristiinan-Joroisten ja Rantasalmen seuduille. Savoan ranskalaisen keittotaidon uudet tuulet tulivatkin lähinnä sotilassäädyn mukana suoraan mm. Ruotsin hovista, missä Savon prikaatin upseerit kävivät kuninkaan ja hänen esikuntansa juttusilla. Syrjäinen sijainti ei ollut siten este uusimpien juhliin ja seurusteluun liittyvien muotivirtausten rantautumiselle Savoan ja sen kartanoihin. Myös kuninkaan, Kustaa III:n vierailut soivat oivan tilaisuuden oppia, kuinka kuninkaan hovissa on tapana toimia. Emämaa Ruotsin lisäksi vaikutteita saatiin myös suoraan Saksasta, Englannista, Ranskasta sekä Venäjältä³¹⁸.

Yläluokan tapakulttuuriin kuului vieraanvaraisuus, ja Sprengtportenin laaja hovi vieraili ahkerasti toistensa kartanoissa. Esimerkiksi pientä tarjoilua ja tanssia sisältäviä assemblé-tilaisuuksia järjestettiin Ristiinassa, Rantasalmella, Sulkavalla, Puumalassa, Joroisissa, Mikkelissä, Leppävirralla ja Kuopiossa jo 1700-luvun lopulla, kun muualla Savossa ne yleistyivät vasta 1810-luvulla.³¹⁹ Pitkien välimatkojen Savossa vierailut saattoivat kestää useita päiviä. Silloin illalliset voitiin järjestää pitkän kaavan mukaan.

VUOTUISJUHLAT

Vuodenkiertoon liittyvät juhlat olivat otollista aikaa kartanovierailuille. Pääsiäistä ja joulua vietettiin vuorotellen eri kartanoissa. Joulunpyhät olivat vilkkainta vierailuaikaa. Juhannusjuhliin oli tapana kutsua myös kyläläisiä ja talon palvelusväkeä. Kaikille saatettiin tarjota paloviinaa, viiniä, punssia sekä punaista tai valkoista Bischoff-juomaa. Punaisen Bischoffin resepti 1700-luvulta muistuttaa tämän päivän glögijuomaa³²⁰.

Bischoff-juoma

- 5 dl vettä
- 3 dl tummaa sokeria
- 1 kanelitanko
- 1 pullo punaviiniä
- 1 pullo hehkuviiniä tai
- 1 pullo punaista portviiniä
- 2 appelsiinia tai muutama mandariini mausteneilikoita.

317 Julkunen, Knuuttila 2013.

318 Julkunen & Knuuttila, 2013

319 Julkunen & Knuuttila, 2013

320 ohje www.keittotaito.com

Kaksi tarjoilutapaa – ranskalainen ja venäläinen – kilpaili 1700-luvun Euroopassa. Ranskalaisen tyylin mukaan kaikki pantiin esille samalla kertaa, jolloin ruokailijat näkivät heti tarjoilun kokonaisuuden. Ruokalajit syötiin kuitenkin määrättyssä järjestyksessä. Venäläiseen tapaan tarjoiltaessa kukin ruokailija sai eteensä yhden ruokalajin kerrallaan.

Kustaa III vieraili Etelä-Savossa 1789 ja koki makuelämyksiä: hän ihastui matkallaan muun muassa Paukkulan kartanon emännän Beata Poppiuksen valmistamaan kanelilla maustettuun munamaitoon. Kuninkaan adjutantti kirjoitti reseptin talteen, jotta kuninkaalle voi sitä muulloinkin tarjota. Muuta tarjottavaa olivat muun muassa kana, vasikka ja viili kataja-astioista³²¹.

Kanelilla maustettu munamaito

n. 1 l Laihaa ternimaitoa

2 - 3 kpl kananmunia

suolaa

Munat vatkataan ternimaidon sekaan, seosta keitetään hiljaisella tulella koko ajan hämmentäen niin, että se juoksettuu. Mausta ryynimäinen massa lopuksi suolalla.

Munamaitoa nostetaan annoskuppeihin ja pinnalle ripotellaan pinnalle kanelia ja sokeria.

KATARIINA SUUREN HOVILEIPURI OLI SUOMALAISEN KULTTUURISUVUN ESI-ISÄ

Katariina Suuren hovileipuri oli suomalaisen Krohnien kulttuurisuvun saksalainen esi-isä Abraham Krohn. Hän perusti Katariina Suurelta saamansa rahoituksen (30 000 hopearuplaa) turvin Stepan Razin panimon Pietariin vuonna 1795. Neuvo tuli isältä David Erdmann Rabelta³²²:

”Rahvas juo kuin reikä ja aina vain samaista siunattua votkaa. Mitäs jos panisit heille lasillisen bieriä, oikein kunnan stralsundilaista, tai vaikkapa itse William Jackin englantilaista olutta. Ihmiset olisivat iloisia, mutta järki jäisi. Niin, niin, Abraham poikaseni, tämä on neuvoni, rupea olutpanijaksi.”

Tämä Venäjän vanhin oluttehdas siirtyi yrityskaupalla Heinekenin omistukseen vuonna 2005. Se on sittemmin suljettu ja muutettu logistiikkakeskukseksi. Tuotanto ja brändit on siirretty Bochkareviin. Pietarissa on kuitenkin edelleen Stepan Razinin olutmuseo. Lisäksi Krohnin suvulle aiemmin kuuluneen Kiiskilän kartanon mailla Viipurin lähellä toimii panimo, jossa olutta pannaan Abraham Krohnin mallin mukaisesti. Kartanon kunnostustyön ja panimon taustalla on kartanon nykyinen omistaja Ilja Sleptsov Pietarista³²³.

Abrahamin poika Friedrich Alexander Krohn jatkoi isänsä työtä Stepan Razinin oluttehtailijana. Panimo tunnettiin myös Kalinkin nimellä. Friedrich Alexanderin pojat Nicolai ja Wilhelm Krohn muuttivat Madeiralle ja perustivat madeiratehtaan isänsä varallisuuden turvin (Krohn Brothers Madeira). He olivat Venäjän tsaarin hovihankkijoita. Krohnin madeiraa käytettiin myös monessa muussa hovissa ympäri Eurooppaa. Tehdas toimii Madeiralla edelleen, mutta ei ole enää Krohnin suvun hallussa.³²⁴

321 Partanen 1993

322 Kallas 1920.

323 Jeskanen 2020.

324 Krohnin sukuseuran sivut <http://www.krohnfamily.org/>

Krohnien suvulla on yhteys Ristiinaan siten, että kirjailija Helmi Krohn rakennutti miehensä professori E.N. Setälän kanssa Ristiinaan Kallioniemen huvilan vuonna 1896. Huvilassa vierailivat ahkerasti maamme kuuluisimmat taiteilijat, kirjailijat, kielentutkijat ja hallintohenkilöt. Kansallisromanttista tyyliisuuntaa edustava huvila on Museoviraston suojelema ja ollut kesäisin matkailukäytössä.

SOTILAAT

Savon prikaatin sotilaat olivat omaa kotikontuaan puolustavia, maalaiselämään tottuneita ruotusotamiehiä. Rauhan aikana he elättivät itsensä ruotutilaa viljelemällä. Rauhanomaista eloa pienviljelijänä saattoi vierehtää vuosikaudet, jopa vuosikymmenet, ellei kuningas kutsunut sotaan. Savon prikaatissa ja Ristiinan sotakoulussa Sprengtportenin opissa olleet talonpoikaistaustaiset sotilaat arvostivat johtajaansa. Tapanana oli sanoa, että ”Niin Rinportti sanoo ja niin pitää tehdä!” Sprengtportenin vaikea nimi vääntyi savolais-ten suussa Rinportiksi³²⁵.

Laajat Savon eräalueet olivat pitkään metsästys-, marjastus- ja kalastusalueita, kunnes opittiin uusi viljelystaito eli kaskeaminen. Kaskeamiseen eli metsän polttoviljelyyn liittyi myös uusi taito käyttää niin sanottua hankoauraa, jolloin kantoja, juuria ja kiviä täynnä olevat kasketut metsämaat pystyttiin kyntämään ja saatiin paremmin viljelyskäyttöön³²⁶.

Kaskialueille on ollut tyyppistä rukiin runsas käyttö. Pensova alkuruis antoi kaskimailta erittäin runsaita satoja. Samaan kaskeen kylvettiin myös naurista. Esimerkiksi kalakukossa ja mustikkakukossa yhdistyvät Savolle ominaiset ruokakulttuurin osat: kalastus, marjastus ja ikivanhaan kaskeamisperinteeseen pohjautuva rukiin monipuolinen käyttö. Uuttakin viljeltävää olisi 1700-luvun lopussa ollut tarjolla. Esimerkiksi ”Perunapioneeri” ja Mikkeliissä sijaitsevan Saksalan kartanon omistaja Johan Conrad Weber (1723–1788) yritti turhaan juurruttaa perunanviljelyä Mikkelin seudulle jo 1770-luvulla. Perunan käyttö rajoittui pitkään säätyläisperheisiin, ja sen viljely yleistyi Savossa vasta 1800-luvun alkupuolella³²⁷. Vanhoja viljelykasveja olivat muun muassa härkäpapu, nauris ja lanttu.

Sotilaan ruoka-annokseen Ruotsin armeijassa kuului kuivaa leipää, voita tai sianlihaa, kalaa, herneitä ja 2,5 litraa olutta päivässä³²⁸. Brahelinnan sotakoulun aikoihin 1700-luvulla lihaa käytettiin aterioidella tyyppillisesti kuivattuna, suolattuna, savustettuna tai tuoreena³²⁹. Kalaa saatiin Ristiinan lähivesistöistä runsaasti, ja sitä myös nautittiin tuoreeltaan. Metsäriistaakin oli hyvin saatavilla. Runsaat saaliit suolattiin tai kuivattiin.

Georg Magnus Sprengtportenin pojan Magnus Vilhelmin yksityisopettajana toimineen professorin ja valistusajattelijan Henrik Gabriel Porthanin tutkimussarja suomalaisesta runoudesta (*De poësi fennica*) julkaistiin vuonna 1778³³⁰. Porthanin julkaisu innoitti myöhemmin myös Elias Lönnrotia kansanrunouden pariin, mikä johti Kantelettaren ja Kalevalan syntyyn³³¹. Porthanin kokoelmassa oli myös ryhmä niin sanottuja jauhurunoja. Jyvien jauhaminen oli yleensä nuorten tyttöjen ja piikojen tehtävä. Jauhurunot kehittyivät yksitoikkoista työtä rytmittämään. Niitä saatettiin lausua jopa kymmeniä säikeistöjä peräjälkeen.

325 Kuusi 1971

326 Vikuna 1943

327 Hangasmaa 2012

328 Åberg & Göransson 1976

329 Julkunen, Knuuttila 2013.

330 Tarkiainen 1948

331 Tarkiainen 1948

GEORG MAGNUKSEN ELÄMÄSTÄ NOUSEVIA IDEOITA TUOTE- JA PALVELUINNOVAATIOIKSI

Matti Mäkelä, Jaako Mäntylä ja Marjo Särkkä

Georg Magnus Sprengtporten vaikutti monipuolisena persoonana laajasti Suomen historiaan, upseerikoulutukseen, maastokartoitukseen, geopolitiikkaan ja lopulta polkuun itsenäiseksi kansakunnaksi. Henkilönä hän pyrki vaikuttamaan asioihin ja aikalaisiin. Nykyajassa Sprengtporten tarjoaa näkökulman menneen aikakauden kulttuuriin. Hänen kauttaan avautuu kiehtova ja inspiroiva näkymä historiallisiin tapahtumiin, henkilöihin, tapoihin, paikkoihin ja ajatteluun. Tästä kokonaisvaltaisesta näkymästä voidaan nostaa kestäväällä tavalla esiin kiinnostavia ideoita, kun kehitämme tämän päivän historiamatkailupalveluja ja -tuotteita. Seuraavassa on esitetty tästä esimerkinomaisia poimintoja.

GEORG MAGNUKSEN TUTKIMUSMATKOISTA IDEOITA MATKALUREITEILLE

Brahelinna – Nastolan Seesta – Porvoo – Viapori -reitti

Matkanjärjestäjälle voisi olla hyvä paketti reitittää Brahelinna ohjelmiseen Nastolan Seesta, kiertää Porvoossa keskeiset Sprengtporten-paikat ja käydä vielä Viaporissa. Toimintavuodet Brahelinnassa olivat Sprengtportenin sotilasuran huipentuma. Seestan kartano oli puolestaan hänen viimeinen asuinpaikkansa Suomessa. Se oli hänen vaimonsa kotikartano ja siellä he avioituivat. Porvoossa Sprengtporten syntyi ja asui Pepotin ja Gammelbackan kartanoissa. Hänen poliittinen uransa huipentui Porvoon valtiopäivien avajaisissa 1809. Viapori on nykyään maailmanperintökohde suurine matkailijavirtoineen. Se oli Sprengtportenin ensimmäinen työpaikka ja siellä hän osallistui veljensä kanssa Kustaa III:n sotilasvallankaappaukseen 1772.

Porrassalmi – Brahelinna – Sippolan hovi – Hamina -reitti

Sisältää Kustaan sotaan liittyvät keskeiset paikat. Porrassalmella Sprengtporten haavoitui ja häntä hoidettiin Brahelinnassa. Sippolan hovi oli Sprengtportenin tukikohta hänen pitäessään yhteyttä suomalaisen upseerioppositioon syksyllä 1788. Liikkalan nootti ja Anjalan liitto syntyivät epäonnistuneesta Haminan valtauksesta. Hamina on yksi harvoista Euroopassa säilyneistä aikansa linnoituskaupungeista. Siellä myös Kustaa III ja Katariina Suuri ovat tavanneet.

Porrassalmi – Brahelinna – Lappeenranta – Viipuri – Pietari -reitti

Tällä reitillä Porrassalmi ja Brahelinna yhdistyvät Lappeenrantaan, missä Sprengtportenia hoidettiin Porrassalmen taistelun jälkeen ja Viipuriin, missä Hietalan kartanossa Sprengtporten vietti kesänsä asuessaan talvet Pietarissa.

Veneretkireitit

Ristiinassa on mahdollista järjestää veneretkiä Brahelinnan rannasta Kustaan sodan taistelupaikoille tai Astuvansalmelle. Esimerkkinä tämän tyyppisille retkille on Suomen-

linnassa matkailijoille tarjolla oleva meriseikkailu tykkisluuppi Dianalla. Alus on rakennettu 1700-luvun piirustusten mukaan ja valmistui vuonna 2014. Dianaa käytetään kesän yleisöpurjehduksiin ryhmille.

IDEOITA PAINOTUOTTEILLE

Kortit

Sprengtportenin piirrokset korteiksi, esim. Imatrankoski, Seestan huvimaja tai Seestan kartanon pohjapiirros. Samalla Brahelinnaan ja muihin alueen kartanoihin liittyvä vanhempi kuvasto kannattaa teettää korteiksi.

Seinätaulut

Koska Sprengtporten oli maastokartoitustyön pioneereja Suomessa, Erkki-Sakari Harjun tekemää Sprengtportenin Savon kartastoa pitää myydä alueella, myös Brahelinnassa. Harjun mukaan Ruotsin sota-arkistossa on Pommerin sodasta Georg Magnus Sprengtportenin omakätisesti piirtämiä karttoja, joita voisi tehdä esimerkiksi seinätauluiksi.

Sprengtporten johti 1802–1805 retkikuntaa tutkien rajaseutujen puolustusoloja Burjatiasta Mongolian rajalta Astrahanin kautta Välimerelle aina Korfun saarelle saakka.³³² Hyvin samankaltaisen matkan teki C.G.E. Mannerheim reilut sata vuotta myöhemmin. Retken tulokset ja kuvakokoelmat Sprengtporten esitti palattuaan Aleksanterille. Enimmäkseen tästä materiaalista Baijerin Venäjän lähettiläs, kreivi Charles de Rechberg teki kaksiosaisen kuvitetun julkaisun Venäjän kansoista. Teoksen kuvituksen piirros ”Tserkessien tanssi” on ainut, missä näkyy myös retkikunnan jäseniä. Vasemmalla on venäläinen upseeri vaimoineen keskustelemassa paikallisten kanssa. Piirroksessa on todennäköisesti kuvattu retkikunnan johtaja Georg Magnus Sprengtporten vaimoineen. Piirros olisi hieno painotuote julkaistavaksi.

Pelikortit

Sprengtportenin runsaiden talousvaikeuksien eräänä syynä sanotaan olleen uhkapelit eli hän oli peliongelmainen. Eräs tuote voisi olla pelikortit, missä kuvakortit voisivat olla ajan Euroopan hallitsijoita ja muita tunnettuja henkilöitä ja Sprengtporten itse olisi kaikkien korttien taustakuvana.

PIENOISMALLIEN AVULLA VOI KOSKEA HISTORIAA

Tykki

Tykkijollan pienoismalli, mikä ollut näytillä mm. Sulkavan kirjastossa. Sprengtporteniin liittyvät alukset voisivat olla pienoismalleina myynnissä. Tykkijollien asemapaikkana on ollut Brahelinna. Tykki on halvempi tuote matkailu tuotesarjassa.

332 Ks. de Rechberg 1812-1813; Kuusi 1971, 206.

Jahti ”Lediga Stunder”

Jahti ”Lediga Stunder”, oli Sprengtportenin Pietariin 1786 kuljettanut alus. Georg Magnus peri jahdin veljeltään Jakob Magnukselta ja hän oli puolestaan saanut sen Augustin Ehrensvärdiltä. Aluksesta on olemassa ainakin Elias Martinin piirros vuodelta 1763. Matkasta Pietariin tällä aluksella on Sprengtportenin pojan Magnus Vilhelmin kuvaus.³³³

Fregatti Sprengtporten

Fregatti Sprengtporten puolestaan kuuluu Ruotsin siirtomaahistoriaan, sillä se otti vastaan Ruotsin siirtomaan, St. Barthelemy saaren vuonna 1785. Saaren pääkaupunki on edelleen Gustavia. Suomen kirkoissa St. Barthelemystä suomeksi luettu kuulutus perustui huonoon käännökseen ja uudesta siirtomaasta sai liian ruusuisen kuvan. Lukuisat suomalaiset olivat vaikeana aikana valmiit lähtemään uuteen siirtokuntaan. Kuningas Kustaa III joutui maaherrojen toivomuksesta tekemään uuden kuulutuksen, missä sanottiin, että uusi siirtokunta oli pieni saari kaupalle ja merenkululle, eikä maata riittäisi uudisviljelijöille. Kuitenkin melko suuri osuus saaren sotilaista ja virkamiehistä tuli Suomesta.³³⁴ Anjalan liiton eversteistä Montgomery ja Lejonstedt karkotettiin saarelle, joista jälkimmäinen myös kuoli siellä.³³⁵

Fregatti Sprengtporten rakennettiin Västervikissä ja laskettiin vesille 1768. Se oli sisaralustaan, edellisenä vuonna valmistunutta af Trollea hieman isompi. Rakennusmestarina toimi Harald Sohlberg, joka rakensi myös sisaraluksen af Trollen. Sprengtporten painoi 700 tonnia, sen pituus oli 40 metriä, leveys 9,5 metriä ja syväys 4,2 m. Siinä oli aseistuksena 24 kappaletta 12 punnan kanuunoita.³³⁶

Tussari

Jakob Magnus Sprengtportenin kevyiden joukkojen käyttöön ottama tussari voisi olla puupyssynä toteutettavissa. Georg Magnus otti sen Savon joukkojen aseistukseen, ja sitä käytettiin Savon jääkäriyrykmentissä, Karjalan jääkärijoukoissa ja Uudenmaan jääkäripataljoonassa. Tussarissa oli lyhyt ja rihlattu piippu, mikä paransi osumatarkkuutta. Eri vuosimalleja: 1760, 1776, 1788, 1793 ja 1803. 1793-mallissa, nk. Jägerhornin tussarissa oli pistin.³³⁷

Nuket

Sprengtportenin maailmankansalaisuutta ja valtavaa henkilöverkostoa voisivat tuoda esiin Sprengtporten-nuket: Fredrik Suuri, Casanova, Napoleon, Katariina II, Kustaa III, Sprengtporten, Aleksanteri I, Benjamin Franklin. Jokaiseen tulee tarina, miten liittyy Sprengtporteniin. Artesaanituote. Tuotetyypin esikuvina voisivat olla Eija Porkolan käsi-työnä tekemät tontut. Voivat olla erilaisia, persoonallisia ja humoristisia.

333 Coll 450:23

334 Herman Lindqvist 2015: 198-199.

335 Viinikainen & Mäki 2015, 100

336 Dahlstedt 2009(1967), 65.)

337 Lappalainen et al 2008: Suomen sodan historia 1808-1809, 32

MUUT IDEAT

Pakopelihuone

Pakopelihuone on tuotetyyppi, mikä soveltuu erinomaisesti historiasisältöjen hyödyntämiseen. Siinä yritetään eri kokoisin seuruein ja vihjeiden perusteella päästä joko pois tietystä tilasta tai löytää jotakin, yleensä tunnin aikana. Aiheeseen liittyviä erilaisia historiasisältöjä löytyy runsaasti.

- Jäherhornin pako Brahelinnasta tai esimerkiksi ruotsalaisupseerien voitelemiseen tarkoitettujen rahojen löytäminen, esimerkiksi Hastfehrin aare. Sprengtporten lähetti Hastfehrille Savonlinnaan laatikon, mikä sisälsi kaksi säkkiä soopelinnahkoja ja mustan rasian, missä oli 16 000 tukaattia.³³⁸
- Brahelinnan kartat. Brahelinnaan on kätkeyty Sprengtportenin rekognosointikartat, Kyyrön taistelu on käynnissä ja kartat pitää löytää ja evakuoida.
- Sprengtportenin itsenäisyysuunnitelma. Sprengtportenin ruotsinkielinen itsenäisyysuunnitelma on ollut olemassa, mutta sitä ei ole löydetty. On saatu vihiä, että se on kätkeyty Brahelinnaan, ja pakopelissä sitä etsitään Sprengtporten-huoneesta.
- Anjalan liittokirjan etsintä. Hastferilla ollut allekirjoittamaton kolmas kappale on edelleen kadoksissa ja sekin voisi löytyä Brahelinnasta.

Taistelunäytökset

Taistelunäytökset, joita voisi toteuttaa paitsi Brahelinnassa ja Kustaan sodan taistelupaikoilla, myös Sprengtportenin harjoituskuvausten tapahtumapaikoilla Mikkelin kaupungissa. Sotahistorian harrastajia voisi kiinnostaa myös Journal Raisonneen (SLSA 410) kommentaareilla varustettu julkaisu. Se vaatisi kuitenkin sotahistoriaan perehtyneen toimittajan. Harjoitusten kuvauksissa Brahelinnan vuosilta 1775–1777 tulee esiin Georg Magnus Sprengtportenin oma, ammattisotilaan ääni.

Taidenäyttelyjä

Taidenäyttelyjä voitaisiin pitää 1700-lukuun liittyen esimerkiksi Elias Martinin tai Augustin Ehrensvärdin tuotannosta. Kartoitustoimintaan liittyvät näyttelyt sopisivat Brahelinnaan erinomaisesti, eräs näyttely voisi olla G.M. Sprengtportenin piirroksat ja kartat tai Sprengtportenin Savon kartasto. Sprengtportenin adjutantti Johan Henrik Tavast teki merkittävän kansainvälisen uran yleten kenraaliksi ja kreiviksi. Hän oli Kuopion pitäjän Haminanlahdessa syntynyt, von Wright -taitelijaveljesten sukulainen ja mese-naatti. Täten esimerkiksi von Wrightien näyttely Brahelinnassa olisi perusteltu.

Filipchen -joululeikki

Filipchen-joululeikki, esimerkiksi joulupäivällisten yhteydessä. Leikki liittyy kartanokulttuuriin. Sprengtporten antoi hopeakannun Helena Sophie Glansenstiernalle tällaisessa leikissä³³⁹.

³³⁸ Ks. Kuusi 1971, 172-173

³³⁹ SKSÄ 1971, 25-27.

Tuotteita tapeteista

Brahenlinnan everstivirkatalon seiniltä kunnostustöiden yhteydessä on löydetty tapetteja, jotka ovat peräisin 1800-luvun puolelta ja edustavat varhaisjugend-tyyliä. Tämän tyylin tapetit erottuvat lakonisesta muotoilustaan, jota hallitsevat sileät linjat ja epäsymmetria. Värimaailmaa edustavat monet sävyt: harmaan ja ruskean sävyistä erilaisiin vihreän ja sinisen sävyihin. Tässä tyyliässä kirkkaita värejä ei käytännössä käytetä - kaikki sävyt ovat hie-man mykistetty. Kukkakaupan geometrisia muotoja, eläimellisiä piirustuksia, leveitä rai-toja kontrastiväreissä käytetään laajalti (kuva 10). Tapetit ovat arvokas historiallinen löytö, joka antaa merkittävää tietoa ajanjakson sisustustrendeistä ja taiteellisesta ilmaisusta.

Löydetyt tapetit voivat tarjota inspiraatiota ja lähtökohdan sisustussuunnittelulle ja kunnostustöille. Niiden ainutlaatuinen tyyli ja historia voivat antaa luovia ideoita tilojen sisustamiseen ja palauttamiseen alkuperäiseen tai ajanmukaiseen kuntoon. Tämä voi olla erityisen kiinnostavaa, jos kyseessä on historiallinen rakennus kuten Brahenlinnan everstinvirkatalo, jossa halutaan säilyttää tai palauttaa autenttinen tunnelma ja ilme.

Tapettikuvioita voidaan myös käyttää erilaisten tuotteiden kuten pöytäliinojen tai lautasliinojen kehittämisessä.

Kuva 10. Tapetit Brahenlinnan everstivirkatalon seinistä. Kuva: Inna Kopoteva.

Sprengtportenin runoja³⁴⁰ ja kahden ranskankielisen laulun sanoja voi hyödyntää Brahe-linnassa päivällisten yhteydessä. Lauluja käytettiin Pariisin prefektin päivällisillä talvella 1800–1801, jolloin Sprengtporten ja Napoleonin oikea käsi, kenraali Clarke olivat päiväl-listen kunniavieraina³⁴¹.

340 Coll 450:10-18

341 SLSA 193

TARINOITA OPPAILLE JA YRITTÄJILLE

Marjo Särkkä,
Matti Mäkelä ja
Jaakko Mäntylä

UUTISET LEVIÄVÄT MAAILMALLE

Uutiset jopa syrjäisestä Ristiinasta ja Mikkelistä levisivät Eurooppaan 1700-luvulla lähes reaaliajassa. Tästä esimerkkinä oheinen lehtiartikkeli (kuva 11). Ruotsin ja Venäjän välisestä sodasta ja Sprengtportenin haavoittumisesta Porrassalmen taistelussa kesäkuussa 1789 uutisoitiin pariisilaisessa Gazette de France -sanomalehdessä heinäkuussa 1789.

Tätä kansainvälistä uutisointia voi käyttää näyttelyissä esimerkkinä tiedonkulun logistiikasta 1700-luvun olosuhteissa.

RUOKA-SANOJA

Kustaan sodan 1788–1790 aikaisten armeijan päiväkäskyjen tunnussanoina käytettiin sanoja, joista osa liittyi ruokaan. Käytössä olleita tunnussanoja on ollut mm³⁴²:

- ”Voitto-vihollinen-lyö”, ”tottelevainen-sotilas-iloinen”, ”innokkaasti-käydä-sotaa”
- Viina (brännvin) esiintyy ”luvattoman” usein päiväkäskyjen tunnussanoissa: ”Mättlig-dricka-öl”, ”vimpel-spri-flaska”, ”litet-rus-pengar”.

PRÄSTOST

Katariina Suuri oli kulinaristi ja piti kovasti mm. juustoista. Tarina kertoo, että eräässä kirjeessä serkulleen Kustaa III:lle hän pyysi lähettämään hoviinsa Pietariin ”kunnon palan Smälannin prästostia”. Prästost oli hyvin säilyvää kovaa juustoa, jota talonpojat valmistivat isoja tahkoja koko pitäjän maidosta ja maksoivat sillä veroa papistolle, siitä nimi prästost. Kirjeessä oli sinetti mennyt kuitenkin ost-sanan päälle ja Kustaa III tulkitsi, että Katariina toivoo saavan etevän papin (duktig präst) seurakseen Pietariin. Näin tapahtui ja seurakuntalaisista tuntui, että pappi palasi takaisin Smälandiin entistäkin etevämpänä³⁴³.

Kuva 11. Uutiset Ristiinasta rankalaisessa lehdessä (Lähde: gallica.bnf.fr.)

342 Kyllirauta, 1939

343 Hagdahl, Hanberg 1879.

HUMALA

1700-luvulla Ruotsin vallan aikaan jokaista taloa velvoitettiin kasvattamaan humalistoja sotaväen tarpeisiin. Kyseistä humalaa koskevaa lainsäädäntöä 1734 ei ole erikseen kumottu, joten leikkisästi ajatellen sen voi ajatella olevan voimassa.

Rakennuskaari 1.1.1734/2

7 luku. Miten humalisto on istutettava ja kunnossa pidettävä

1 § Jokaisessa talossa pitää olla humalisto, ja istuttakoon talonpoika joka vuosi hyviä juuria neljänkymmenen salon varalle, kunnes näitä tulee kaksisataa kokonaiseen taloon. Joka ei sitä tee, vetäköön sakkoa kultakin vuodelta [talarin], ja istuttakoon kuitenkin niinkuin on sanottu, jollei havaita, että humalistoja ei voi siihen istuttaa taikka siinä voimassa pitää.

2 § Nimismies pankoon syyskäräjissä syytteenalaiseksi sen, joka ei ole humalistoja näin istuttanut, ja ottakoon sakon ulos ennen Tuomaanpäivää. Jos nimismies sen laiminlyö, maksakoon itse sen sakon.

3 § Jos talonpojalla jo on kaksisatasalkoinen humalisto, pitäköön sen voimassa, ja enentäköön sitä, jos voipi. Jos hän laskee humaliston rappiolle, vetäköön sakkoa talarin kustakin neljästäkymmenestä salosta. Jos hän sen ihan autioksi jättää, vetäköön sakkoa kymmenen talaria ja tehköön humaliston uudestaan.

Luonnonvarakeskus LUKE on kartoittanut laajasti humalalajikkeita, joita vielä löytyy Suomessa maatilojen ja kartanoiden mailta. LUKE on tutkinut yli 1000 näytettä, joista parikymmentä valittiin viljelykokeisiin. On osoittautunut, että suomalaiset humalalajikkeet ovat geneettisesti erilaisia kuin saatavilla olevat jalostetut lajikkeet. Taimituotantoon on valittu alle kymmenen viljelyn ja oluen panon kannalta parasta ja virustaudeista vapaata humalaa. Kaupalliset oluen valmistukseen soveltuvat humalalajikkeet tulevat laajentamaan siten erikoiskasvien viljelyvalikoimaa³⁴⁴.

Käpyjen lisäksi humalasta voitaisiin hyödyntää myös varret ja lehdet. Varret ovat kuitupitoisia ja lehdissä on antioksidantteja, joita on mahdollista hyödyntää erikoistuotteissa parantamassa mm. säilyvyyttä³⁴⁵.

PIETARI BRAHEN RESEPTIKOKOELMA

Ruotsinvallan aikainen Suomen kenraalikuvernööri Pietari Brahe on Ristiinan historiaan merkittävästi vaikuttanut henkilö. Onhan paikkakunta nimettykin hänen vaimonsa Kristiinan mukaan. Pietari Brahe oli kulinaristi ja kokosi elinaikanaan n. 600 ruokaohjetta sisältävän reseptikokoelman. Alkuperäistä reseptikokoelmaa säilytetään Göteborgissa ”Göta Coldin”- veljeskunnan kirjastossa. Kokoelmasta on olemassa myös ns. transkriptioversio, jota säilytetään Nordiska Museetin arkistossa Tukholmassa.

344 Hartikainen & Tuohimetsä, 2022

345 Hartikainen & Tuohimetsä, 2022

Kuva 12. Pietari Brahe. Peter Troschelin kuparikaiverus David Beckin mukaan (Lähde: Finna.fi)

kasta yrtti-parsapiirasta, kirpeää sitruunatorttua ja mehevää mantelikkakkuja.

Pitkien välimatkojen Savossa, missä vieraat saattoivat tulla kaukaakin ja yöpyä, järjestettiin illallisia myös pitkän kaavan mukaan.

MESTAUSAHO

Ristiinassa lähellä Sotakoulua on Mestausaho-niminen paikka. Ruotsinvallan aikaan Suomessa oli voimassa kuolemanrangaistus, ja Mestausahollakin on mestattu 8 henkilöä. 1700-luvun alusta mestauskirveet olivat kruunun omaisuutta ja esimerkiksi Ristiinan kirvestä säilytettiin tuohon aikaan Heinolassa³⁴⁷.

Viimeinen mestattu henkilö oli Matts Augustsson Syrjäläinen, jonka mukaan Ristiinassa on nimetty yksi tie Tiitus-Matin tieksi. Oikeampi kutsumanimi oli ilmeisesti Tiinuksen Matti ja hän oli kotoisin Hartikkalan kylästä³⁴⁸. Matti tappoi Huttulansaaren venerannassa sukulaispoika Anders Carlsson Syrjäläisen airoilla lyömällä.

Mestaus tapahtui vapunpäivänä 1822. Perimätiedon mukaan Matti oli sanonut edellisenä päivänä, että jos aurinko nousee huomenna selkeänä, niin tämä poika on autuas. Vappupäivänä aurinko nousi kirkkaalle taivaalle ja ihmiset totesivat jälkepäin, että ”Kyllä se Matti tais sittekii piästä taivaasee”.

Mestaaaja oli todennäköisesti Simo Rask (alunp. Borgelin), joka pestautui 1820-luvun alussa Kymenkartanon lääninpyöveliksi ja hoiti tehtävänsä kuolemaansa asti. Venäjä muutti kuolemanrangaistukset karkoitukseksi Siperiaan vuonna 1826.

ASSEMBLÉE-TILAISUUDET

Esimerkkinä Savoon rantautuneista seurustelutavoista oli ns. assemblée-tilaisuudet. Nämä pientä tarjoilua sisältävät tanssitilaisuudet ja kokoontumiset yleistyivät Savossa laajemmin 1810-luvulla (Turussa jo 1770-luvulla), mutta mm. Ristiinassa, Rantasalmella, Sulkavalla, Puumalassa, Joroisissa, Mikkelisä, Leppävirralla ja Kuopiossa niitä pidettiin jo 1700-luvun lopulla.³⁴⁶

Assemblée-tilaisuudelle tyypillistä oli, että ne olivat aina herrojen tilaamia ja järjestämiä. Ne sisälsivät tanssia ja virvokkeita. Joskus pelattiin korttia, keskusteltiin ja poltettiin piippua. Tarjolla saattoi olla teetä, punssia, totia, limonadia, rusinoita ja paahdettuja manteleita, mausteisia lihapasteijoita, rai-

346 Julkunen&Knuuttila, 2013

347 Moilanen, 2021

348 Mikkelin Sanomat 1937

Ristiinan kunnanvaltuuston puheenjohtaja maanviljelijä Oskar Tuukkanen kertoi leh-tihaastattelussa vuodelta 1937 hankkeista perustaa kreivi Pietari Brahen museo Ristiinaan. Museon pohjaksi hän kertoi löytyvän sellaisia esineitä kuin mestauskirves ja mes-tauspölkky ja kreivin kärryjen pyörät³⁴⁹.

Mestausahon merkittävydestä paikkana kertonee se, että vielä ainakin 1930-lu-vulla Ristiinaan osoittava tienviitta Lappeenrannantien risteyksessä oli nimeltä Mes-tausaho. Tätä alettiin kuitenkin pitää hieman kummallisena paikannimenä tienviitassa etenkin ulkopaikkakuntalaisten näkökulmasta ja esitettiin toive nimetä viitta uudelleen, vaikka Ristiinan Kirkoksi³⁵⁰.

FILMI

Sprengtportenista Mannerheimiin on Olavi Markkasen kuvaama ja selostama lyhytelo-kuva, missä esitellään historiallinen kulkue ja juhla Mikkelissä vuonna 1956³⁵¹.

GEORG MAGNUKSEN ELÄMÄSTÄ AINEKSIA TARINOIHIN

Toiminta kosmopoliittina

1795, 1780. Teplitz, Pariisi. Sprengtporten ja ajan kuuluisuudet Casanovasta Napoleoniin

Sprengtportenin tapasi monet oman aikansa suurmiehet ja -naiset. Hän liikkui nuoresta miehestä lähtien eri puolilla Eurooppaa; oli nostamassa Kustaa III:n valtaan, vehkeili ja juonitteli ruhtinaiden kanssa sekä filosofoi ajattelijoiden piirissä. Hän vietti aikaan-sa siellä, missä eurooppalainen eliitti kulloinkin kokoontui ja missä juonia punottiin ja asioista päätettiin: Pariisissa, Hollannissa, Pietarissa, Span tai Teplitzin kaltaisissa kyl-pyläkaupungeissa, joihin yläluokka kerääntyi. Kustaa III, Katariina II (Suuri), Aleksan-teri I olivat kaikki hahmoja, joiden suosioista Sprengtporten kilpaili ja joihin hän yleensä pettyi – ja he pettyivät Sprengtporteniin. Uran tähtihetki diplomaattina oli eittämättä Venäjän keisarikunnan edustajana käydyt neuvottelut Napoleonin kanssa vuonna 1800. Sprengtporten sai osallistua diplomaattina Venäjän ja Ranskan välisten suhteiden va-kauttamiseen.

Suorasukainen ja korskea Sprengtporten jakoi jo omana aikanaan mielipiteet. Toi-set pitivät häntä epäluotettavana ja hankalana, toiset ylistivät ja palvoivat. Siksi hänen persoonassaan oli jotakin samaa kuin toisessa maailmanmiehessä Giacomo Casanovassa (1725–1798), jonka jäljiltä asiat olivat yleensä enemmän kaaoksessa kuin järjestyksessä. Molemmat miehet vetäytyivät parantelemaan henkisiä ja fyysisiä haavojaan nykyisen Tšekin alueella sijaitsevaan Teplitzin kylpyläkaupunkiin 1700-luvun lopulla. Miesten vä-lille syntyi rikkumaton yhteisymmärrys.

Jälkipolville Giacomo Casanova on yksi 1700-luvun tunnetuimmista hahmoista. Hänet tunnetaan ennen kaikkea elostelevasta ja pidäkkeettömästä elämäntylistään, mutta samalla hän oli myös monitahoinen lahjakkuus: upseeri, viulisti, vakooja ja diplo-maatti. Hänen elämänsä kulku, tai eräs versio niistä, tunnetaan muistelmien – *Historia*

349 Savon Sanomat, 1937

350 Mikkelin Sanomat, 1937

351 Sprengtportenista Mannerheimiin 1956.

de ma vie – johdosta. Böömin aika kreivi Waldsteinin linnan kirjastonhoitaja oli Casanovalle jäähdyttelyä ja eletyn elämän puntarointia. Sprengtporten ja Casanova tapasivat vuonna 1795, ja heistä sukeutui hyviä ystäviä, kun Sprengtporten vietti aikaansa Teplitzin kylpyläkaupungissa. Sprengtportenin ja Casanovan seurassa viihtyi niin ikään kenttämarsalkka Charles Joseph de Ligne (1734–1814). Tuon kulmikkaan kolmikon verkostot kattoivat käytännössä kaikki ajan tärkeimmät vallanpitäjät ja vaikuttajat Euroopassa.

1800–1801. Pariisi, Ranska. Sprengtporten neuvottelee Napoleonin kanssa

Sprengtporten neuvotteli Napoleonin kanssa 6000 venäläisen sotavangin vapauttamisesta Pariisissa. Malta kuului alun perin johanniitain ritarikunnalle, minkä suurmestari tsaari Paavali I oli. Ranskan vallattua Maltan Venäjä siirtyi Napoleonin vastaiseen liittokuntaan, mutta Ranska ajatteli käyttää diplomatiaa ja luovuttaa Maltan Venäjälle hyvän tahdon eleenä. Maltan kenraalikuvernööriksi nimetyn Sprengtportenin piti viedä venäläisistä sotavangeista koostuva joukko saaren varusväeksi. Ranska oli hyvin tietoinen, että Iso-Britannia ennen pitkää valtaa saaren, mikä tapahtuikin eli suunnitelma ei realisoitunut ja Sprengtporten marssitti sotilaat Euroopan halki takaisin Venäjälle. Sprengtporten viihtyi Pariisissa kuitenkin pitkään, oli lumoutunut Napoleonin vieraanvaraisuudesta ja järjesti itsekin siellä 400 hengen tanssiaiset. Ranska ja Venäjä lähentyivät neuvottelujen tuloksena. Sprengtporten oli myöhemminkin hyvin ranskalaismielinen ja ehdotti Aleksanteri I:lle liittoutumista Napoleonin kanssa.

Toiminta poliitikkona

1786. Seestan kartano – Alankomaat. Suomi itsenäiseksi Venäjän tuella – Sprengtporten Suomen aseman pohdiskelijana

Georg Magnus Sprengtporten on Suomen itsenäisyysasiassa yhä tunteita kuumentava hahmo, jonka sanat ja teot eivät kohtaa: oliko hän Ruotsista erotetun, Venäjän keisarikunnan tukeen nojaavan itsenäisen Suomen ensimmäinen puhemies vai itänaapurin palvelukseen vuonna 1787 siirtynyt katala maanpetturi, joka myötävaikuttii ratkaisevasti Suomen sodan (1808–1809) lopputulokseen. Suomi päätyi osaksi Venäjän keisarikuntaa. Tulkinnat Sprengtportenista ja sitä myötä myös hänen laatimastaan Suomen ensimmäisestä perustuslakiehdotuksesta (1786) risteävät.

Sprengtportenin itsenäisyysajatukset syntyivät suurvaltapolitiikan tilapäisessä savantovaiheessa 1780-luvulla. Hän tutustui valistuksen aatteisiin ja tasavaltaiisiin valtiomuodostelmiin liikkeessaan eri puolilla Eurooppaa. Pariisissa vuonna 1780 hän tapasi Yhdysvaltain itsenäisyysideologin Benjamin Franklinin (1706–1790). Kun samaan aikaan juopa Ruotsin hallitsijan – Kustaan III:n kanssa syveni – alkoi Sprengtporten visioida Suomelle tosissaan itsenäistä tai puoli-itsenäistä asemaa Venäjän suojelukseen nojaavana maana. Seestan kotikartanossa Nastolassa käydyt monet keskustelut ja Alankomaiden perustuslakiin tutustuminen paikan päällä jouduttivat Sprengtportenin perustuslakiluonnoksen syntymistä.

Perustuslaissaan Sprengtporten näki Suomen maakunnalliseen itsehallintoon nojaavana liittovaltiona, jossa kokoontuisivat nelisäätyiset valtiopäivät. Korkein hallitusvalta kuuluisi yläsäädyille. Talonpojat hän halusi pitää erillään korkeimmasta hallitusvastuusta.

1785–1786. Haag, Hollanti. Sprengtporten viimeistelee itsenäisyysajatuksiaan Hollannissa

Sprengtporten lähti helmikuussa 1785 Hollannin palvelukseen muodostamaan vapaaehtoisjoukkoa, jonka upseeristo tulisi Ruotsista. Tämän hän teki kuninkaansa luvalla. Useat suomalaisupseerit, monet Valhalla-seuran piiristä, olivat valmiita liittymään Sprengtportenin joukko-osastoon. Hän kokosi 3000 miehen osastoa puolen vuoden ajan, mutta syksyllä Hollanti ja Habsburgit tekivät sovinnon ja sotaa ei tullut. Koska hänen vaimonsa oli kuollut keväällä 1785 Seestassa, Sprengtporten jäi toistaiseksi Hollantiin. Hän sai eläkkeen muodossa vaivoistaan jonkinlaisen korvauksen. Sprengtporten tutustui tulevaan vaimoonsa Anna Charlotta d’Aumaleen ja tämän perheeseen. Hän tutustui myös Hollantiin ja sen tasavaltalaiseen hallitusmuotoon. Talvi Hollannissa kypsytti ajatukset Suomen uudesta asemasta. Haagissa hän tutustui myös Venäjän ministeriin Kolytseviin, jolle jätti keväällä 1786 suunnitelman Suomen uudesta valtiomuodosta³⁵².

1784–1786. Turku, Ruotsi. Poika Porthanin opissa – Keskustelu Porthanin kanssa itsenäisyydestä

Poika Magnus Wilhelm oli Henrik Gabriel Porthanin yksityisopetuksessa Turussa, missä hän opiskeli kieliä, historiaa, maantietoa, matematiikkaa ja fysiikkaa. Tapakulttuurin omaksuminen oli myös tärkeää; Magnus osallistui Turussa ohjelmallisiin tanssiaisiin³⁵³. Georg Magnus palaa Turkuun hakemaan poikaansa Magnus Wilhelmiä 1786. Magnus Wilhelm oli ollut Turussa aikansa vaikutusvaltaisimman professorin, Henrik Gabriel Porthanin opissa. Porthan oli nähtävästi keskustellutkin Sprengtportenin kanssa itsenäisyysajatuksista, mutta ei pitänyt sitä realistisena³⁵⁴.

Toiminta sotilaana

1776–1777. Mikkeli, Mäntyharju, Ristiina, Sulkava, Puumala, Rantasalmi, Joroinen ja Juva. Sprengtporten Savon puolustuksen kehittäjänä ja kartoittajana

Isovihan (1713–1721) ja pikkuvihan (1742–1743) varjot olivat Suomessa pitkät. Vuosien sotimisen ja Venäjän miehityskausien jälkeen maa kärsi ja vaikeroi jatkuvien sotien ja suurvalta-asemasta pudotetun Ruotsin kuningaskunnan laiminlyöntien seurauksena. Itä-Suomen puolustusjärjestelyt olivat erityisen hatarat ja vanhentuneet. Venäjälle oli helppoakin toistuvasti murtautua itärajan ylitse. Vaikka katkeroitunut Sprengtporten halusi uransa ehtoopuolella nähdä Kustaa III:n kaiken pahan alkuna ja juurena, oli hän Ruotsin kuninkaista kuitenkin se, joka alkoi määrätietoisesti kehittää Suomea ja sen puolustusta 1700-luvun lopulla.

Kustaa III pyysi vuonna 1772 Suomen sotavoimien ylipäällikköä Berndt Otto Stackelbergia laatimaan Suomelle uuden puolustussuunnitelman. Sitä varten perustettiin suomalainen rekognosointiprikaati, joka oli toiminnassa vuosina 1776–1805. Eteläistä osastoa johtivat eversti F. J. Nordencreutz ja majuri K. N. af Klercker ja pohjoista osastoa eversti G. M. Sprengtporten. Tärkeänä pidettiin, että puolustussuunnitelmat ja kartastot saatettaisiin ajantasaisiksi. Puolustuksellisissa kysymyksissä Sprengtportenin ja kunin-

352 Ramel 2005 (2003), 86–90

353 Vainio-Korhonen 2009: 131–132

354 Ramel 2005 (2003), 102–103

gas löysivät aluksi yksituumaisuutta. Itä-Suomen puolustuksen vahvistaminen ja alueen paikkatietojen keruu oli käynnistettävä välittömästi ja suunnattava työ strategisesti tärkeimpiin kohteisiin.

Savon ja Karjalan Sprengtporten tunki nuoruusvuosiltaan ja aloitti Savon kartoituksen pian saavuttuaan Ristiinan, jopa aikaisemmin kuin Kustaa III:n määräys saavutti Savon. Sprengtportenin ansiosta Etelä-Savosta laadittiin poikkeuksellinen tarkka ja laadukas maastokuvaus, joka sisälsi tietoja maanteiden sijainneista, vesistöistä ja mahdollisista sotilasjoukkojen leiriytymispaikoista.

Maastotiedustelukartoittajana Sprengtporten oli kokenut samoiltuaan Ruotsin ja Norjan rajaseuduilla. Pääpiirteissään Sprengtportenin maastokartoitus valmistui vuoteen 1779 mennessä, jolloin hän lähti ulkomaille. Eteläsvolaisista Mikkelin, Mäntyharjun, Ristiinan, Sulkavan, Puumalan, Rantasalmen, Joroisten ja Juvan pitäjistä valmistuivat ajantasaiset kartat sekä yleinen sotilaallinen kuvaus. Lisäksi Sprengtporten oivalsi, että työlle oli saatava jatkuvuutta osana sotilaskoulutusta. Kartoituskoulutus sisällytettiin myöhemmin Rantasalmen Haapaniemen sotakoulun oppiaineeksi. Alkuperäisiä Suomesta piirrettyjä rekognosointi- eli sotilastiedustelukarttoja säilytetään Tukholmassa.

1756–1757. Viapori eli Suomenlinna, Ehrensvärd esikuvana

Georg Magnus Sprengtporten aloitti ammatillisen uransa Viaporissa linnoitusupseerina. Hän osallistui Viaporin telakan ja sitä ympäröivien rakennusten rakennustyöhön. Hänen esimiehensä oli Augustin Ehrensvärd, suomen kielen harrastaja ja Suomen puolustuksen kehittäjä, josta tuli Sprengtportenin esikuva. Sprengtporten piti Ehrensvärdiä Ruotsin rehellisimpänä miehenä. Idolinsa tapaan Sprengtporten suunnitteli Suomen puolustamista. Ehrensvärdin alaisena Georg Magnus Sprengtporten lähti myös Pommerin sotaan 1757.

1786. Porvoo – Pietari. Sprengtporten siirtyy Venäjälle Katariina Suuren palvelukseen

Georg Magnus Sprengtporten jätti kotimaansa siirtyäkseen Katariina Suuren palvelukseen ja purjehti Porvoosta Pietariin aluksella ”Lediga Stunder”. Tämä nopeakulkuinen alus oli kuulunut alun perin Augustin Ehrensvärdille. Ehrensvärdin jälkeen se tuli Jakob Magnus Sprengtportenin omistukseen ja Georg Magnus peri sen veljeltään 1784. Purjealuksesta on olemassa Augustin Ehrensvärdin omakätinen piirros³⁵⁵.

1775–1779. Ristiina. Sprengtporten ja upseerikoulutus

Suomessa ei ollut järjestettyä upseerikoulutusta ennen 1700-luvun loppua, mutta eipä juuri Ruotsissakaan: upseerikasvatus oli hyvin alkeellisella kannalla. Useimmat upseerit aloittivat sotilasuransa sotamiehinä kohoten muutaman kuukauden kuluttua korpraaliksi ja sitten aliupseeriksi. Upseeriksi päästäkseen heidän oli suoritettava joukko-osaston tutkijalautakunnan edessä tutkinto palveluaineissa. Etuoikeus upseeriksi oli nuorilla aatelmiehillä. Valtakunnassa oli vain kaksi sotakoulua, lähinnä laivastoa varten perustettu tykistökoulu Karlskronassa ja Aadolf Fredrikin Tukholmaan perustama kadettikoulu.

355 Ramel 2005 (2003), 102-103

Sprengtportenin ansiosta tilanne tasapainottui valtakunnan eri osien välillä, kun sotakoulu aloitti toimintansa vuonna 1777 Ristiinassa. Samaan aikaan kun Sprengtporten komensi Savon prikaatia, aloitteli hän suomalaista sotilaskoulutusta.

Sotilaskoulutuksen alku Brahelinnassa oli perin vaatimaton. Sprengtporten muodosti maakunnan alaikäisistä vähävaraisista pojista alokasosaston, jota rykmentinkouksen aikana harjaannutettiin sotatoimiin ja jolle myös annettiin opetusta kartoitus-työssä sekä linnoitus- ja tykistötieteissä. Lupaavimmat nuorukaiset Sprengtporten ohjasi kotiinsa Brahelinnaan, ja sen jälkeen he saivat mennä kartoitustöihin. Brahelinnassa opetus oli yleensä teoreettista. Käytännöllistä koulutusta saatiin suurilla manöövereillä rykmentinkokouksissa. Mikkelin kirkonkylään Sprengtporten järjesti Savon joukkojen varastopaikan ja linnoitetun keskuksen. Manöövereiden ajaksi sinne järjestettiin vallien ympäröimä sotaleiri.

Koska Brahelinnan oppilaitos oli perin heikolla perustalla Sprengtportenin aikaessa ulkomaille, teki hän ehdotuksen vastaavan laitoksen perustamisesta, laati sille rakennuspiirustukset ja osti tarkoitusta varten Haapaniemen tilan. Koulu aloitti toimintansa ensin Kuopiossa vuonna 1780, kunnes se siirtyi koulurakennuksen valmistuttua Rantasalmen pitäjään Haapaniemen tilalle vuonna 1781. Sinne siirrettiin myös Parkun tilalla Rantasalmella toiminut hevossiittola.

Toiminta filosofina ja seuramiehenä

Ristiina, Pariisi. Sprengtporten pedagogina – ihanteena valistunut kasvattaja

Sprengtporten oli monessakin suhteessa oman aikansa lapsi. Valistuksen – eurooppalaisen 1700-luvun aatevirtauksen tapaan – hänkin korosti järjen ja tiedon merkitystä. Lasten ja nuorten kasvatusta tuli olla lapsen kehityksen myötäilyä ja kokemuksesta oppimista; lapsi oli kasvatettava vapaaksi, autonomiseksi ihmiseksi. Pohdiskelut kasvattivat mainetta Seestan filosofina (kotikartanon nimen mukaan), vaikka Sprengtporten on nähty ensisijaisesti upseerina ja poliitikkona.

Työskennellessään nuorena miehenä Augustin Ehrensvärdin alaisuudessa Viaporissa hän tutustui kaikkeen ”kauniiseen ja hyödylliseen”. Ristiinan Brahelinnaan sijoittamassaan kirjastossa Sprengtportenilla oli kattavasti filosofien teoksia. Hän uskoi pikemminkin vapauksiin kuin velvoitteisiin ja halusi edistää Suomessa ajatus-, kirjoitus- ja painovapauden leviämistä. Varhainen kirjoitelma ”Erään suomalaisen upseerin kirjeitä ystävälleen Tukholmassa” kertoo Sprengtportenin kiinnostuneen kasvatuksellisista kysymyksistä.

Sprengtporten vaati kasvatukselta luonnonmukaisuutta. Sellaiseksi hänen omaa kasvuympäristöäänkin on kuvattu; vaellukset Savoan ja Karjalan metsiin jo nuorena upseerina virittivät hänessä Stig Ramelin mukaan rakkauden luontoon, josta tuli tärkeä osa hänen Suomea kohtaan tuntemaansa isänmaanrakkautta. Sprengtportenin on nähty saaneen vaikutteita erityisesti tunnetun aikalaisfilosofin Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) mietteistä. Niihin hän tutustui ollessaan Ranskassa vuosina 1779–1780. Kasvatuksen päämäärä oli luonnonmukainen elämä. Upseerikoulutuksen uudistajana Sprengtporten kunnostautui Brahelinnassa vuosina 1777–1779. Hän koului varsin epätasaisesta alokasaineksesta lyhyessä ajassa kelpo sotilaita, jotka hallitsivat maastokartoituksen ja

-sodankäynnin kaltaisia erikoistaitoja. Hänen ulkomailtaan lähettämä kirjeensä sisältää oman pojan rousseaulaisen kasvatusohjelman – sekin laatuun ensimmäinen sovellutus Suomessa.

1775–1779. Brahelinna, Ristiina. Komeaa hovielämää Brahelinnassa

Brahelinna, Savon rykmentin everstin virkatalo, kantoi nimessään aikaisemman isäntänsä, maineikkaan Suomen kehittäjän Pietari Brahen nimeä. Uusi ja ajanmukainen virkatalo kohosi Ristiinaan vuonna 1739. Kookas, pitkänomainen ja yksikerroksinen rakennus sisälsi kaksi suurehkoa salia ja kamareita. Tuon talon isäntänä hääräsi vuodesta 1775 lähtien G. M. Sprengtporten, joka kestiti talossaan sotakoulun opettajia ja oppilaita sekä paikallista vallasväkeä. Talosta tuli suomalaisen sotilaskoulutuksen tyyssija, mutta myös paikallisen huvittelu- ja seuraelämän keskuspaikka. Vaikka Sprengtporten ehkä kannustikin hiljaiseen maalaiselämään, oli hän viehtynyt myös seuraelämästä shakinpeluineen. Holtiton elämäntapa johti Sprengtportenin toistuvasti taloudelliseen ahdinkoon. Kalliiksi kävi myös aika Ristiinassa. Sprengtportenilla oli monipuoliset kulttuuriharrastukset. Kaunokirjallisuus, filosofia ja musiikki olivat lähellä hänen sydäntään. Savon satakunta maalaiskartanoa liittyivät tiukasti toisiinsa tiukoin sukulaisuus- ja ystävyyssitein. Ristiinan alue oli osa tuota elinvoimaista kartanokulttuuria kymmenellä suurtilallaan. Säädynmukainen elämäntapa edellytti rahvaasta erottuvia huvituksia.

Historioitsija J. R. Danielsson-Kalmari toteaa, että Suomesta tuskin löytyy toista maalaiskartanoa, johon liittyisi niin suuri joukko ajan silmäätekeviä kuin Brahelinnaan. Ristiinassa Sprengtporten eli voimaintunnessaan ja keräsi ympärilleen hovin, johon kuului upseeristoa ja kadettikoulun nuorisoa sekä säätyläisiä lähipitäjistä. Talon kestityksestä nauttivat ainakin Kymenkartanonläänin maaherra de Geer, Otavan tilanomistaja Palmfelt, Visulahden isäntä J. A. Jägerhorn, joka myös opetti sotakoulussa. Juhla-aikoina Brahelinnassa vierailivat myös Juvan rovasti Poppius ja Mäntyharjun kirkkoherra Sakari Cygnaeus. Lisäksi paikalla viivähtivät Kylälahden von Fieandit ja monet muut Suomen historiassa kunnostautuneet hahmot.

Elämästä Brahelinnassa on säilynyt eräitä niukkoja hajatietoja, joista useimmin siiteerataan upseeri Gustaf Mauritz Armfeltin muistiinpanoja vuosilta 1778–1779.

1775–1779, 1787, 1807. Brahelinna, Seestan kartano (Nastola), Pietari. Taiteellinen Spengtporten – musikantti ja kaihoisa runoilija

Isäntänä Sprengtporten oli monitaitoinen. Brahelinnassa sijaitsi hänen isältään ja veljeltään perimä suuri kirjasto. Kirjakokoelma käsitti filosofisia, valtiotieteellisiä ja kaunokirjallisia teoksia. Nykyään se on talletettu Karlbergin linnaan Tukholmassa. Kirjoista riitti ammennettavaa sotilaskoulun teoreettisten oppituntien ja äksiisien lomaan.

Sprengtporten myös piirsi ja runoili, vaikka säilyneet tuotokset ovatkin pääasiassa myöhäisemmältä Seestan kaudelta. Sprengtporten piti itseään kaiketi kelpo muusikkona, joka osasi näppäillä ainakin viulua. Ristiinan ”hovissaan” hänellä oli ajoittain majoituneena jopa ulkomaista soittokuntaa sotilasharjoituksia rytmittämässä, ilmeisesti muutenkin seuraelämää virkistämässä. Juvan rovastin poika Gabriel Poppius muisteli, miten joulun vietto Brahelinnassa oli elämys, kun vieraille annettiin lahjoja isännän leikkisillä runonpätkillä varustettuina. Sprengtportenin runoihin perehtynyt Kasimir Leino (1866–1919) näkee säilyneiden runojen liittyvän Seestan aikaan tai Pietarin kauteen – eivät siis

Brahelinnan jaksoon vuosina 1795–1780. Tunnelataukseltaan Sprengtportenin runot ovat kaihoisia, elettyyn elämään, vanhoihin rakkauksiin, mutta myös Suomen aseman pohdintaan kiinnittyviä. Säilyneistä säikeistä ensimmäinen on ajalta, jolloin Sprengtporten asui Seestan kartanossa (Nastolassa, 1787) ja viimeinen kuvaavasti jäähyväisruno rakastajattarelle ”Min sista afskedssuck till Hildur”, Pietarissa vuonna 1807 kirjoitettu. Helsingin yliopiston kirjastosta löytyy kymmenkunta Sprengtportenin ruotsin- ja ranskankielistä runoa.

Unhoon joutuneelle ystävälle

Etäällä touhust´ turhan maailman
voi jalo henki elää sopessansa,
kun omantunnon rauha rinnassansa
hän viihtyy muistoissansa kunnian.
Vain harvoin ruhtinaiden suosio
vie onnehen, mi työn on palkkio;
ei, iki-häpeäksi ruhtinain
on hyveessänsä urhon palkka vain.
Mut kaitselmuksen johtaa salli ties,
ain´onneen polkua voin monta viedä;
on orja se, ken kunnian voi myydä,
kun isänmaata painaa vieras ies³⁵⁶.

YRITTÄJIEN KEHITTÄMIÄ JA TOTEUTTAMIA TUOTTEITA JA PALVELUITA

Inna Kopoteva ja Marjo Särkkä

Hankkeessa kehitettiin ja toteutettiin yhdessä tutkittuun historiatietoon sekä yhteiseen kulttuurinperintöön perustuvia vastuullisia matkailutuotteita ja -palveluja yrityksille. Yhteistyö yrittäjien kanssa oli siten oleellinen osa hanketta. Mutta miten historiatietoa voidaan siirtää yritysten käyttöön? Yli 500 sivua historiatutkimuksen tieteellistä tekstiä, arkistomateriaalia, ei sellaisenaan auta yrittäjiä uusien tuotteiden ja palveluiden kehittämisessä - tarvitaan vuorovaikutustilanteita ja yhteiskehittämisen otetta.

Tutkimuksellisessa kehittämishankkeessa tutkijat toimivat sekä tiedon tuottajina että tiedon siirtäjinä. Tiedon käyttökelpoisuus ja siirrettävyys ovat siis tärkeitä. Kehittämishankkeissa tutkimustiedon tulee yhdistyä jollain lisäarvoa tuottavalla tavalla kehittämisen käytäntöön. Tämä tarkoittaa yhteisymmärrystä hankkeen tarkoituksesta ja tutkimuksen löydösten kääntämistä ”tutkijan kieleltä yrittäjän kielelle”.

Uusien matkailutuotteiden ja -palvelujen kehittämiseen vaikuttavat myös muuttuvat trendit. Nykyaikaisten matkailijoiden vaatimukset muuttuvat merkittävästi ajan myötä. Aiemmin matkustajat tyytyivät perusmajoitukseen, rajallisiin mukavuuksiin ja tavallisiin retkiohjelmiin. Nykypäivän matkailijat asettavat usein korkeampia vaatimuksia matkoilleen. Trendeistä nostetaan esiin muutamia, joihin olemme kiinnittäneet huomiomme hankkeen puitteissa:

356 Leino 1906.

- Kestävä kehitys. Paikallisuuden korostuminen matkailussa on kestävän matkailun kannalta myönteinen kehityssuunta, sillä se edistää vastuullista matkailua ja auttaa ylläpitämään kulttuuriperintöä sekä edistää paikallista sosiaalista ja taloudellista kehitystä.
- Paikallisuus. Matkailussa paikallisuus auttaa ymmärtämään paremmin matkakohdeiden kulttuuria ja lisäämään paikallisten ihmisten hyvinvointia ja osallisuutta. Se myös mahdollistaa matkailijoiden vuorovaikutuksen paikallisten kanssa ja antaa heille tilaisuuden kokea autenttisia elämyksiä, joita he eivät voi saada kotonaan tai muualla.
- Elämyksellisyys. Nykypäivän matkailijat etsivät yksilöllisempää kokemusta, joka on räätälöity heidän kiinnostuksen kohteidensa ja tarpeidensa mukaan. Tämä voi sisältää räätälöityjä reittejä, henkilökohtaisia mieltymyksiä ja ainutlaatuisia paikallisia kokemuksia.

Parhaimmillaan tutkijoiden ja yrittäjien yhteistyöstä hyötyvät sekä tutkimusmaailma että yritystoiminta. Seuraavassa havainnollistamme ja perustelemme Sprengtporten-hankkeen esimerkkien kautta sitä, että yhteistyö johtaa uusien innovaatioiden kehittämiseen ja uusiin liiketoimintamahdollisuuksiin.

SPRENGTPORTENIN JÄLJILLÄ -PYÖRÄILYREITTI

Pyöräilyreitti on hyvä esimerkki yhteistyössä kehitetystä matkailutuotteesta. Idea syntyi työpajatyöskentelyn tuloksena ja reitin suunnittelu tapahtui yrittäjien, paikallisen kehitysyhtiön³⁵⁷ ja tutkijoiden yhteistyönä. Pyöräilyreitit kehittäminen yhteistyössä on monella tapaa hyödyllistä. Yrittäjät tuovat reitille paikallistuntemustaan, kaupallisen kokemuksensa ja resurssiaan, kuten pyörävuokraamoja ja majoitusvaihtoehtoja, kun taas tutkijat antavat tietoa kestävyystekijöistä ja matkailijoiden tarpeista. Kehittäjät puolestaan toteuttavat suunnitellun reitin digitaalisen maailmaan sovelluksena.

Sprengtportenin jäljillä -nimeä kantava pyöräilyreitti on nähtävillä Outdooractive-sovelluksessa³⁵⁸, ja paikalliset yritykset näkyvät siellä käyntikohteina. Noin 60 kilometrin mittainen pyöräilyreitti eteläsavolaisissa maisemissa vie matkailijoita historiallisiin kohteisiin ja tapahtumapaikoille. Tällä hetkellä reitti on opastettu kolmella kielellä (suomi-englanti-saksa), eli suunnattu myös kansainvälisille matkailijoille.

Reitin kehittäminen tapahtui yrittäjien kanssa useiden työpajojen aikana. Ensimmäisessä vaiheessa kehitettiin itse ideaa ja luotiin osallistujaryhmä. Toisessa työpajassa työskentelimme karttojen parissa ja piirsimme reitin. Keskeistä oli arvioida, mihin reitti olisi paras sijoittaa, jotta välttyään vilkkailta teiltä ja reitti kulkisi kauniiden maisemien läpi. Tärkeää oli myös ohjata matkailijat paikallisiin yrityksiin ja nähtävyyksien äärelle. Outdooractive-sovellukseen on lisätty myös tietoa paikallisesta historiasta, kulttuurista ja ympäristöstä, jotta matkailijat voivat oppia lisää alueesta.

Työpajojen lisäksi pidettiin yrittäjien kanssa yksittäisiä tapaamisia, joissa keskusteltiin hankkeen uusien tuotteiden ja palveluiden kehittämiseen liittyvistä yrityskohtaisista kysymyksistä. Erityisesti pohdittiin, miten reitin varrella sijaitsevat yritykset voivat houkutella asiakkaita luokseen. Alla on esimerkkinä tällaisista ideoista Katarinan talli, Löydön kartanon historialliset menut ja leivontapaja.

357 Mikkelin kehitysyhtiö Miksei Oy

358 Outdooractive.com

SPRENGTPORTENIN INSPIROIMA KATARIINAN TALLI

Katariinan talli on Raijan Aitta oy:n uusi kehittämis-idea. Raijan Aitta on monialainen maaseutuyritys 15 km Mikkelistä. Siellä viljellään marjoja, vuokrataan mökkejä ja lisäksi tilalla on pellavatuotteiden kauppa ja kesäkahvila. Ajatus ”kepparitallin” tekemisestä heräsi hankekokouksessa, jossa ryhmässä kehiteltiin paikallishistoriaan nojautuvia tuotteita ja palveluita. Silloin syntyi ajatus, että historia voi olla myös hauskaa ja leikkiminen on kaikille sallittua. Kepparitallin kehittäjä Katariina kertoi:

Kuva 13. Katariinan talli yli 200 vuotta vanhassa vilja-aitassa
Kuva: Katariina Turman.

Olen mukana matkailuhakkeessa ”Kestävä kansainvälinen historiamatkailu. Kustaa III – Sprengtporten – Katariina II”. 1700-luvulla Suomi kuului Ruotsin kuningaskuntaan ja Mikkelin seutu oli sen itäreunassa Venäjän rajan tuntumassa. Samoihin aikoihin perustettiin Ristiinan sotakoulu, joka oli alku suomalaiselle sotilaskoulutukselle. Siinä kartat olivat merkittävä osassa. Sprengtportenin 1700-luvulla piirtämässä Savoin kartoissa on näkyvissä alueen järvet, kulkureitit ja tilat.

Katariinan talli on Raijan Aitan pihassa yli 200 vuotta vanhassa vilja-aitassa. Raijan Aitta sijaitsee Saarijärven rannalla Kellmannin tilalla. Tilan entinen omistaja sotamies Karl Jonas Kellman oli mukana Porrassalmen ja Puumalan taisteluissa.

Halusin tehdä maaseudulla sijaitsevaan kesäkahvilaan ja marjatilayritykseen lisää toimintaa lapsille. Pihapiiriin tulee keppareille ratsastukseen sopiva reitti³⁵⁹.

Tutkimukselliseen kehittämishankkeeseen liittyy aina oppiminen. Tämän yrityksen ideassa yhdistyivät monet asiat. Hankkeessa tuotettu historiallinen tieto yhdistyi oman tilan historiaan. Matkailijat voivat nähdä tallissa yrittäjän tekemät Kustaa III:n, Sprengtportenin ja Katariina II:n muotokuvat, jotka on maalattu akryyliväreillä kangaspohjille. ”Useita kuvia tehdessäni huomasin selvästi oman kehittymiseni. Rohkeus, nopeus ja näkemys lisääntyivät”, kertoi yrittäjä.

359 Katarina Turmanin esipuhe Katariinan tallin esittelyssä käsityönäyttelyssä.

Sprengtporten tunnetaan kartografisista töistään. Tallissa voi nähdä kartan maatilalan alueelta, jonka yrittäjä on piirtänyt mallinaan Sprengtportenin kartat.

Tilan historia kietoutuu alueen historiaan ei pelkästään historiallisten faktojen (Kellman – Porrasalmi – Sprengtporten), vaan myös esineiden kautta. Vanhalla maatilalla on säilynyt hevosaikakauteen liittyviä käyttöesineitä kuten vanhoja hevosenkenkiä, länkiä, kuskinpukkeja, riimuja ja perunalaatikoita. Niitä käytetään kepparitalin somistuksessa.

Tämä esimerkki osoittaa, että yrittäjät omaksuvat saatavilla olevaa historiatietoa ja toimivat vastuullisesti ja seuraavat kulttuurisesti kestävästä kehityksen periaatteita. Yritys on valinnut tärkeät kestävyysulottavuudet arvojensa, toimintaperiaatteidensa ja käytäntöjensä perusteella. Esimerkistä käy myös hyvin ilmi, että kestävyiden ja elämyksellisyyden yhteensovittaminen on mahdollista.

Kulttuurinen kestävyys näkyy myös vanhan rakennuskannan ennallistamisessa. Katariinan talli on yli 200 vuotta vanhassa vilja-aitassa. Kulttuuriperintöä eli tässä tapauksessa vanhaa vilja-aittaa on hyödynnetty matkailussa ja sen edistämässä. Yrittäjä tuntee ja arvostaa omaa ympäristöään. Tallin järjestämisen kautta hän luo vierailijoille erityistä tunnelmaa ja tuottaa heille elämyksiä. Vanha rakennusperintö kertoo myös matkailijoille alueen historiasta. Se mahdollistaa kulttuurin säilymisen seuraaville sukupolville kestävällä tavalla. Katariinan tallin keppariratsastukseen sopivat reitit tarjoavat matkailijoille paikallisuudesta nousevia elämyksiä, jotka samalla lisäävät ymmärrystä paikallisesta kulttuurista ja ympäristöstä.

Ekologinen kestävyys ilmenee monessa muodossa. Ensimmäinen keppihevonen on syntynyt keväällä 2022. Tällä hetkellä niitä on kuusi. Ne on tehty kierrätysmateriaalista kuten vanhoista samettihousuista, sohvatyynyistä, vanhoista nahkakengistä, takista tai laukusta. Viihtyisällä ympäristöllä on myös merkitystä. Kauniit, hoidetut maaseutumaiset pellot, järvi ja vanhat rakennukset toimivat myös matkailullisina houkuttimina.

Kuva 14. Georg Magnus Sprengtporten. Taitelija: Katarina Turman.

SPRENGTPORTEN-AIHEISET HISTORIALLISET MENUT

Toinen pyöreilyreitit varrella sijaitseva yritys on vanha historiallinen kartano. Yrittäjä on kehittänyt kolme Sprengtporten-menua: juhla-, retki- ja kahvimenut.

Historialliset menut ovat ruokalistoja, jotka on suunniteltu heijastamaan tiettyä ajanjaksoa tai historiallista aikakautta. Tällaiset menut ovat yleensä osa ravintolan, hotellin tai kartanon teemaa, ja ne voivat olla erittäin monipuolisia ja mielenkiintoisia. Historialliset menut voivat olla hauskoja tapoja kokea menneisyyttä ja tutustua erilaisiin

ruokakulttuureihin. Niitä järjestään erilaisiin tilaisuuksiin kuten juhliin, häihin ja yritystapahtumiin. Ne voivat olla myös osa matkailuelämystä matkailijoiden halutessa kokea paikallista ruokaa ja kulttuuria.

Menuja voi tarinallistaa. Se on tehokas tapa herättää tunteita, saada huomiota, elävöittää historiallisia menuja ja tehdä niistä mieleenpainuvia ja kiinnostavia asiakkaille. Tarinallistaminen voi auttaa ravintoloita ja hotelleja erottumaan kilpailijoista ja tarjoamaan asiakkaille mielenkiintoisia elämyksiä ja opettavia kokemuksia.

Kiinnostus oman alueen historiaa kohtaan sekä yrittäjän aktiivisuus ja oma-aloitteisuus johtivat edellä mainitussa yrityksessä historiallisten menujen luomiseen. Yrittäjällä on jo kokemusta temaattisten menujen luomisesta, joten työn alkuvaiheen hän teki itsenäisesti. Seuraavissa vaiheissa tutkijoiden ja yrittäjän yhteistyönä tarkastettiin historialliset faktat, selvitettiin tiettyjen tuotteiden olemassaolo ja käyttö 1700-luvulla sekä mahdollisuus käyttää lähiruokaa silloin ja nyt.

Huolimatta siitä, että yrittäjä itse on aktiivisesti mukana uusien tuotteiden ja palveluiden kehittämisessä, yhteistyö tutkijoiden kanssa auttaa häntä viemään kehittämissä työn päätökseen. Yhteistyössä tuotteesta saadaan autenttinen ja kulttuurisesti kestävä.

HISTORIALLISET LEIVONNAISET JA ELÄMYKSELLINEN LEIVONTAPAJA 1700-LUVUN RESEPTIILLÄ

Osana hankkeetta tutkimusryhmä työskenteli arkistoissa ja kirjastoissa Suomessa, Ruotsissa ja Venäjällä. Materiaalien joukossa oli myös vanhoja keittokirjoja, jotka innostivat järjestämään historiallisten reseptien leivontapajan yrittäjille eli hankkeen osallistujille. Kutsut lähetettiin yrittäjille, joiden liiketoiminta liittyi kahvila- ja ravintolatoimintaan. Kiinnostus oli kova.

Historiallisten leivonnaisten ohjeet on mukailtu Pietari Brahen 1600-luvulla keräämästä reseptikokoelmasta sekä Cajsa Wargin keittokirjasta vuodelta 1755. Ruotsalainen aatelismies Pietari Brahe perusti Suomeen useita paikkakuntia muun muassa Ristiinan ja Savonlinnan. Hän toimi myös Suomen kenraalikuvernöörinä 1600-luvulla. Brahe oli myös armoitettu kulinaristi ja maailmalla liikkueensa tallensi hyviksi havaitsemiensa herkkujen reseptejä itselleen. Esimerkiksi Suomessa liikkueensa hän ihastui viipurinrinkeleihin.

Wargin keittokirja oli suosittu Ruotsin tuliainen säätyläisten keskuudessa 1700-luvulla ja myöhemmin. Kirjaksi asti kootut reseptit ja talousohjeet olivat nimittäin harvinaisuuksia tuolloin. Ohjeet siirtyivät yleensä suullisesti tai käsinkirjoitetuissa muistivihkoissa sukupolvelta toiselle. Esimerkiksi Fredrika Runeberg oppi itsenäisesti lukemaan viisivuotiaana Cajsa Wargin keittokirjaa selaillessaan. Wargin keittokirjan ansiosta osaksi suomalaista ruokakulttuuria asettuivat niin lihapullat, kaalikääräleet kuin laskiaispuulat mantelimassatäytteellä.

Historialliset reseptit sisältävä erilaisia mittayksiköitä riippuen ajasta, paikasta ja kulttuurista, johon ne liittyvät. Mitat vanhoissa 1700-luvun resepteissä eivät noudattaneet vielä SI-järjestelmän litra- ja grammayksiköitä. Siten reseptikassa kohtaa heti alkuun haasteita, sillä tyypillisesti määriä ohjeistetaan arvioimaan jonkin yleisesti tunnetun ”mitan” mukaan. Tästä hyvä esimerkki on eri lintulajien munien koon käyttäminen voimäärän arvioinnissa. Kanamunan verran voita on siten n. 50 g, ankanmunan n. 100 g ja hanhenmunan n. 200 g. 1700-luvulla vakiintuneita mittoja olivat esimerkiksi:

- jyvä (gran), 62
- luoti (lod), 13,3 g
- naula (skålpund), 425 g
- leiviskä (lispund), 8,5 kg
- jumpru (jungfru), 8 cl
- kortteli (kvarter), 0.33 l
- kannu (kanna), 2,62 l

On tärkeää huomata, että nämä kuvaukset ovat suuntaa antavia eivätkä tarkkoja mit-tayksiköitä. Reseptiä valmistettaessa voi olla tarpeen säätää määrää nykyisen mittaau-systeemin mukaisesti ja myös oman maun ja mieltymysten mukaan. Jos mahdollista, voi olla hyödyllistä tarkistaa myös muita lähteitä tai muunnostaulukoita, jotka antavat tarkempia arvioita ainesosien määristä historiallisissa resepteissä. Seuraavassa on esi-merkki samasta reseptistä kahdessa eri mittakaavassa.

Taulukko 1. Vanhanajan ohje ja nykypäivään muunnettu ohje historiallisista leivontatuotteista³⁶⁰

Torttutaikinaesimerkki Cajsa Wargin mukaan	Ohje muunnettuna nykypäivään
<p>Ennen taikinan valmistusta ohjeessa neuvo-taan pesemään voi kunnolla.</p> <p>Ohje</p> <p>1 jumpru (jungfru) viinaa ja sen lisäksi vettä niin paljon, että saadaan yhteensä 1 kortteli (kvarter) nestettä</p> <p>1 kananmunan kokoinen pala pestyä voita</p> <p>1 kananmunan keltuainen</p> <p>Vehnäjauhoa niin paljon, että saadaan löysä taikina.</p> <p>Sekoita ainekset keskenään ensin puukauhalla ja jatka taikinan työstämistä käsin pöydällä ja lisää tarvittaessa vehnäjauhoa.</p> <p>Taikina soveltuu kaulittuna kaikenlaisiin piiraisiin.</p>	<p>0,33 dl nestettä, josta 8 cl on viinaa ja loput vettä</p> <p>n. 50 g voita</p> <p>1 kananmunan keltuainen</p> <p>n. 4-5 dl vehnäjauhoa tai niin paljon, että saa-daan löysä taikina.</p> <p>Sekoita ainekset keskenään ja jatka taikinan työstämistä käsin pöydällä. Lisää vehnäjauho-ja tarvittaessa.</p> <p>Taikinasta voi leipoa piirakkapohjia vuokiin tai ottaa muotilla pieniä piiras-pohjia täytettä-viksi. Taikina soveltuu kaulittuna kaikenlaisiin piiraisiin.</p>
Pasteijataikinaesimerkki Pietari Brahen tapaan	Ohje muunnettuna nykypäivään
<p>Ota hanhenmunan kokoinen pala voita ja vaivaa sekaan vehnäjauhoa niin paljon kuin voi ”vetää”.</p> <p>4 kananmunan keltuaista</p> <p>luuydintä</p> <p>Sekoita ainekset keskenään ja käytä erilaisiin pasteijoihin ja piiraisiin. Kaulitusta taikinasta voi paperimallien avulla leikata koristeita pasteijan päälle.</p>	<p>n. 200 g voita</p> <p>n. 6-7 dl vehnäjauhoa</p> <p>4 kananmunan keltuaista</p> <p>½ dl kermaa (korvaa luuytimen)</p> <p>Sekoita ainekset keskenään ja käytä erilaisiin pasteijoihin ja piiraisiin. Kaulitusta taikinasta voi paperimallien avulla leikata koristeita pasteijan päälle.</p>

³⁶⁰ Warg 1755, Grefve Pehrs kokbok

Leivontatyöpajan tuotteet valittiin siten, että esimerkiksi suolaiset pasteijat soveltuvat lihaliemien tai keittojen lisukkeiksi tai tanssia, pelejä ja pientä tarjoilua sisältävien niin sanottujen assemblée-tilaisuuksien pikkupurtavaksi. Makeat tuotteet soveltuvat kahvin ja teen kanssa tarjottaviksi tai myös assemblée-tilaisuuksien pikkupurtavaksi.

Leivontatuotteista uusi palvelu – elämyksellinen leivontapaja

Elämyksellä tarkoitetaan matkailun tai matkustamisen yhteydessä ainutlaatuista ja mieleenpainuvaa kokemusta, joka ylittää tavanomaisen ja luo matkailijalle pysyviä muistoja. Kokemus voi olla monimuotoinen, kuten vierailu kulttuurikohteessa, osallistuminen seikkailutapahtumaan tai työpajaan. Tällaisiin kokemuksiin sisältyy usein mukaansaantempaavaa ja aitoa vuorovaikutusta paikallisten ja yhteisöjen kanssa, jolloin matkailijat voivat oppia paikallisesta kulttuurista ja elämäntyylistä. Matkailualalla kasvava trendi on tarjota elämyksiä tapana erottua tavallisista matkakokemuksista ja tarjota matkustajille mielekkäämpi ja rikastuttavampi matkakokemus.

Leivontapaja 1700-luvun resepteillä tarjoaa osallistujille ainutlaatuisen ja jännittävän kokemuksen, joka vie heidät ajassa taaksepäin. Osallistujilla on mahdollisuus tutustua kyseisen aikakauden yleisesti käytettyihin ainesosiin, välineisiin ja tekniikkoihin ja saada uusi näkökulma leipomisen historiaan.

Työpajan aikana osallistujat työskentelevät pienryhmissä valmistaen 1700-luvun leivonnaisia. He noudattavat historiallisia reseptejä ja käyttävät ainesosia, jotka olivat tuolloin laajalti saatavilla. Osallistujien työskennellessä reseptien parissa heillä on mahdollisuus kokea leivonnan aistinvaraisia elementtejä kuten aromi, maku ja rakenne. He oppivat myös leipomisen kulttuurisesta ja sosiaalisesta merkityksestä 1700-luvulla.

Kun leivontaprosessi on valmis, osallistujilla on mahdollisuus maistaa omia käsitteytyjä leivonnaisia, keskustella käyttämistään menetelmistä ja jakaa ajatuksiaan historiallisista mauista ja muista aistinvaraisista ominaisuuksista. Heillä on myös mahdollisuus esittää kysymyksiä ja saada palautetta ohjaajalta. Kaiken kaikkiaan työpaja on osallistujille hauska kokemus, joka tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden oppia leipomisen historiasta ja kulttuurista.

Tutkijan ja yrittäjän yhteistyö leivontapajan luomisessa on arvokasta kumppanuutta, jossa yhdistyvät historiallinen tieto ja yrittäjäkokemus. Tutkijat tarjoavat historiallisen kontekstin, tietoa perinteisistä menetelmistä ja ainesosista sekä pääsyn historiallisiin reseptikirjoihin. Yhdessä yrittäjän kanssa he kehittävät leivontapajan ohjelman, joka on historiallisesti tarkka ja osallistujille hauska.

KUSTAA III:N KAHVI KUOHUVIINILLÄ

Seuraavaksi esiteltävän matkailutuotteen yhteydessä on korostettavan kahta näkökohtaa. Ensimmäinen on kysymys siitä, millaisiin lähteisiin tarinallistaminen perustuu. Kuten tässä raportissa aiemmin on todettu, matkatuotteiden kehittämisessä voidaan käyttää sekä faktaa että fiktiota. ”Hyvässä tarinassa on faktan ja fiktion elementtejä, esimerkiksi vanhoja uskomuksia tai legendoja paikallistietoudella höystettynä”³⁶¹.

361 Tarssanen, 2009

Kerrotaan ensin faktat. Ruotsissa kahvin käyttö oli kielletty neljään eri otteeseen 1700-luvulla³⁶². Vaikka koko Kustaa III:n hallintokauden (1771–1792) ajan kahvinjuonti oli sallittu, Kustaa III itse piti kahvia myrkyllisenä juomana ja uhkana kansanterveydelle.

Sitten annetaan tilaa mielikuvitukselle eli seuraa-vaksi fiktiot. Kustaa III päätti osoittaa kahvin kielteisen vaikutuksen terveyteen ja tätä varten hän tilasi tieteellisen kokeen. Legendan mukaan kuningas Kustaa III joutui suorittamaan kokeen kahdella identtisellä kaksosella, jotka kärsivät elinkautista vankeus-tuomiota. Hän antoi toiselle heistä kolme kupillista kahvia päivässä ja toiselle teetä nähdäkseen, vaikuttavatko nämä juomat heidän elinikäänsä. Koetta kutsutaan leikkimielisesti ensimmäiseksi ruotsalaiseksi kliiniseksi tutkimukseksi. Valitettavasti Kustaa III ei nähnyt kokeensa lopullista tulosta, mutta ensimmäinen kaksonen kuoli 83-vuotiaana. Hän, joka joi teetä!³⁶³

Tälle tarinalle on tulossa jatko-osa, joka lienee myös fiktiota. Legendan mukaan Kustaa III joi edelleen kahvia, mutta välttääkseen myrkytyksen haudutti sen kuohuviiniin.

Tämä tarina kerrottiin viinitilan yrittäjälle tapaamisessamme. Hän reagoi välittömästi. Kymmenen minuutin sisällä avattiin pullo kuohuviiniä ja keitettiin kahvi. Yrittäjä teki myös muutoksia reseptiin. Kahvi keitettiin tavalliseen tapaan, ja sitten siihen lisättiin kuohuviiniä kuplien säilyttämiseksi. Tässä halutaan korostaa toista tärkeää näkökohtaa – yrittäjän asennetta.

Yrittäjän asenne kokeilla uutta on erittäin tärkeä menestyksen kannalta. Kokeileva asenne vaatii yrittäjältä rohkeutta, uteliaisuutta ja avoimuutta uusille mahdollisuuksille. Kokeilunhalu osoittaa luovuutta ja innovatiivisuutta. Kokeilujen kautta yrittäjä voi löytää uusia tapoja lähestyä liiketoimintaa ja kehittää uusia tuotteita, palveluita tai prosesseja, jotka erottavat hänen yrityksensä kilpailijoista.

Vaikka ei ole varmuutta, käyttäkö yrittäjä Kustaa III:n kahvireseptiä, hänen halukkuutensa kokeilla uusia asioita on kunnioitettavaa. Tuotteistamisprosessi vaatii joustavuutta ja halukkuutta oppia uutta. Yrittäjän asenteen tärkein rooli yhteistyössä tutkijan

Kuva 15. Kustaa III:n kahviresepti Kuva: Inna Kopoteva.

362 Selänniemi 2022

363 Coffee..., 2021

kanssa on avoimuus uusille ideoille ja valmius oppia tutkijalta. Valmiudella tarkoitetaan tutkijan näkemysten kuuntelemista ja hänen asiantuntemuksensa hyödyntämistä ja sen ymmärtämistä, miten tutkimustieto voi vaikuttaa tuotteen kehitykseen. Innostunut ja positiivinen asenne auttaa yrittäjää luomaan rakentavaa yhteistyötä tutkijan kanssa ja motivoi molempia kehittämään yhdessä parhaita mahdollisia tuoteversioita.

Edellä kuvatussa tapauksessa näemme yrittäjän olevan avoin uusille ideoille ja halukas tekemään tarvittavat muutokset tuotteeseen paremman lopputuloksen saavuttamiseksi. Myös epäonnistumiset tulee nähdä oppimismahdollisuuksina, joista voi saada arvokkaita oivalluksia tuotteen kehittämiseksi edelleen.

SPRENGTPORTEN OLUT

Historiallisesti ei ole ollut harvinaista, että sotilaille maksettiin osa palkasta oluen tai alkoholin muodossa. Tämä käytäntö oli yleinen monissa eurooppalaisissa armeijoissa 1700- ja 1800-luvuilla. Sitä pidettiin tapana parantaa moraalialia ja pitää sotilaat tyytyväisinä. Ruotsin armeija ei ollut poikkeus, sillä sotilaiden palkasta maksettiin osa oluena eli 2,5 l päivässä.

Idea oluesta syntyi, kun huomattiin, ettei humalalakia (1734) ole kumottu. Olueeseen tarvittiin runsain mitoin humalaa, jota tiloilla kasvatettiin kruunulle lain määräämänä. Sprengtporten-hankkeessa suomalaiseseen humalaan perustuvan oluen luomisesta keskusteltiin ensin tutkijoiden keskuudessa ja idea esiteltiin sen jälkeen yrittäjille. Seuraavaksi järjestettiin yrityskäynnit, yksilö- ja ryhmätapaamisia, joista ensimmäinen pidettiin huhtikuussa 2022. Näissä tapaamisissa pohdittiin ideaa ja kehitettiin tuotetta.

Kun idea oli selvä, mielenkiintoinen ja historiallisiin faktoihin perustuva, sen kehitys oli melko nopeaa. Jo tammikuussa 2023 sivistynyttä Sprengtporten-olutta sai ostaa Dom-baarista ja Mikkelin myymälöistä.

Idean kehitys ei pysähtynyt tähän. Projektin lopussa heräsi kysymys uuden sotilasoluen kehittämisestä. Uuden oluen etiketin ovat muotoilleet hankkeen tutkijat yhteistyössä paikallisten panimon (Mäntyharjusta) ja markkinointiyhtiön (Ristiinasta) kanssa. Koska savolaisten sotilaiden suussa Sprengtportenin nimi taipui Rinportiksi, uuden oluen nimeksi tulee Rinportti.

Sprengtporten- ja Rinportti-oluet ovat hyviä esimerkkejä kestävästä historiamatkailun tuotteistamisesta. Tällainen tuote yhdistää historian ja perinteet oluen valmis-

Kuva 16. Sprengtporten olut Dom baarissa. Kuva: Tarja Vesalainen.

tamiseen ja tarjoaa matkailijoille ainutlaatuisen kokemuksen. Oluesta tekee erityiseksi myös se, että siinä on käytetty suomalaista humalaa.

Historiallinen olut on osa paikallista tai alueellista kulttuuriperintöä. Sen valmistuksessa käytetään historiallisia reseptejä ja paikallisia raaka-aineita, mikä edistää kulttuuriperinnön säilyttämistä ja kehittämistä. Se houkuttelee turisteja ja paikallisia ihmisiä, jotka haluavat kokea ja oppia lisää alueen historiasta ja perinteistä.

Oluen etikettiin kirjoitettu tarina paikallishistoriasta ja Sprengtportenista lisää tuotteen arvoa ja kiinnostavuutta asiakkaiden silmissä.

Historiallisen oluen tuotteistaminen edistää paikallistaloutta ja yhteistyötä paikallisten toimijoiden kanssa. Olutpanimo, mainostoimisto, yliopisto, paikalliset ravintolat ja kaupat tarjoavat yhteistyössä historiallisen oluen kokemuksen. Tämä hyödyttää paikallisia yrityksiä ja lisää matkailun kestävyyttä.

D.O. Saimaa -alkuperämerkki kertoo paikallisuudesta, vastuullisuudesta ja kulttuuriperinnöstä.

Historiamatkailun tuotteistaminen toimii kulttuurin säilyttäjänä ja suojelijana hyödyntäessään historiasisältöjä ja tuodessaan niitä niin matkailijoiden kuin paikallisten tietoisuuteen.

Historiallinen olut tarjoaa elämyksen, joka ulottuu pelkän juoman maun yli. Se herättää tunteita, kertoo tarinoita ja antaa asiakkaille mahdollisuuden kokea menneiden aikojen makuelämyksiä. Tämä tekee historiallisesta oluesta ainutlaatuisen ja arvostetun elämyksen oluen harrastajille ja kulttuuriperinnöstä kiinnostuneille.

Kuva 17. Rinportti oluen etiketti.

HANKE MUUTOSKESTÄVÄNÄ JA LUOVANA OPPIMISYMPÄRISTÖNÄ

Edellä kuvattu tutkimuksellinen kehittämishanke toteutettiin poikkeuksellisten muutosten vuosina 2020–2023. Maailmanlaajuinen pandemia ja Ukrainan sota vaikuttivat suoraan ja konkreettisesti hankkeen toimintaan ja yhteistyöhön. Ulkoinen vaikutus oli yllättävä ja radikaali. Heti hankkeen alkuun ajoittunut pandemia vaikeutti oleellisesti yhteisten tapaamisten järjestämistä. Vuoden 2022 helmikuussa alkanut sota puolestaan lopetti täysin yhteistyön venäläisten partnerien kanssa. Rahoittaja edellytti, mutta samalla kuitenkin myös tuki, hankkeen jatkamista sovittujen tavoitteiden mukaisesti suomalaisten kumppaneiden kesken.

Odottamattomat ulkoiset shokit hankaloittivat erityisesti hankkeen tavoitteellista johtamista, koska suunniteltu kansainvälinen yhteistyöasetelma perustui vuorovaikutukseen sekä toimijarooleihin tutkijoina ja kehittäjinä. Näin radikaaleihin muutoksiin ei koskaan voi täysin varautua. Yllättävistä muutoksista auttaa eteenpäin joustava hanke-suunnitelma, joka mahdollistaa uusien suuntien ottamisen. Tämän hankkeen suunnitelmaan oli sisäänrakennettu ajatus hankkeesta **luovana oppimisympäristönä**, ja sen kautta yhteistyöasetelmasta tuli joustava ja lopulta myös muutoskestävä. Hanke osoitautui siis erityisen resilientiksi.

Hanke joutui yllättäen todellisen elämän kovaan testiin. Jälkeenpäin arvioiden voimme sanoa, että **jatkuvan oppimisen** idean ympärille rakentunut hanke loi verkostoon sidosteisuutta, joka vahvisti toimijoiden kykyä suuntia turbulentissa toimintaympäristössä: oppiminen oli alusta alkaen hankkeen keskeinen idea. Se oli organisoitu oppimista tukeviksi suhteiksi, jotka loivat ja ylläpitivät luovaa vuorovaikutusta tutkijoiden, kehittäjien ja yrittäjien välillä.

Jatkuvan oppimisen kierre esiteltiin teoreettisena ideana julkaisun ensimmäisessä luvussa (kuva 3). Tämä hanke toimiikin esimerkkinä, miten hankekokonaisuus voidaan suunnitella ja organisoida oppimista tukeviksi niin, että se ylläpitää uutta luovaa vuorovaikutusta tutkimuksen ja kehittämisen välillä myös nopeasti vaihtuvissa tilanteissa. Kyse oli monimutkaisesta ja -tahoisesta prosessista, jossa jatkuvan oppimisen kierre käytiin läpi useita kertoja. Samalla oppimisen kierteen eri ulottuvuuksia (analyysi, tavoite, työskentely ja jakaminen) voitiin, hankehallinnon asettamissa puitteissa, arvioida uudelleen ja joustavasti prosessin kuluessa ratkaista niiden toteutus.

Tutkimus- ja kehittämistoimintoja laajasti sisältävän kokonaisuuden hallinta on kokeneillekin toimijoille iso ammatillinen haaste. Helsingin yliopiston Ruralia-instituutissa sitä on opiskeltu yli 30 vuotta. Meille julkaisun otsikko **Historiallista kulttuurimatkailua kestävästi – ajan, paikan ja persoonan inspiroimana** kiteyttää tämän tutkimuksellisen kehittämishankkeemme keskeisimmän yleisen opin.

Opimme, että hyvän suunnittelun lisäksi tällaisen hankkeen hallinnassa auttaa suuressi, jos hankkeen kaikki toimijat saadaan suhteellisen varhain sisäistämään muutamia yhteisiä ajatuksellisia kiintopisteitä, joiden perusteella he voivat erilaisista rooleistaan, lähestymistavoistaan ja ammatillisista taustoistaan huolimatta edetä yhteiseen suuntaan jatkuvasti muuttuvissa tilanteissa, radikaaleistakin muutoksista huolimatta.

Tärkeiksi yhteistoiminnallisiksi ja ajatuksellisiksi kiintopisteiksi jäsenyi tässä tapauksessa ensinnäkin **Georg Magnus Sprengtportenin** monisärmäinen **persoona**. Toinena kiintopisteenä toimi **paikka**, Mikkelin Ristiinassa sijaitseva kulttuurihistoriallisesti arvokas **Brahelinnan everstinvirkatalo** ympäristöineen. Näiden kahden ”prisman läpi” tarkasteltuna avautui puolestaan 1700- ja 1800 lukujen taitteen historiallinen, Suomen kansakunnan synnyn kannalta erityisen merkityksellinen **aikakausi** hankkeen toimijaosapuolille ymmärrettävänä, elävänä ja konkreettisena kohteena, joka yhdisti ja motivoi.

Nämä kiintopisteet olivat erityisen tärkeitä sekä hankkeen toteutuksen että tulosten kannalta. Ensinnäkin ne toivat merkityksellisen rajauksen aiheen tarkasteluun. Tämä seikka teki mahdolliseksi suoriutua tehtävistä suunnitellussa aikataulussa, mutta tätäkin oleellisempaa oli, että rajaus loi perustan tutkijoiden ja kehittäjien yhteisymmärrykselle, vuorovaikutukselle ja sitä kautta syntyvälle luottamukselle. Samalla osoitetut kiintopisteet synnyttivät uudenlaisia merkityksiä kiinnittyessään kehittäjätoimijoiden aitoihin motiiveihin, niin paikallisyhteisön aktiivisuuteen ja intresseihin (Ristiinan paikallishistoria) kuin paikallisten yrittäjien pyrkimyksiin kehittää erottuvia ja kilpailukykyisiä matkailutuotteita ja palveluja.

Näin syntyi monitoimijainen ja muutoskestävä kokonaisuus, jota motivoivat yhteiset tavoitteet sekä luottamus siihen, että kukin taho pyrkii näihin tavoitteisiin yhteis-
menestymisen nimissä, eli ymmärtäen kunkin osapuolen merkityksen kokonaisuuden onnistumisessa.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)

Biographica

53: Sprengtporten

Kenraalikuvernöörin arkisto

Ea:1 Keisarilliset reskriptit ja käskyt (1808–1812)

U.L.Lehtosen jäljennöskokoelma

VENÄJÄ 2 Valtakunnanarkisto (1773–1840)

Kansalliskirjasto (KK)

Seestan kartanon arkisto

Coll 450: Georg Magnus Sprengtportenin ja Kustaa Wilhelm Ladaun asiakirjoja

Coll 450: 10 Mes Reveries a Eutin ce 18 d avrill 1798 (runo)

Coll 450: 18 Lantlefnadens Nöjen d. 26 aug. 1813 (runo)

Coll 450: 19 Meritförteckning för G.M. Sprengtporten 13.2.1774

Coll 450: 23 Resan till Ryssland (Magnus Wilhelm Sprengtporten)

Coll 450: 25 Mina Tidsfördrif i Kiow uti åtskilliga ämnen. 1787.

Coll 450: 35 Försök till en Plan för unga Herr Baronens studier

Coll 450: 36 Kejsarinnan Elisabets manifest 18 Martij 1742

Coll 450: 42 En finsk Officerares Bref till sin vän i Stockholm

Coll 450: 45 Memorial om passevolansen till Riksdagen

Coll 450: 46 Memorial om storskifte vid riksdagen 22 juni 1786

Coll 450: 49 Pieces Authentiques Relatives aux Troubles dans la Finlande L An 1788. (kirjeitä)

Coll 450: 261 Brev från B.V. Stackelberg 11.4.1776

Svenska Litteratur Sällskapets Arkiv (SLSA)

SLSA 139 Sånger på franska.

SLSA 410 Journal Raisonné, innehållande åtskillige Manouvrer som blifvit värkstälde med Savolax Corpsen sedan år 1775 (Georg Magnus Sprengtporten)

KIRJALLISUUS

- Aalto, S. & Gustafsson, S. & Granqvist, J.-M. 2020. Linnoituskaupunki. Helsinki ja Viapori 1721–1808. Minerva Kustannus Oy. Helsinki.
- Ahokas, M. 2011. Valistus suomalaisessa kirjakulttuurissa. Suomen tiedeseura. Helsinki.
- AK 442 Maisemaselvitys. Gammelbackan kartanon puistometsän vaiheita. <https://www.porvoo.fi/app/uploads/2023/01/442-Maisemaselvitys-Gammelbackan-puistometsan-vaiheita.pdf> (viitattu 12.4.2023)
- Arutjunjan, V. G. 2008. Арутюнян В.Г. 2008. Генерал-губернаторства при Александре I. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Москва.
- Asikainen, E., Blinnikka, P. & Matilainen, A. 2013. Maaseutumatkailu – kestävyyslajiko? Maaseutu&Matkailu. Maaseutumatkailun teemaryhmän tiedotuslehti. Kevät 2013. 6–7.
- Baladin, S. B. 2012: Баландин С.Б. 2012. Государственно-правовое положение Великого княжества Финляндского в составе Российской империи. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва.
- Baldwin, C., Wilberforce, N. & Kapur, A. 2011. Restaurant and food service life cycle assessment and development of a sustainability standard. *Int J Life Cycle Assess* (2011) 16:40–49.
- Barreda, A., & Bilgihan A. 2013. An analysis of user-generated content for hotel experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 4(3), 263-280.
- Beloff, B. & Chevallier, A. 2012. The Case and Practice for Sustainability in Business. *Sustainability: Multi-Disciplinary Perspectives*. 310–339.
- Belousov, M. S., Abdullaev J. S. 2020: Белоусов М.С., Абдуллаев Я. С. 2020. The Foreign Context of the Integration Process of Finland into the Russian Empire. *Былые годы*. Vol. 56. Is. 2, p. 549–557.
- Bibikov, G. N. 2009: Бибииков Г.Н. 2009. А.Х. Бенкендорф и политика императора Николая I. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Москва.
- Blinnikka, P. & Asikainen, E. 2012. Esteettömyyden merkitys maaseutumatkailuyrityksen kilpailukyvyyn kannalta. Teoksessa: Blinnikka, P. (toim.) 2012. Maaseutumatkailu – kestävyyslaji? Näkökulmia kestävään matkailuun maaseudulla. *Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja* 127. Jyväskylä. 40–48.
- Blinnikka, P. & Hauvala, H. 2014. Kestävyyden osa-alueet matkailussa. Kestävyyden kompassi. Maaseutumatkailuyrittäjän käsikirja. Toim. Blinnikka, P. & Hauvala, H. *Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja* 192, 150.
- Blomstedt, Y. 1986. Kustavilainen aika. Teoksessa Suomen historia 4. Helsinki.
- Bohdanowicz, P. 2006. Environmental awareness and initiatives in the Swedish and Polish hotel industries—survey results. *Hospitality Management* 25, 662–682.
- Borodkin, M. 1912: Бородкин М. 1912. История Финляндии. Санкт-Петербург.
- Brahelinnä Georg Magnus Sprengtportenin asuntona ja Savon Prikaatin henkisenä keskuksena. 1929. *Savon jääkäri*. Savon prikaatin julkaisu. 01.08.1929, no 2.
- Breitholz, H. 1926: Muistoja Mikkelistä ja sen ympäristöstä. *Mikkelin Sanomat* 24.12.1926. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1568498?term=Helmi%20Breitholtz&page=2> (viitattu 25.11.2022)
- Breitholtz, H. 1927. Tapahtumia 1788-90 vuosien sodasta Savossa. *Mikkelin Sanomat* 22.6.1927, no 69B. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1568560?term=Helmi%20Breitholtz&page=3> (viitattu 25.11.2022)
- Brikner, A. G. 1869: Брикнер А.Г. 1869. Война России с Швецией в 1788-1790 годах. Санкт-Петербург.
- Bruhn, K. & Malmberg, R. 1963. Kasvatusopin historian kehityslinjoja. Otava. Helsinki.
- Brundtland, G. 1987. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. United Nations General Assembly document A/42/427.

- Bunten, A. C. 2008. Sharing culture or selling out? Developing the commodified persona in the heritage industry. *American Ethnologist*, 35(3), 380–395.
- Chhabra, D. 2015. A cultural hospitality framework for heritage accommodations. *Journal of Heritage Tourism*, 10 (2), 184–190.
- Clausewitz, C. von (2002 / 1830–1832): Sodankäynnistä. Suom. Heikki Eskelinen. *Art House* 2002.
- Cleve, J. A. 1981. *Dagbok hållen i Borgå under kriget med Ryssland 1808*. Tryckeri- och tidnings ab i Borgå.
- Coffee – rat poison or miracle medicine? The Linnaean Gardens of Uppsala, 2021-11-08. <https://www.botan.uu.se/learning/linnaeus-online/linnaeus-and-pharmacy/plants-are-important/coffee-rat-poison-or-miracle-medicine/> (viitattu 25.03.2023)
- Dahlstedt, T. (toim.). 2009 (1967). *Dag-Bok hållen på Kongl Galere Flottan åren 1789 och 1790 samt Fångenskapen i Ryssland av Anders Winberg*. Stockholms Stadsmuseum. https://www.tomdahlstedt.se/winbergs_dagbok_1,4.pdf (viitattu 25.11.2022)
- Danielson-Kalmari, J. P. 1890: Даниельсон-Кальмари Ю.П. 1890. Соединение Финляндии с Российской державой. Гельсингфорс.
- Dolnicar, S., & Otter, T. 2003. Which hotel attributes matter? A review of previous and a framework for future research. In T. Griffin & R. Harris (Eds.), *Proceedings of the 9th Annual Conference of the Asia Pacific Tourism Association (APTA)*, University of Technology, Sydney. 176–188.
- Ehrensverd, U. 1996. G. M. Sprengtsportens böcker på Karlbergs slott. Teoksessa *Mundus Librorum. Kirja- ja oppihistoriallisia tutkielmia*. Juhlakirja Esko Häklin täyttäessä 60 vuotta 30. marraskuuta 1996. Toimittaneet Pärssinen L., E. Rahikainen & K. Nyman. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki.
- Enteleca Research and Consultancy. 2000. *Tourist's attitudes towards regional and local food*. Prepared for the Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, and The Countryside Agency by Enteleca Research and Consultancy Ltd.
- Everett, S. & Aitchison, C. 2008. The Role of Food Tourism in Sustaining Regional identity: A Case Study of Cornwall, South West England. *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 16, No. 2.
- Faibisovitš, V. 2004: Файбисович В. 2004. Русская карьера генерала Спренгтпортена (1741-1819). Изменник шведской короны на русской службе. Наше наследие. Иллюстрированный историко-культурный журнал. № 71, с. 81-85. URL: <http://nasledie-rus.ru/podshivka/7107.php> (viitattu 25.11.2022)
- Filonov, A. V. 2019. Филонов А.В. 2019. Особенности правового статуса Великого княжества Финляндского в составе Российской империи. *Образование. Наука. Научные кадры*. № 4.
- Font, X. & Lynes, J. 2018. Corporate social responsibility in tourism and hospitality, *Journal of Sustainable Tourism*, 26:7, 1027–1042.
- Font, X., & Buckley, R. 2001. *Tourism ecolabelling: Certification and promotion of sustainable management*. Wallingford, UK: CABI.
- Font, X., & Carey, B. 2005. *Marketing sustainable tourism products*. Florence, Italy: Regione Toscana and United Nations Environment Programme.
- Gadd, P. A. 1768. Lyhykäinen Ja Yxikertainen Neuwo Kuinga Krydimaan Yrttein Kaswanot, Suomen Maasa, Taittaan saatetta tuleundumaan. J.S. Freneckell, Turku. Lönnroth, H. (Toim.). Tampere University Press ePublications-Verkkojulkaisu, Tampere 2008. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/65406/978-951-44-7460-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Garay, L. & Font, X. 2012. Doing good to do well? Corporate social responsibility reasons, practices and impacts in small and medium accommodation enterprises. *International Journal of Hospitality Management* 31, 329–337.
- Gardberg, C. J. 1997. Ehrensverd, Augustin. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000578> (viitattu 25.11.2022)

- Gazette de France. 28.7.1789. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k63865778.r=S-prengtporten?rk=21459;2> (viitattu 25.11.2022)
- Glinkii, V. V. 1890. Глинский Б.Б. 1890. Великодушное покорение. Исторический вестник. Год одиннадцатый. Апрель.
- Gontšarova, N. N. 1987. Гончарова Н.Н. 1987. Е.М. Корнеев. Из истории русской графики начала 19 века. Москва.
- Goodwin, H. 2014. Cape Town Declaration on Responsible Tourism. <https://responsibletourismpartnership.org/cape-town-declaration-on-responsible-tourism> (viitattu 25.11.2022)
- Greibenštšikova, G. A. 2008. Гребенщикова Г.А. 2008. Балтийский флот в период правления Екатерины II: проблемы развития и роль в системе самодержавной монархии. Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. Москва.
- Grefve Pehrs kokbok. Efter handskrift i Göta Coldinu -Ordens bibliotek. N:o 1186. (Pietari Brahen reseptikokoelma 1600-luvulta. Transkriptio-versio. Nordiska Museetin arkisto).
- Grot, J. K. 1901. Грот Я.К. 1901. Спренгтпортен, шведский эмигрант при Екатерине II. 1885. В кн.: Труды Я.К. Грота. IV. Из русской истории. Исследования, очерки, критические заметки и материалы. Санкт-Петербург.
- Grunberg, P. N. 2003. Грюнберг П.Н. 2003. Военные мемуары графа А.Х. Бенкендорфа. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Москва.
- Gustafsson, S. 2016. Rörlig kunskap och flyttbara färdigheter – skolad arbetskraft vid fästningsbygget Sveaborg på 1750-talet. 1700-tal Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies 13:31. DOI: 10.7557/4.3872
- Gössling, S., Garrod, B., Aall, C., Hille, J. & Peeters, P. 2011. Food management in tourism: Reducing tourism's carbon 'foodprint'. *Tourism Management*, Volume 32, Issue 3, June 2011, 534–543.
- Hagdahl, C. E., & Hagberg, K. 1879 präsk. Kokkonsten som vetenskap och konst: med särskilt avseende på hälsolärans och ekonomiens fordringar. *Natur och kultur*. 679.
- Harju, E-S. 2011: Georg Magnus Sprengtporten. Savon omapäinen kartoittaja. *Lehdessä Maankäyttö* 4. s. 37–40. <http://www.maankaytto.fi/arkisto/mk411/mk411.pdf> (viitattu 25.11.2022)
- Harju, E-S. (toim.). 2011. Sprengtportenin Savon kartasto. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 1322. Tieto. Bookwell Oy, Porvoo.
- Harju, E-S. 2010. Vuosien 1776–1805 rekognosointikartoitus Suomessa. *Teoksessa Maanmittaus* 85:2. *Historiallinen tietoisuus*. 38–55
- Hartikainen, M. & Tuohimetsä, S. 2022. Suomalainen humala kasvussa. <https://www.luke.fi/fi/blogit/suomalainen-humala-kasvussa> [viitattu 12.2.2022]
- Heikkinen, A. 1972. Hyöty, valistus ja koulu. *Suomen aate- ja oppihistoria 1700-luvulla*. Ylioppilastuki ry. Helsinki.
- Historiallinen arkisto. XVII. 1901. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.
- Honey, M. 2002. *Ecotourism & certification: Setting standards in practice*. Washington, DC: Island Press.
- Hultin, T. 1892. Kasvatusopillisia mietteitä viime vuosisadalta. 12 vuosikerta, 11 vihko. Valvoja. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*. Helsinki. 532–549.
- Hunter, C. 1997. Sustainable tourism as an adaptive paradigm. *Annals of Tourism Research*, 24(4), 850–867.
- Igolkin, I. J. 2010. Иголкин И.Ю. 2010. Российско-французские отношения в конце XVIII - начале XIX веков. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Воронеж.
- Hyyryläinen, T., Rantanen, M., Kahila, P., Saukkonen, P., Hytinkoski, P. 2020. Kunnat monipaikkaisessa kehittämishankkeessa – toimintatutkimuksellinen lähestymistapa oppimisen organisoimiseen. *Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti. Raportteja*, 203.

- Ikonen, T. 2010. 1700-luvun eurooppalaisen kirjallisuuden ensyklopedia, eli, Don Quijoten perilliset. Gaudeamus, Helsinki University Press. Helsinki.
- Ilmakunnas, J. 2009. Kuluttaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-5706-9> (viitattu 25.11.2022)
- International Centre for Responsible Tourism. 2015. What is Responsible Tourism. <http://www.icrtourism.org/what-is-responsible-tourism> (viitattu 25.11.2022)
- Ioštšenko, O. S. 2007. Иоценко О.С. 2007. Русские дипломаты в Париже (1800–1812 гг.). Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Москва.
- Iskyl, S. 2011: Искюль С. 2011. Британская подножка французской интриге. Вокруг света. Март. <https://www.vokrugsveta.ru/vs/article/7378/> (viitattu 15.11.2022)
- Jonasson, M., Köhler, S., & Norrback, M. (red.) 2022. Historiska recept. Svenska Litteratursällskapet i Finland. ISBN 978-951-583-582-6 (EPUB). URN <https://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-9765-1666945600>
- Julkunen, J. & Knuuttila, M. 2013. Dostojevskin anoppi ja savustettu hanhi. Mikkelin seudun kulttuuriperintöohjelma, julkaisu 2. https://issuu.com/mikkelinkaupunki/docs/dostojevskin_anoppi_ja_savustettu_hanhi
- Jägerhorn, G. H. 2004. I fält för Gustaf III. Beskrivning över kampanjen i Savolax 1788–1790. Utgiven av Petra och Pertti Hakala. SLS, Helsingfors. Bokförlaget Atlantis, Stockholm.
- Jägerskiöld, S. 1990. Ruotsinsalmi. Kustaa III:n meritaistelut 1788–1790. Otava. Helsinki.
- Jääntti, A., Blinnikka, P., Hauvala, H., Nuijanmaa, S., Törn, A. ja Väisänen, H-M. 2014. Fyysinen toimintaympäristö. Teoksessa: Kestävyyden kompassi. Maaseutuyrittäjien käsikirja. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 192.
- Jääppinen, J. 2021. Kaksoiskaupunki soi. Helsinki-Viaporin musiikin harrastajat vuosina 1750–1820 perukirjojen ja huutokauppojen valossa. Musiikki 1. <https://musiikki.journal.fi/article/view/107356> (viitattu 25.11.2022)
- Кап, А. 2009. Кан А. 2009. Русско-шведская война 1808-1809 годов. Обзор шведской и финляндской исторической литературы. Клио. № 3 (46), 29–38.
- Kelly, I. 2010. Casanova: näyttelijä, rakastaja, pappi, vakooja. Suom. Sirkka-Liisa Sjöblom. WSOY.
- Kim, Y.H., Barber, N & Kim, D-K. 2018. Sustainability research in the hotel industry: Past, present, and future, *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 1–46.
- Kleemola, A. 2004. Teemamatkailusanasto. Historiamatkailu <http://lipas.uwasa.fi/termino/WasaTerm/teemamatkailu/4.1historiamatkailu.html> (viitattu 25.11.2022)
- Klitschnikova, M. V. 2006. Клычникова М.В. 2006. Вхождение Северного Кавказа в культурное поле России (1777-1864 годы). Пятигорск.
- Knuuttila, M. 2010. Kauha ja kynä. Keittokirjojen kulttuurihistoriaa. SKS, Helsinki.
- Knuuttila, M., Julkunen, J., & Puntanen, P. 2013. Dostojevskin anoppi ja savustettu hanhi. Mikkelin seudun kulttuuriperintöohjelma, julkaisu 2. https://issuu.com/mikkelinkaupunki/docs/dostojevskin_anoppi_ja_savustettu_hanhi (viitattu 25.11.2022)
- Kolesnikov, D. E. 2009: Колесников Д.Е. 2009. Финское национальное пробуждение как политический феномен (в период правления Николая I). Известия вузов. Северо-Кавказский регион. Серия: Общественные науки. № 5, 64–68.
- Kontio, K. 2012. Luonto ja sivistys Jean-Jacques Rousseau'n kasvatusajattelussa. Tutkielma Émilestä. Oulun yliopiston tutkijakoulu: Oulun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta.
- Koskinen, Y. 1881 (1869). Suomen kansan historia. 2. uudistettu painos. G.W. Edlund. Helsinki.
- Ksenzov, S. V. 2012. Ксензов С.В. 2012. Россия как инкубатор института государства малых наций (Беларусь и Финляндия). Журнал институциональных исследований. Vol. 4. № 2, с. 42–49.
- Kuurne, J. 2008. Louhisaaren linnan talousreseptit. SKS, Helsinki.

- Kuusi, S. 1971. Georg Magnus Sprengtporten. Gummerus. Jyväskylä.
- Kylli, R. 2021. Suomen ruokahistoria—Suolalihasta sushiin. Gaudeamus, Helsinki.
- Kärviäinen 1965. Кяйвярйянен И.И. 1965. Международные отношения на севере Европы в начале XIX века и присоединение Финляндии к России в 1809 году. Петрозаводск.
- La Varenne, F. 1651. Le Cuisiner francois. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt-6k1511936p.r=Francois%20La%20Varenne?rk=107296;4>
- Laidinen, A. P. 1972. Лайдинен А.П. 1972. Очерки истории Финляндии второй половины XVIII в. Ленинград.
- Lanko, D. A. 2019. Ланко Д.А. 2019. Модернизация в окружении: случай Финляндии. Ч. I. Первая половина XIX в. Санкт-Петербург.
- Lappalainen, J. T., Wolke, E. L., Ericson L. & Pylkkänen, A. 2008. Suomen sodan historia 1808–1809. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1200. SKS ja Kartakeskus.
- Leino, K. 1906. Sprengtporten runoilijana. Joukahainen 1.1.1906 No 13, 155–163.
- Lepistö, L. & Kunttu, I. 2008. Vapaus oppia – luova koulu kokeilee. Opettajankoulutuksen kehittämishanke. Tampereen ammattikorkeakoulu. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/8215/Kunttu.Iivari_Lepist%C3%83%C2%B6.Leena.pdf?sequence=2 (viitattu 14.11.2022)
- Levin M. & Greenwood D. 2001. Pragmatic Action Research and the Struggle to Transform Universities into Learning Communities. Teoksessa Reason P. & Bradbury H. (eds.) Handbook of Action Research. Participative Inquiry & Practice. Sage. 103–113.
- Lim, C., & McAleer, M. 2005. Ecologically sustainable tourism management. Environmental Modelling & Software, 20, 1431–1438.
- Lindqvist, H. 2015. Våra kolonier – de vi hade och de som aldrig blev av. Bonnier. Stockholm.
- Linnilä, K. 2008. Linnan pidoista pappilan pöytään. Kaari Utrion romaanien herkut. Oy Amanita Ltd ja Kustannusosakeyhtiö Tammi. ISBN 978-951-31-4409-8
- Lipponen, R. 2006. Armfelt, Gustaf Mauritz. Suomalaiset kenraalit ja amiraalit Venäjän sotavoimissa 1809–1917 -verkkójulkaisu. Studia Biographica 7. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006 (viitattu 12.4.2023). Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe2018111948426; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-ken-000018>
- Liu, Z. 2003. Sustainable Tourism Development: A Critique. Journal of sustainable tourism, 11(6), 459-475.
- Lounatuori, I. 1996. Maassa maan tavalla. Mallipiirustukset ja sotilasvirkatalojen rakentaminen 1687–1810. Museovirasto. Helsinki.
- Luoto, R. T. A., Talvitie, H., & Visuri, P. 2008. Suomen sota 1808–1809. Fenix-Kustannus Oy. Espoo.
- Manninen, J. 2000. Valistus ja kansallinen identiteetti. Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Marrewijk, M. 2003. Concepts and Definitions of CSR and Corporate Sustainability: Between Agency and Communion. Journal of Business Ethics 44: 95–105.
- Marrewijk, M. & Werre, M. 2003. Multiple Levels of Corporate Sustainability. Journal of Business Ethics, 44 (2-3), 107–119.
- Meltzin, M. O. 2012. Мельцин М.О. 2012. Спренгтпортены в России: недолгая, но яркая история. Известия Русского генеалогического общества. № 24, с. 107–115.
- Messarosh, P. I. 1897. Мессарош П.И. 1897. Финляндия — государство или русская окраина? Санкт-Петербург.
- Mettiäinen, I. 2007. Tunturinlaidan kylästä matkailukeskukseksi. Paikallisten toimijoiden näkökulmia Ylläksen ja Levin matkailukeskusten kehittymiseen ja vuorovaikutteiseen suunnitteluun. Arktinen keskus. Lapin yliopisto. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi. 126.

- Mickwitz, J. & Paaskoski, J. 2005. Itärajan vartijat 4. 1700-luku. Schildts. Tukholma.
- Mihailovskii-Danilevskii, A. M. 1841. Михайловский-Данилевский А.М. 1841. Описание Финляндской войны на сухом пути и на море в 1808 и 1809 годах. Санкт-Петербург.
- Mikkelin Sanomat, 18.09.1937, nro 106, 3 <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2064524?page=3> Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.
- Moilanen, M. 2021. Kohtalona mestauslava. Kuolemanrangaistus Suomessa 1500–1825. Docendo, Jyväskylä.
- Molina-Azorín, J.F., Claver-Cortés, E., Pereira- Moliner, J. & Tarí, J.J. 2009. Environmental practices and firm performance: an empirical analysis in the Spanish hotel industry. *Journal of Cleaner Production* Vol. 17, Issue 5, 516–524.
- Motiva. 2010. Energiatohokas ammattikeittiö. https://www.motiva.fi/files/3056/Energiatohokas_ammattikeittiö.pdf (viitattu 24.04.2023)
- Mäntylä, I. 1994. Porvoon kaupungin historia II. 1602–1809. Porvoo.
- Nojonen, M. 2005. Johdanto. Teoksessa Sodankäynnin taito. Suom. ja toim. M. Nojonen. Gaudeamus. Tampere, 7–56.
- Nuijanmaa, S. & Matilainen, A. 2012. Kulttuurista voimaa maaseutumatkailuun? Teoksessa: Blinnikka, P. (toim.) 2012. Maaseutumatkailu – kestävyyslaji? Näkökulmia kestäväan matkailuun maaseudulla. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 127. Jyväskylä. 49–56.
- Nygård, T. 2005. Kustaa III. Vallanomaava, mutta alamaisilleen armollinen kuningas. SHS. Historiallisia tutkimuksia 224. SKS. Helsinki.
- Olsoni, A. 1926. Hyvä ruoka. 7. painos. WSOY, Porvoo.
- Ordin, K. F. 1887. Ордин К.Ф. 1887. Спрентпортен, герой Финляндии: Глава из приготовляемого к печати исторического исследования о присоединении Финляндии к России (по русским документам). Русский архив. № 4, 469–502.
- Ordin, K. F. 1889. Ордин К.Ф. 1889. Покорение Финляндии. Опыт описания по неизданным источникам. Санкт-Петербург.
- Outdooractive. <https://www.outdooractive.com/fi/route/pyoeraeriket/suomi/sprengtportenin-jaeljillae-pyoeraeilyreitti-mikkeli-ristiina-mikkeli/67452068/?i=67452068> (viitattu 25.11.2022)
- Paananen, J. & Forsman, S. 2003. Lähiruoan markkinointi vähittäiskauppoihin, suurkeittiöihin ja maaseutumatkailuyrityksiin. Maa- ja elintarviketalous 24. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus.
- Paloposki, T. J. 1986. Vapauden aika. Teoksessa Suomen historia IV. Helsinki.
- Partanen, E. 1993. Aikain takaa- entisaikojen tarinoita eteläisestä Savosta. 64.
- Pforr, C. 2001. Concepts of Sustainable Development, Sustainable Tourism, and Ecotourism: Definitions, Principles, and Linkages. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism* 1:1, 68–71.
- Pohlebin, V. V. 1975. Похлёбкин В.В. 1975. СССР – Финляндия. 260 лет отношений. Москва.
- Poria, Y, Butler, R. & Airey, D. 2001. Clarifying Heritage Tourism. *Annals of Tourism Research*, Vol. 28, No. 4, 1047–1049.
- Poria, Y., Reiche, A. & Biran, A. 2006. Heritage site management: Motivations and expectations. *Annals of Tourism Research* 33(1), 162–178.
- Puro, H., Markkola, S. Harju, E. & Marsio, L. 2021. Yhteinen polku – Opas elävän perinnön vastuulliseen matkailulliseen tuotteistamiseen. Visit Finlandin ja Museoviraston yhteisjulkaisu. Luettavissa. <https://www.museovirasto.fi/uploads/yhteinen-polku-opas-elavan-perinnon-vastuulliseen-matkailulliseen-tuotteistamiseen-2021.pdf> (viitattu 25.11.2022)
- Ramel, S. 1998 (1997). Gustaf Mauritz Armfelt. Otava. Helsinki.
- Ramel, S. 2005 (2003). Georg Magnus Sprengtporten. Maanpetturi ja patriootti. Otava. Helsinki.
- Rauhala, K.W. 1909. Georg Magnus Sprengtportenin perustuslakiehdotus vuodelta 1786. Teoksessa Historiallinen Arkisto XXI. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki. <https://www.doria.fi/handle/10024/167564> (viitattu 25.11.2022)

- Rechberg de, C. 1812. *Les Peuples de la Russie*. Vol.I. De l'Imprimerie de D.Colas. Paris.
- Riukulehto, S., Rantanen, M. & Luostarinen, M. (toim.) 2017. Ristiinan Brahelinna eilen, tänään, huomenna. Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti. Raportteja 167. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/229445/Raportteja167.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (viitattu 25.11.2022)
- Roberts, S. & Tribe, J. 2008. Sustainability Indicators for Small Tourism Enterprises – An Exploratory Perspective. *Journal of Sustainable Tourism* 16 (5), 575–594.
- Roginskii, V. V. 2002: Рогинский В.В. 2002. Международные отношения на Севере Европы в конце наполеоновских войн, 1807–1815 гг. Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. Москва.
- Roginskii, V. V. 2009: Рогинский В.В. 2009. Полтава и Фридрихсгам. 1709 и 1809 годы: две эпохальные даты в истории России и Северной Европы. Вестник МГИМО Университета. № 6 (9), 65–79.
- Royer-Rantala, T. & Järsta, L. (toim.). 2005. Ludvig XV:n keittiömestari. Keittotaidon kannettava käsikirja. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki. *Alkuperäisteos: Dictionnaire Portatif de Cuisine, d'Office et de Distillation. 1767.*
- Runeberg, F. 2003. Receptbok. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
- Ruutu, M. 1962. Sprengtporten ja Rousseau. Teoksessa *Historiallinen arkisto* 58. Juhla-julkaisu Einar W. Juvan kunniaksi hänen täyttäessään 70 vuotta. Suomen Historiallinen Seura. Turku. 257–267.
- Saarenheimo, E. 2006. Casanova ja Sprengtporten. Tammi. Helsinki.
- Saarenmaa, K. 2007. Turun akademia innovaatiokeskuksena 1700-luvulla – Porthanin aika verkostotutkimuksen valossa. *Historian pro gradu -tutkielma*. Tampere.
- Samoilov, N. A. 2009. Самойлов Н.А. 2009. Кяхта и Маймайчэн: геокультурное пространство взаимодействия России и Китая в XVIII–XIX вв. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 9. Филология. Востоковедение. Журналистика. № 4, 190–197.
- Santavuori, M. 1969. Viapori Suomenlinna. toim. Salokangas, Sakari. Sotasokeat. Helsinki.
- Sarkki, S., & Mettiäinen, I. 2007. Sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys. Teoksessa J. Jokimäki, & M-L. Kaisanlahti-Jokimäki (toim.). *Matkailualueiden kestävyuden indikaattorit*. Lapin yliopisto, Arktinen keskus. Arktisen keskuksen tiedotteita Nro 52 <http://www.arcticcentre.org/loader.aspx?id=18abb037-aodb-4eb2-a455-8d540258306c> (viitattu 12.6.2023)
- Savon Sanomat, 28.08.1937, nro 99, 5 <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2091003?page=5> Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.
- Sekste, J. A. 2014. Сексте Я.А. 2014. Аньяльская конференция 1788 г.: страницы истории русско-шведской войны 1788–1790 гг. Клио. № 6 (90), 107–110.
- Sekste, J. A. 2015. Сексте Я.А. 2015. Русско-шведская война 1788–1790 гг.: страницы истории внешней политики России. Санкт-Петербург.
- Selänniemi, K. 2022. Kustavilaiset illalliset – 1700-luvun ruokakulttuurista. 3 tammi-kuun, 2022. Suomi syö ja juo. <https://suomisyojajuo.fi/2022/01/03/kustavilaiset-illalliset-1700-luvun-ruokakulttuurista/> (viitattu 12.06.2023)
- Sharpley, R. 2002. Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus. *Tourism Management* 23, 233–244.
- Shilder, N. K. 1896. Шильдер Н.К. 1896. Император Александр I. Его жизнь и царствование. Санкт-Петербург.
- Sims, R. 2009. Food, place and authenticity: local food and the sustainable tourism experience, *Journal of Sustainable Tourism*, 17:3, 321–336.
- Sorina, V. A. 1959. Зорина В.А., Семёнова В.С., Сказкина С.Д., Хвостова В.М. (ред.). 1959. История дипломатии. Москва.
- Sprengtportenista Mannerheimiin 1956. <https://www.finna.fi>.
- SSHY Kirkonkirjat. Porvoo. Ruotsinkielinen tuomiokirkkoseurakunta. https://www.sukuhistoria.fi/ssh/y/kirjat/Kirkonkirjat/porvoo/rippikirja_1754-1770_ruotksrk_es276-277/293.htm (viitattu 25.11.2022)

- Stanford, D. 2008. 'Exceptional Visitors': Dimensions of Tourist Responsibility in the Context of New Zealand. *Journal of Sustainable Tourism* 16:3, 258–275.
- Suhareva, O. V. 2005. Сухарева О.В. 2005. Кто был кто в России от Петра I до Павла I. Москва.
- Suhtelen, P. K. 1832. Сухтелен П.К. 1832. Картина военных действий в Финляндии в последнюю войну России со Швецией в 1808 и 1809 годах. Санкт-Петербург.
- Suni, L. V. 2009. Суни Л.В. 2009. 200 лет автономии Финляндии. Начало пути. Ученые записки Петрозаводского университета. № 10 (104). 102–103. <https://uchzap.petrso.ru/files/issue/uchzap104-11-2009.pdf> (viitattu 15.11.2022)
- Suni, L. V. 2013. Суни Л.В. 2013. Великое княжество Финляндское (первая половина XIX века). Становление автономии. Петрозаводск.
- Sunzi, B. 2005. Sodankäynnin taito. Suom. ja toim. M. Nojonen. Gaudeamus. Tampere.
- Swarbrooke, J. 1999. Sustainable Tourism Management. London: CABI Publishing.
- Syrjö, V-M. 2000. Sprengtporten, Georg Magnus. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997 <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000602> (viitattu 25.11.2022)
- Syrjö, V-M. 2001. Sprengtporten, Jakob Magnus. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997 <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000603> (viitattu 25.11.2022)
- Takala, S. 2000. Такала И.Р. 2000. И.И. Кяйвяряйнен. В книге: Тюнь Т.Г. (ред.). Политическая история и историография: От античности до современности: Сборник научных статей. Вып. 3. Петрозаводск.
- Takala, S. 2006. Такала И.Р. 2006. Финляндская линия: очерки истории национальной мысли Финляндии (вторая половина XVIII – первая половина XIX века). Петрозаводск.
- Takala, S. 2009. Такала И.Р., Соломещ И.М. 2009. «Неизвестная война»? Два века российской историографии Русско-шведской войны 1808–1809 гг. *Российская история*. № 3, 66–71.
- Tarkiainen, K. 2007. Tawast, Johan Henrik. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-005653> (viitattu 25.11.2022)
- Tarkiainen, V. 1948. Henrik Gabriel Porthan. Tietolipas No 6. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/teos/binding/1988698?page=23> (viitattu 25.11.2022)
- Tarssanen, S & Kylänen, M. 2009. Elämys – mikä se on? – Teoksessa Elämystuottajan käsikirja. Toimittanut Tarssanen S. Rovaniemi, LEO Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskus. 8–23.
- Timchenko, K. V. 2018. Тимченко К.В. 2018. Сейм в Борго – первый шаг к автономии Финляндии. *Вестник Пермского университета. История*. № 2 (41), 31–37.
- Timchenko, K. V. 2019. Тимченко К.В. 2019. «Аньяльская конфедерация» как первый очаг сепаратизма в шведской Финляндии в конце XVIII столетия. В книге: Эрлихсон И.М., Савосина Ю.В., Лосев Ю.И. (ред.). Запад и Восток: история и перспективы развития. Сборник статей 30-й Юбилейной международной научно-практической конференции 18–19 апреля. Рязань.
- Timothy, D.J. 1997. Tourism and the personal heritage experience. *Annals of Tourism Research* 24(3), 751–754.
- Tähtinen, J. & Skinnari, S. (toim.) 2007. Kasvatus- ja koulukysymys Suomessa vuosisatojen saatossa. Suomen kasvatustieteellinen seura. Turku.
- Törn, A, Väisänen, H-M, Matilainen, A. Lähdesmäki, M. 2015. Tunteella ja tiedolla. Kestävyydellä markkinointi maaseutumatkailuyrityksessä. Helsingin yliopisto. Ruralia instituutti, Raportteja, 82.
- UNEP & WTO. 2005. Making tourism more sustainable – A guide for policy makers. Paris: UNEP.
- Vainio-Korhonen, K. 2009. Suomen herttuattaren arvoitus. Suomalaisia naiskohtaloita 1700-luvulta. Edita. Helsinki.

- Vainio-Korhonen, K. 2012 (2008). Sophie Creutzin aika. Aateliselämää 1700-luvun Suomessa. SKS.
- Valishevskii 2005. Валишевский К.Ф. 2005. Сын Великой Екатерины. Нижний Новгород.
- Valtonen, P. (2001): Latinalaisen Amerikan historia. Gaudeamus. Helsinki.
- Venäjän imperiumin korkeimmat arvot 2019. Высшие чины Российской империи (22.10.1721—2.03.1917): биографический словарь. 2019. в (сост. Е.Л. Потёмкин). Москва.
- Veremenko, Shaidurov & Melnikova 2021. Веремченко, В. А., Шайдуров, В. Н., Мельникова Д. А. 2021. Страницы повседневной жизни Георга Магнуса Спренгтпортена. Вопросы истории, № 6(1), 2021, 85–97.
- Viinikainen, S. & Mäki, H. 2015. Teatterikuninkaan sota. Kustaa III:n ja Katariina Suuren taistelu Kymihoesta. Docendo. Jyväskylä.
- Virrankoski, P. 1986. Anders Chydenius. Demokraattinen poliitikko valistuksen vuosisadalta. WSOY.
- Virronen, J. 2019. Borssia ja šarlotkaa. Maukasta ruokaa venäläiseen tapaan
- Väisänen, H-M. 2015. Kestävän kehityksen toteuttaminen maaseutumatkailuyrityksissä. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto. 94.
- Väisänen, H-M. 2019. Matkailijoille merkityksellinen vastuullisuus majoitus- ja ruokapalveluissa. Helsingin yliopisto. Ruralia-instituutti. Raportteja 196.
- Väisänen, H-M, Uusitalo, O. & Rynänen, T. 2023. Towards sustainable servicescape – tourists' perspectives of accommodation service attributes. International Journal of Hospitality Management 110 (2023) 103449.
- Warg, C. 1755. Hjelpreda i hushållningen för unga fruentimber. Stockholm. https://sv.wikisource.org/wiki/Hjelpreda_I_Hush%C3%A5llningen_F%C3%B6r_Unga_Fruentimber
- Wattanakamolchai, S., Singal, M., & Murrmann, S. 2016. Socially responsible customers and the evaluation of service quality. Journal of Hospitality & Tourism Research, 40(6), 715–738.
- Webster, K. 2014. Novels of the Nation: Literary Theory, Post-Revolutionary Republicanism, and the Rise of the Novel in America, 1789-1812. University of California. Los Angeles.
- Wehrli, R., Priskin, J., Demarmels, S., Kolberg, S., Schaffner, D., Schwarz, J., Truniger, F., Stettler, J. 2013. How to communicate sustainable tourism products effectively to customers, Summary of selected results for the World Tourism Forum Lucerne 2013, Luzern.
- Wempe, J. & Kaptein M. 2002. The Balanced Company. A Theory of Corporate Integrity. Oxford University Press.
- Wihtol, E. 1992. Hyökkäys Rågervikiin 1790. Teoksessa Sotahistoriallinen aikakauskirja 11. Sotahistoriallisen seuran ja sotatieteen laitoksen julkaisuja. Helsinki. 7–34.
- Yu, S., Li, X., & Jai, T-M. 2018. Hotel guests' perception of best green practices: A content analysis of online review. Tourism and Hospitality Research, 18(2), 191–202.
- Yu, Y. Li, X., & Jai, T-M. 2017. The impact of green experience on customer satisfaction: evidence from TripAdvisor. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 29(5), 1340–1361.
- Zeleneva 2006: Зеленева И.В. 2006. Россия в системе международных отношений (XVIII — первая половина XIX в.): геополитический и геостратегический аспекты. Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. Москва.

SUULLISET TIEDONANNOT

Erkki-Sakari Harjun suullinen tiedonanto puhelinkeskustelussa 27.10.2021.

LIITE 1. Hankekuvaus

Tämän julkaisun taustalla on *Kestävä kansainvälinen historiamatkailu. Kustaa III – Sprengtporten – Katariina II* – hanke (01.11.2020–31.03.2023). Hanke on osa Kaakois-Suomi-Venäjä CBC 2014–2020 -ohjelmaa ja sitä rahoitti Euroopan Unioni.

Hankkeen tarkoituksena oli kehittää kansainvälistä historiamatkailua ja sen tavoitteena oli esittää tutkittuun historiatietoon sekä Suomen ja Venäjän yhteiseen kulttuuriperintöön perustuvia vastuullisia matkailutuotteita ja -palveluja yrityksille.

Hanketta hallinnoi Helsingin yliopiston Ruralia-instituutti partnereinaan Mikkelin kaupunki, Mikkelin kehitysyritys Miksei Oy, Viipurin piirikunnan aluehallinto, Viipurin alueen yritysten tukikeskus ja Leningradin alueen kauppa- ja teollisuuskamari.

Hankkeen ensimmäisessä vaiheessa tehtiin tutkimustyötä Suomen ja Venäjän arkistoisissa ja kirjastoissa. Hankkeen yksi kantava idea perustui Sprengtportenin henkilöön ja hänen mittavaan uraansa sekä Ruotsin että Venäjän hallitsijoiden palveluksessa. Sprengtporten on erittäin kiinnostava persoona, josta löytyi uutta ja kiinnostavaa tietoa.

Ukrainan sodan alettua helmikuussa 2022 kaikkia alueellisia yhteistyöohjelmia ja hankkeita, joissa Venäjä on mukana, tarkasteltiin uudelleen ja yhteistyö loppui käytännössä kokonaan maaliskuussa 2022. Hankkeen tutkimusosuus saatiin kuitenkin tehtyä ennen yhteistyön päättymistä, ja sen tuloksia voidaan siten tässä raportissa esitellä.

Hankkeen tavoitteiden saavuttamisessa tärkeässä osassa olivat kehittämistyössä mukana olleet yritykset. Heidän kanssaan yhteistyössä hankkeessa kehitettiin erilaisia tuotteita ja palveluita. Historiantutkijoiden kokoamat aineistot antoivat tälle työlle erinomaisen inspiraatiopohjan.

Hankkeen tärkeä osa liittyi kulttuuriperinnön konkreettisempaan puoleen rakentamisen ja kunnostamisen muodossa. Ristiinassa kunnostetaan vuodelta 1739 peräisin oleva Brahelinnan everstinvirkatalo. Rakennuksen juuret juontavat 1680-luvulle, ja se on parhaiten säilynyt esimerkki vanhimmista everstinvirkataloista Suomessa. Sprengtporten perusti talossa Suomen ensimmäisen upseerikoulun vuonna 1777. Hankkeen aikana rakennukseen lisättiin sisääntulolaajennus sekä kunnostettiin G.M. Sprengtporten nimikko- ja kirjastohuoneet.

Rakennuksessa toimii tulevaisuudessa myös muuta matkailuun liittyvää toimintaa, kuten matkailuinfo, satamakonttori ja kallioaidekeskus. Lisäksi se tarjoaa kokoontumistilat paikallisille ihmisille ja yhdistyksille.

Sprengtporten-hanketta on edeltänyt Helsingin yliopiston Ruralia-instituutissa vuosina 2015–2017 toteutettu Sotakoulu kuntoon – Ristiinan Brahelinna pitäjätaloksi -hanke, jonka tuloksista kirjoitettu raportti on julkaistu Ruralia-instituutin Raportteja-sarjassa: Sulevi Riukulehto, Manu Rantanen ja Maria Luostarinen (toim.), 2017. Ristiinan Brahelinna eilen, tänään, huomenna – Everstin virkatalon rakennushistoria, inventointikertomus ja käyttösuunnitelma. Raportteja 167.

LIITE 2. Visit Finlandin kestävän matkailun periaatteet, sertifiointi ja ohjelmat

VISIT FINLANDIN KESTÄVÄN MATKAILUN PERIAATTEET:

<https://www.businessfinland.fi/suomalaisille-asiakkaille/palvelut/matkailun-edistaminen/vastuullisuus/kestavan-matkailun-periaatteet/>

SERTIFIOINNIT JA OHJELMAT:

<https://www.businessfinland.fi/suomalaisille-asiakkaille/palvelut/matkailun-edistaminen/vastuullisuus/sertifioinnit--ohjelmat>

Visit Finland on kehittänyt matkailuyrityksille ja -alueille tarkoitettua Sustainable Travel Finland -ohjelman ja sillä saavutettavan Sustainable Travel Finland -merkin. Näihin voi tutustua tästä linkistä:

<https://www.businessfinland.fi/suomalaisille-asiakkaille/palvelut/matkailun-edistaminen/vastuullisuus/sustainable-travel-finland>

Ruokaan liittyviä kestävyyttä ilmaisevia merkkejä on esitelty tarkemmin julkaisussa Törn, A, Väisänen, H-M, Matilainen, A. Lähdesmäki, M. 2015. Tunteella ja tiedolla. Kestävyydellä markkinointi maaseutumatkailuyrityksessä. Helsingin yliopisto. Ruralia instituutti, Raportteja, 82.

Ruokaan liittyvät merkit ovat esitelty sivuilla 48–51. Linkki julkaisuun: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/229388/Raportteja150.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

MUITA AIHEESEEN LIITTYVIÄ JULKAISUJA:

Opastusta elävän perinnön vastuulliseen käyttöön matkailussa löytyy julkaisussa Puro, H., Markkola, S. Harju, E. & Marsio, L. 2021. Yhteinen polku – Opas elävän perinnön vastuulliseen matkailulliseen tuotteistamiseen. Visit Finlandin ja Museoviraston yhteisjulkaisu. Julkaisu on luettavissa: <https://www.museovirasto.fi/uploads/yhteinen-polku-opas-elavan-perinnon-vastuulliseen-matkailulliseen-tuotteistamiseen-2021.pdf>

LIITE 3. Brahelinnan palveluiden ideat kohderyhmittäin

Kohderyhmä	Palveluidea	Miten, missä, milloin	Palvelun tuottaja
LAPSET JA NUORET			
Päiväkotiryhmät	Päiväkodeille suunnattu tapahtumapäivä, jossa paikalla rooliopas tarinoineen ja työpajoja/toimintapisteitä, esim. kartan piirtäminen, värityskuvat Luostarisen piirroksista jne. Lastenkirja, sarjakuva tai muu kuvitettu ja tarinallistettu kertomus Sprengtporten elämästä.	Brahelinnan everstin-virkatalo, kerran vuodessa	
Koululaisryhmät	Pedagogisesti suunniteltavat tehtäväpaketit, esim. kuvasuunnistus tai aarrekartta, jossa tehtäviä ja tietoiskuja alueen historiasta, mahdollisuus yhdistää useisiin oppiaineisiin. Peli (lautapeli tai mobiili).	Tehtävät verkossa, toteutetaan paikan päällä ja koululla	
Lukiolaisryhmät	Kytetään historian kurssien yhteyteen (esim. valistus, kustavilainen aika). Verkkosivujen taustoittavat tekstit ja valmiit pohdintatehtävät.	Verkkosivut taustateksteinen	
MATKAILIJAT JA MÖKKILÄISET			
Ryhmämatkailijat	Opastettu kulttuurikierto, tutustutaan raunioihin, Brahelinnaan everstinvirkatalon ja kirkkoon. Tarinallallinen, jossa yhdistyvät 1700-luvun miljö, historian tarinat ja teemasta inspiroitunut lähiruoka.	Visit Mikkelin opastuskierrokset, tilataan etukäteen.	Koulutetut oppaat. Ravintolayrittäjä ja mahd. rooliopas
Lapsiperheet	Teemallinen opastettu seikkailukierto. Alueen aarrekartta omatoimiseen tutustumiseen (sama tai muokattuna koululaisten tehtävistä).	Verkossa	
Ulkomaalaiset matkailijat	Verkkosivut, infotaulut ym. materiaali, myös eri kielillä		

Kohderyhmä	Palveluidea	Miten, missä, milloin	Palvelun tuottaja
Satunnaiset kävijät	<p>Päivitetty infotaulut.</p> <p>Tietyn väliajoin toistuvat matalan kynnyksen opastuskierrokset.</p> <p>QR-koodeihin tai paikkatietoon perustuva alueen esittely (voi sisältää tekstiä, kuvia, videoita, ääntä, 3d-mallinnoksia jne.).</p> <p>Luontoon ja kasvillisuuteen keskittyvät kävelykierrokset, jossa etsitään alueelta esim. kulttuurikasveja (kasvillisuuden inventointi).</p>	<p>Raunioit ja Brahelinnaan everstinvirkatalo. Esim. heinäkuun ajan joka keskiviikko.</p> <p>Verkossa, käytetään mobiilisti kohteessa.</p>	<p>Luontoyhdistys, biologian opettajat</p>
Arkkitehtuurista ja korjausrakentamisesta kiinnostuneet	<p>Seminaari kohteen korjausrakentamiseen liittyen (töiden edetessä kattava dokumentointi).</p> <p>Korjausrakentamisen kurssit, työpajat tai talkoot esim. koristemaalaus, savirappaus, tulisijojen korjaus tai muu sopiva aihe.</p> <p>Rakennettu Ristiina -rakennettuun ympäristöön keskittyvä kierros tai verkko-sisältö, jossa Brahelinnan everstinvirkatalo yhtenä kohteena.</p>	<p>Etä- ja lähiosallistuminen</p> <p>Brahelinnan everstinvirkatalo</p>	<p>Rakennuskonservattori</p>
(Sota)historian harrastajat	<p>Podcast-sarja tai lyhyet kuunneltavat Sprengtporten tutkijoiden haastattelut.</p> <p>Taistelunäytökset tai harjoitukset</p> <p>Sprengtportenin manööverikirjan pohjalta vrt. esim. Pojanmaan historiallisen rykmentin näytökset</p>	<p>Verkkosivuille</p>	
Ruuasta ja ruokaelämyksistä kiinnostuneet	<p>Yhteinen ateria: aamupala, brunssi, lounas, kahvitarjoilu tai illallinen 1700-l. henkeen</p>		
PAIKALLISET ASUKKAAT JA TOIMIJAT			
Asukkaat	<p>Muistelukävelyt tai -illat ja verkkokyselyt, joilla kerätään lähivuosisikymmenten muisti- ja paikallishistoriaa (tarinoita, kokemuksia) verkkosivujen ym. palvelutuotannon materiaaliksi.</p> <p>Brahelinna vuokrattavissa perhejuhliin</p>		

Kohderyhmä	Palveluidea	Miten, missä, milloin	Palvelun tuottaja
Yritykset	<p>Adoptoi monumentti, haastekampanja tai muu helppo tapa tukea myös taloudellisesti Brahenlinnan kehittämistä</p> <p>Brahenlinnan everstinvirkatalo on yritysten edustus-, neuvottelu- ja kokoustilana</p> <p>Tyhy- pikkujoulu ja muille ryhmille suunnatut tarinalliset illalliset ja pakopelit</p>		
Yhdistykset ja muut yhteisöt	<p>Raunioiden valtaus: yhteisötalkoot alueen siistimiseksi ja maisemanhoidon tueksi</p> <p>Yhdistysten kokoontumistilana</p>		Toiminta-ohjeet Museovirastolta
TAPAHTUMAKÄVIJÄT			
	<p>Valoa ja musiikkia yhdistävä tapahtuma Brahelinnan raunioiden alueella</p> <p>Valoa kaamokseen / valaistu joulupolku</p> <p>Ulkoilmakonsertti tai kesäkonserttien sarja</p> <p>1700-luvun musiikkia esim. osana Mikkelin musiikkijuhlia</p> <p>Avoimet ovet paikkakunnan muiden tapahtumien aikaan</p> <p>Ulkoilmataidenäyttely / Yhteisötaidetta</p> <p>Lomalaisten ulkoilmamaalaus -kurssi uuden ja / tai Brahenlinnan raunioiden alueella</p>		Ammatti-taiteilija, harrastuspiirit ja/tai koululaiset. Kansalaisopisto

LIITE 4. Brahen 1600-luvun resepti- kokoelmasta poimittuja ohjeita

Kanelisima (Russin Watten)

Ohje on sovellettu Pietari Brahen reseptistä ja Olsonin kirjasta³⁶⁴. Esimerkiksi Brahen reseptissä olisi ollut n. 2-4 krt enemmän hiivaa. Juomaa valmistettiin 24.9.2022 Brahelinnan/Sotakoulun avointen ovien päivään.

Raaka-aineet

10 l vettä
0,6-1 kg fariinisokeria
4-6 sitruunaa (keskikokoista)
10 kpl ”sinistä rusinaa”
1 tl hiivaa
rusinoita, sokeria
(10-15 humalankukkaa)

Valmistus

1. Kuori sitruunoista keltainen kuori. Poista valkoinen osa, ja siivuta kuorittu sitruuna ohuiksi siivuuksi.
2. Kiehauta vesi ja fariinisokeri. Lisää sitruunaviipaleet, keltaiset kuoret, rusinat sekä humala. Kun seos jäähtynyt, lisää haaleaan vesitilkkaseen liuotettu hiiva.
3. Sekoita hyvin ja anna seisoa seuraavaan päivään lämpimässä.
4. Seuraavana päivänä siivilöi sima.
5. Pullota tai siivilöi isompaan astiaan.
6. Tässä vaiheessa lisätään kaneli (kokonainen) ja halutessa rusinoita. Ohjeen mukaan pulloon pannaan ”en bit canel” eli pala kanelia. Isompaan astiaan riittää varmastikin 2-3 kanelitankoa.
7. Anna olla viileässä 2-3 pv ja sitten juoma on valmista juotavaksi.

Alkuperäisessä reseptissä on siis runsaanpuoleisesti hiivaa ja simaa käytetään reilu viikko ennen pullotusta. Ohje on hieman perinteisemmän siman tyylinen ja maustettu alkuperäisen reseptin mukaisesti kanelilla. Sima on maustettu myös humalalla, jota Suomesta löytyi runsaasti 1700-luvulla johtuen laista, joka velvoitti jokaisen tilan kasvattamaan humalaa sotaväen tarpeisiin.

364 Olsoni 1926.

Nokkoset ja korintit/herukat, annos 2 hengelle

Pietari Brahen ohjeissa käytetään paljon tavallisia raaka-aineita, jotka kasvoivat pohjoisen olosuhteissa normaalistikin ja eksoottisimmasta päästä olivat yleensä mausteet. 1700-luvulle tultaessa valtasi alaa gastronomiassakin filosofi Rousseau'n ajatus ”takaisin luontoon”. Oheinen ohje hyödyntää pääraaka-aineenaan luonnossa villinä kasvavaa nokkosta. Nokkoset ovat parhaimmillaan keväisin nuorena kasvustona.

- 8 dl nokkosia
- 1 l vettä
- ½ dl korintteja/rusinoita tai herukoita
- 40 g voita

Huuhtelee nokkoset huolellisesti ja poista paksut varsiosat. Ryöppää nokkosia vedessä n. 15 min. Siivilöi nokkoset ja huuhtelee niitä kylmän juoksevan veden alla. Purista ylimääräinen vesi pois mahdollisimman hyvin. Sulata voi pannulla ja kaada sekaan nokkoset ja korintit/rusinat/herukat. Keitä seosta hetken voissa ja tarjoile välittömästi ennen kuin nokkosten kaunis vihreä väri muuttuu harmaaksi. Tarjoile lihan tai kalan lisukkeena.

Keitto laihoille ihmisille

Pietari Brahen reseptikokoelma sisälsi ajalleen tyypillisesti ajatuksen siitä, että ruoka on myös terveyteen vaikuttava tekijä ja lääke. Resepteistä löytyy esimerkiksi ohje ”laihoille ihmisille”:

Keitä haluamasi määrä ohrasuurimoita puhtaassa vedessä, kunnes suurimot ovat kunnolla rikki. Kerää kypsät suurimot reikäkauhalla pois ja purista kunnolla vesi eroon suurimoista. Sekoita ohra-vesi hyvän, vasikansorkista keitetyn lihaliemen kanssa. Mausta ruusuvedellä ja sokerilla maun mukaan. Juo tätä lientä joka ilta ja aamu. Juoma on täyttävää ja vahvistavaa. Voit syödä liemen kanssa etenkin ruisleipää, niin ruoka on täyttävämpää.

HELSINGIN YLIOPISTO
RURALIA-INSTITUUTTI